

၂၅၀၀

အေးသိန်း

ရန်ကုန်မြို့ရောက်
(အိမ်နိမ့်စံ)
ဗဟာဒူးရှားဇမီးရှာရ် ၁၇၇၄

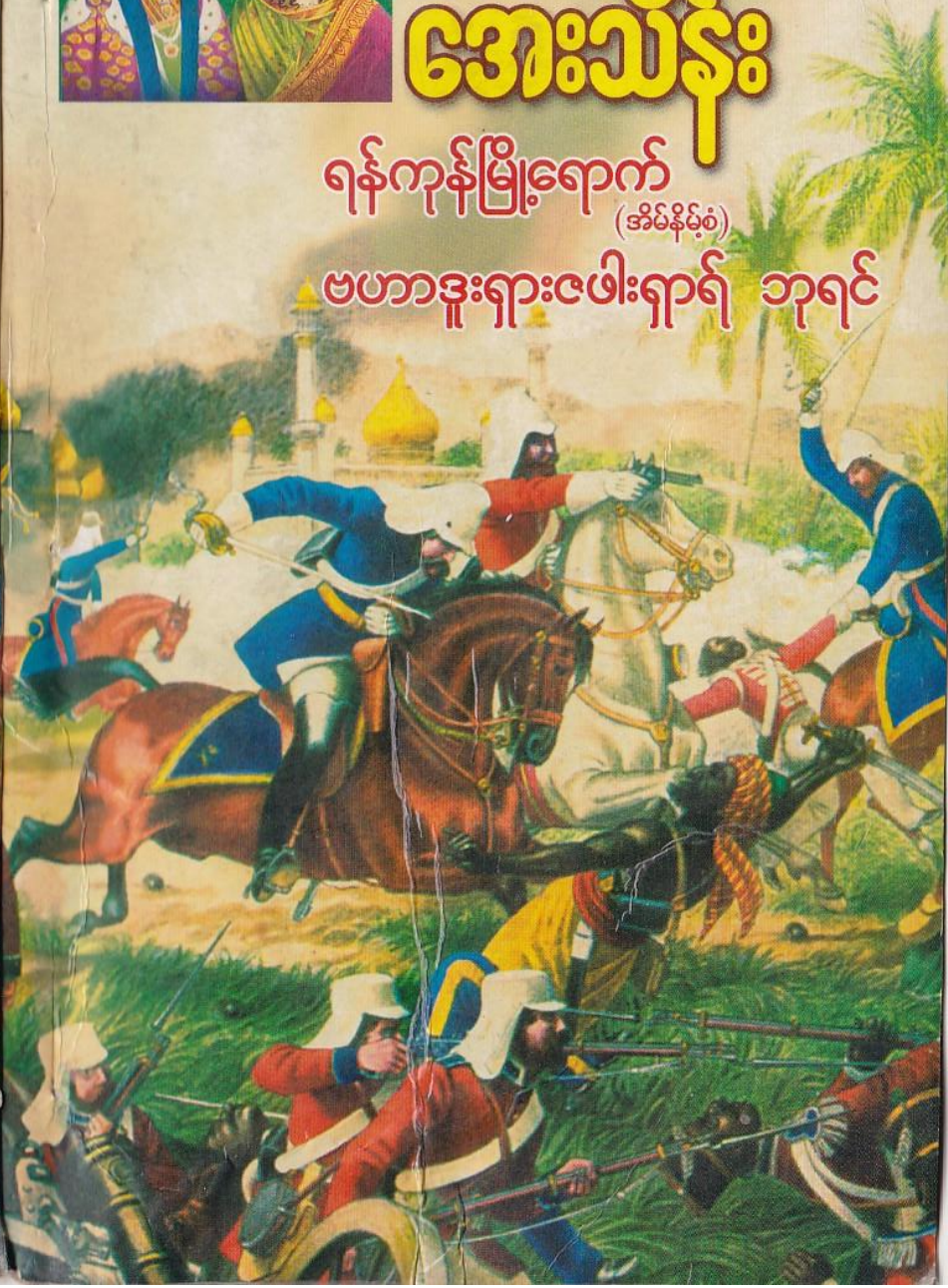
TUCHINNING & DEWITT
CO THREE

၂၅၀၀ ငွေတန်ဖိုးရှိသော (၂၅၀၀) ငွေတန်ဖိုးရှိသော နှစ်စောင်

အေးသိန်း

ရန်ကုန်မြို့ရောက်
(အိမ်နိမ့်စံ)
ဗဟာဒူးရှားဇမီးရှာရ် ၁၇၇၄

9th Oct 2004

Ko Tin Win

ဂုဏ်ထူးစာပေ

စိစဉ်သူ

ဒေါ်ဘာရတီ

ဂုဏ်ထူးစာပေ

ဒို့တာဝန်အရေးသုံးပါး

ပြည်ထောင်စုမပြိုကွဲရေး
တိုင်းရင်းသားစည်းလုံးညီညွတ်မှု မပြိုကွဲရေး
အချုပ်အခြာအာဏာ တည်တံ့ခိုင်မြဲရေး

ဒို့အရေး
ဒို့အရေး
ဒို့အရေး

နိုင်ငံတော်ဖွဲ့စည်းပုံ အခြေခံဥပဒေ ပေါ်ပေါက်ရေးသည်
ပြည်ထောင်စုသား အားလုံး၏ ပဓာနကျသော တာဝန်ဖြစ်သည်။

ပြည်သူ့သဘောထား

- ပြည်ပအားကိုးပုဆိန်ရိုး အဆိုးမြင်ဝါဒီများအား ဆန့်ကျင်ကြ။
- နိုင်ငံတော် တည်ငြိမ်အေးချမ်းရေးနှင့် နိုင်ငံတော် တိုးတက်ရေးကို နှောင့်ယှက် ဖျက်ဆီးသူများအား ဆန့်ကျင်ကြ။
- နိုင်ငံတော်၏ ပြည်တွင်းရေးကို ဝင်ရောက် စွက်ဖက် နှောင့်ယှက်သော ပြည်ပ နိုင်ငံများအား ဆန့်ကျင်ကြ။
- ပြည်တွင်းပြည်ပ အဖျက်သမားများအား ဘုံရန်သူအဖြစ် သတ်မှတ် ချေမှုန်းကြ။

နိုင်ငံရေး ဦးတည်ချက် ၄ ရပ်

- နိုင်ငံတော် တည်ငြိမ်ရေး၊ ရပ်ရွာအေးချမ်း သာယာရေးနှင့် တရားဥပဒေ စိုးမိုးရေး
- အမျိုးသား ပြန်လည် စည်းလုံး ညီညွတ်ရေး
- ဒိုင်မာသည် ဖွဲ့စည်းပုံ အခြေခံဥပဒေသစ် ဖြစ်ပေါ်လာရေး
- ဖြစ်ပေါ်လာသည့် ဖွဲ့စည်းပုံအခြေခံဥပဒေသစ်နှင့်အညီ ခေတ်မီ ဖွံ့ဖြိုးတိုးတက်သော နိုင်ငံတော်သစ်တစ်ရပ် တည်ဆောက်ရေး

စီးပွားရေး ဦးတည်ချက် ၄ ရပ်

- စိုက်ပျိုးရေးကို အခြေခံ၍ အခြား စီးပွားရေး ကဏ္ဍများကိုလည်း ဘက်စုံ ဖွံ့ဖြိုး တိုးတက်အောင် တည်ဆောက်ရေး
- ဈေးကွက် စီးပွားရေးစနစ် ပီပြင်စွာ ဖြစ်ပေါ်လာရေး
- ပြည်တွင်းပြည်ပမှ အတတ်ပညာနှင့် အရင်းအနှီးများ ဖိတ်ခေါ်၍ စီးပွားရေး ဖွံ့ဖြိုး တိုးတက်အောင် တည်ဆောက်ရေး
- နိုင်ငံတော် စီးပွားရေး တစ်ရပ်လုံးကို ဖန်းတီးနိုင်မှု စွမ်းအားသည် နိုင်ငံတော်နှင့် တိုင်းရင်းသား ပြည်သူတို့၏ လက်ဝယ်တွင် ရှိရေး

လူမှုရေး ဦးတည်ချက် ၄ ရပ်

- တစ်မျိုးသားလုံး၏ စိတ်ဓာတ်နှင့် အကျင့် စာရိတ္တ မြင့်မားရေး
- အမျိုးဂုဏ် ဇာတိဂုဏ် မြင့်မားရေးနှင့် ယဉ်ကျေးမှု အမွေအနှစ်များ၊ အမျိုးသားရေး လက္ခဏာများ မပျောက်ပျက်အောင် ထိန်းသိမ်း စောင့်ရှောက်ရေး
- မျိုးချစ်စိတ်ဓာတ် ရှင်သန်ထက်မြက်ရေး
- တစ်မျိုးသားလုံး ကျန်းမာ ကြံ့ခိုင်ရေးနှင့် ပညာရည် မြင့်မားရေး။

ရန်ကုန်မြို့ရောက်

(အိမ်နိမ့်စံ)

ပဟာဒူးရှားဇဗာရ်ရှားဘုရင်

ဒေးသိန်း

ပြည်လုံးကျွတ်ဖြန့်ချိရေး

ဂုဏ်ထူးစာပေတိုက်

အမှတ် ၁၉၂၊ ၃၃ လမ်း၊ ရန်ကုန်မြို့။
တယ်လီဖုန်း - ၂၈၂၈၄၊ ၂၈၇၁၈၆

အေးသိန်း

ရန်ကုန်မြို့ရေးကော်မရှင်(အိမ်နိမိတ်)ဗဟာဒူးရှား
ဇာတိမြို့ရွာသုရင်

ထုတ်ဝေမှုမှတ်တမ်း

စာမူခွင့်ပြုချက်

၈၅/၂၀၀၄(၇)

မျက်နှာဖုံးခွင့်ပြုချက်

၈၂/၂၀၀၄(၇)

ပထမအကြိမ် ၂၀၀၄ခုနှစ်၊ အောက်တိုဘာလ

အုပ်ရေး

၁၀၀၀

တန်ဖိုး

၇၅၀ ကျပ်

ထုတ်ဝေသူ

ဦးသန်းဆွေ (၀၀၄၇၃)စစ်သည်တော်စာပေ
အမှတ် ၁၁၃၀/က- ၁၉ ရပ်ကွက် ဥယျာဉ်လမ်း၊ ဝေပုံမြို့သစ်တောင်ပိုင်း၊ ရန်ကုန်မြို့။

ပုံနှိပ်သူ

ဦးအောင်ကြီး (၀၇၆၂၆)

တောက်တောက်ဝင်းအောင်ဆက်၊ အမှတ် ၁၆၉၊ ၃၃ လမ်း၊ ရန်ကုန်မြို့။

မျက်နှာဖုံးပုံနှိပ်သူ

ဦးကျော်စိန် (၀၂၉၀၉)

ကျောက်စိမ်းအောင်ဆက်၊ အမှတ်၁၇၁၊ ၃၃ လမ်း၊ ရန်ကုန်မြို့။

ကွန်ပျူတာ

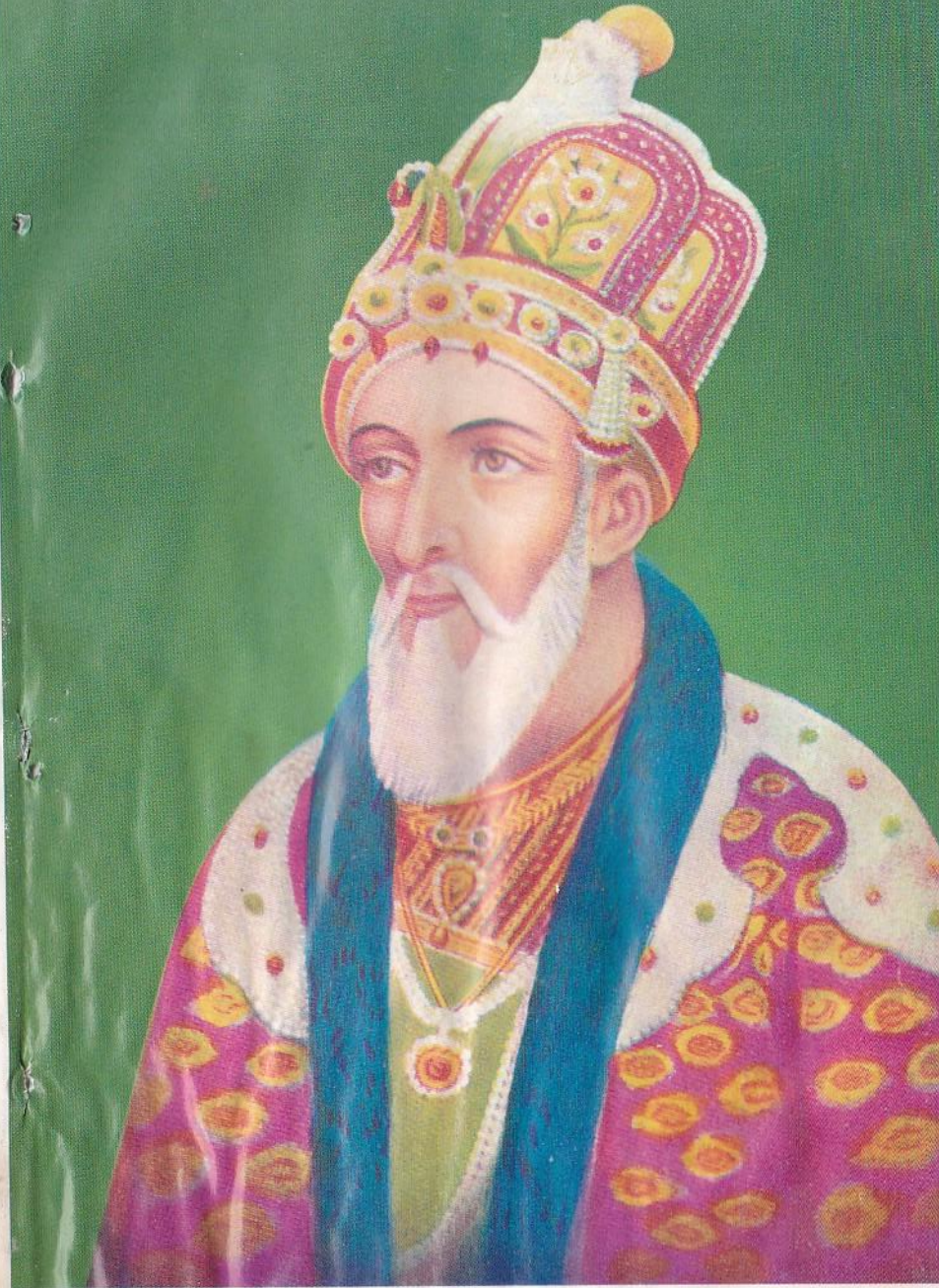
KZaw DTP

အတွင်းဖလင်

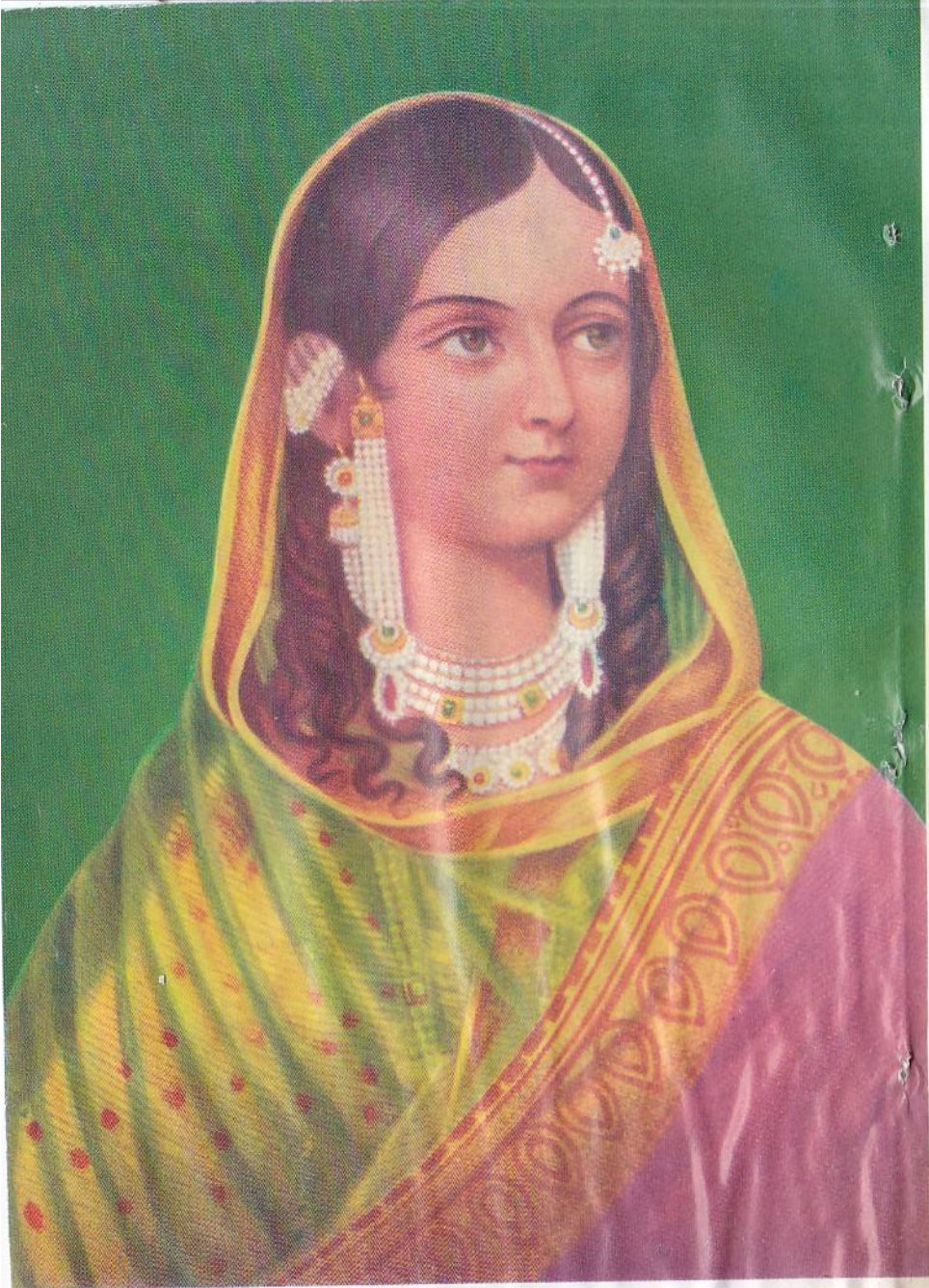
ပန်းချီမောင်မြင့်အောင် (တောက်တောက်ဝင်း)

မျက်နှာဖုံးဒီဇိုင်း

ကိုသီး

ဗဟာဒူးရှားဇာတိမြို့ရွာသုရင်

မိဖုရား ဇိနုသ်မဟာလ်

ဗဟာဒူးရှားဖောရ်
၏
သတိသံဝေဂရသော အပိုးတန် မိန့်ကြားချက်

- * နှစ်ပေါင်းများစွာ ကျွန်ုပ်တို့၏ အဆက်အနွယ်များ မင်းမူခဲ့သည်။
- * ယခုအခြားသူများ၏ အချိန်ဖြစ်လာပြီ။
- * ကျွန်ုပ်ဝမ်းမနည်းပါ။
- * အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ကျွန်ုပ်တို့လည်း အခြားသူများ၏ အိမ်ကို ဖျက်၍ ကိုယ့်အိမ် ဆောက်ခဲ့သူများ ဖြစ်သည်။

“ဗဟာဒူးရှားဖောရ်”

ကျောင်းအင်အားစု

- 1 Christopher Hibbert
The Great Mutiny
India 1857
- 2 **Indian Empire**
By
R. Montgo Mery Martin
vol.iii
- 3 **A Chronological Account of Indian History**
Important Persons and Events From 600 Bc.
To Augusts 15, 1947
Ashoke Ganguly.
- 4 **A History of india (2)**
Percival spear
- 5 **Gazetter of India**
Delhi Administration
Delhi
- 6 **The Discovery of India**
Jawaharlal Nehru
Abridged Edition
Abridgeas
India Rediscovered
CD. Narasimhaiah.
- 7 **The Discovery of India**
Jawaharlal Nehru
Signet Press
Calcutta. 20.
- 8 **A History of India**
Romila Thapar

What Was India.

Martin

The Indian People. Tarachand.

ယ နိုင်ငံ မဂ္ဂို မင်းဆက်၏ နောက်ဆုံး
ရိုးရိုး ရှား ဘုရင်၏ သမိုင်း (မှတ်တမ်းများ)
ပိုနို နယ်ချဲ့ သမားများ၏ အကျင့်ဆိုး၊
ဖုံးလှုံသဖွယ် ဘူးပေါ်သလိုပေါ် လုပ်
ပတ်စာ ၃၀.၃.၁၉၉၁။

ဟရ်၏ နောက်ဆုံးနေ့များ ဦးသန်း (ဟမိ

အတ်မြို့မှ ကျောင်းဆရာ ဦးစံထွား၊ ပြင်
မု ဆရာငြိမ်း။

သံသုလက်စွဲ စာအုပ်။

အညွှန်းစာစု

- ၁။ အိန္ဒိယတိုက်ရှိ မဂ္ဂိုမင်းဆက်များအကြောင်း ၂၉
- ၂။ ဗဟာဒူးဂျားဖော်ဘုရင်။ ၃၅
- ၃။ ၁၈၅၇ ခုနှစ် နယ်ချဲ့တော်လှန်ရေး မှတ်တမ်းအကျဉ်း။ ၅၇
- ၄။ တော်လှန်ရေး အာဇာနည် - ဂျန်ဆီကီရာနို။ ၆၀
- ၅။ ကမ္ဘာကျော် ပြိုင်ပွဲဝင် ကဗျာတစ်ပုဒ်။
- ၆။ ဗဟာဒူးဂျားဖော်ရ် ရှား ဘုရင်၏ သူ့ဘဝ၊ သူ့စံစားချက်၊
သူ့ကဗျာများ တစေ့တစောင်း။ ၇၅
- ၇။ အိမ်နိမ့်စံ ဗဟာဒူးဂျားဖော်ရ် ရှား ဘုရင်၏
နောက်ဆုံးနေ့ရက်များ။ ၈၈
- ၈။ ရန်ကုန်မြို့ရောက် ဗဟာဒူးဂျားဖော်ရ်ရှား ဘုရင်၏
မိသားစုများ။ ၆၆
- ၉။ ဗဟာဒူးဂျားဖော်ရ်ရှားဘုရင်၏ နေ့စဉ်မှတ်တမ်း ၉၃
- ၁၀။ ဗဟာဒူးဂျား ဖော်ရ်ရှားဘုရင်၏
အုတ်ဂူကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခြင်း။ ၉၆

နောက်ဆက်တွဲ

- ဗဟာဒူးဂျားဖော်ရ် ရှား ဘုရင်အား သေဒဏ်ချမှတ်စဉ်က စစ်ခုံ
ရုံး၊ စီရင်ချက် မှတ်တမ်း (အင်္ဂလိပ်ဘာသာ)။

ရန်ကုန်မြို့ရောက် (အိမ်နိမ့်စံ) ဗဟာဗ္ဗ:ရှားဖေါ်ရ်

ကွယ်လွန်ခါနီး ဗဟာဒူးရှားဖော်ရရှားကို ရန်ကုန်မြို့တွင် တွေ့ရစဉ်

ငယ်ရွယ်နုပျိုစဉ်က ဇိနသ်မဟာလ် (ဒေလီ)

ဧရာအိုအဘွားကြီး ဇိနသ်မဟာလ် (ရန်ကုန်)

“ဗဟာဒူးရှားဖေရ်းရှားဘုရင်၏ သားတော်ကြီး”
ဗြိတိသျှ ကိုလိုနီ နယ်ချဲ့တို့ကို တော်လှန်ပုန်ကန်ခဲ့သော တော်
လှန်ရေး ခေါင်းဆောင်ကြီး တစ်ဦးဖြစ်သည်။ အင်္ဂလိပ်နယ်ချဲ့တို့
ဖမ်းမိ၍ ခေါင်းဖြတ်အသက်ခံခဲ့ရသည်။

ဗဟာဒူးရှားဇောရ် ရှားဘုရင်၏ သားတော်ငယ် အိမ်ရှေ့စံ
မင်းသားလေး 'ဂျုမ်ဘုတ်(သ်)' (Jumma Bukht) ငယ်စဉ်က
ပုံဖြစ်သည်။ မိခင်ဖခင်နှင့် အတူရန်ကုန်မြို့တွင် အကျဉ်းသားဘဝနှင့်
နေထိုင်ခဲ့ရပြီး ရန်ကုန်မြို့ တွင် ကွယ်လွန်ခဲ့သည်။ (ဤပုံမှာ ဗဟာ
ဒူးရှားဇောရ်၏ မှတ်တမ်းထဲမှ ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သောပုံဖြစ်သည်။)

ဗဟာဒူးရှားဇောရ်ရှားဘုရင်၏ မိသားစုများ
(အဝတ်အစားများကို လေ့လာခြင်းဖြင့်၊ ရန်ကုန်မြို့ရောက်မှ
ရိုက်ကူးထားသော ဓာတ်ပုံဟု ယူဆရပါသည်။ လူ၏
အမည်များကို မသိပါ။ စာရေးသူ)

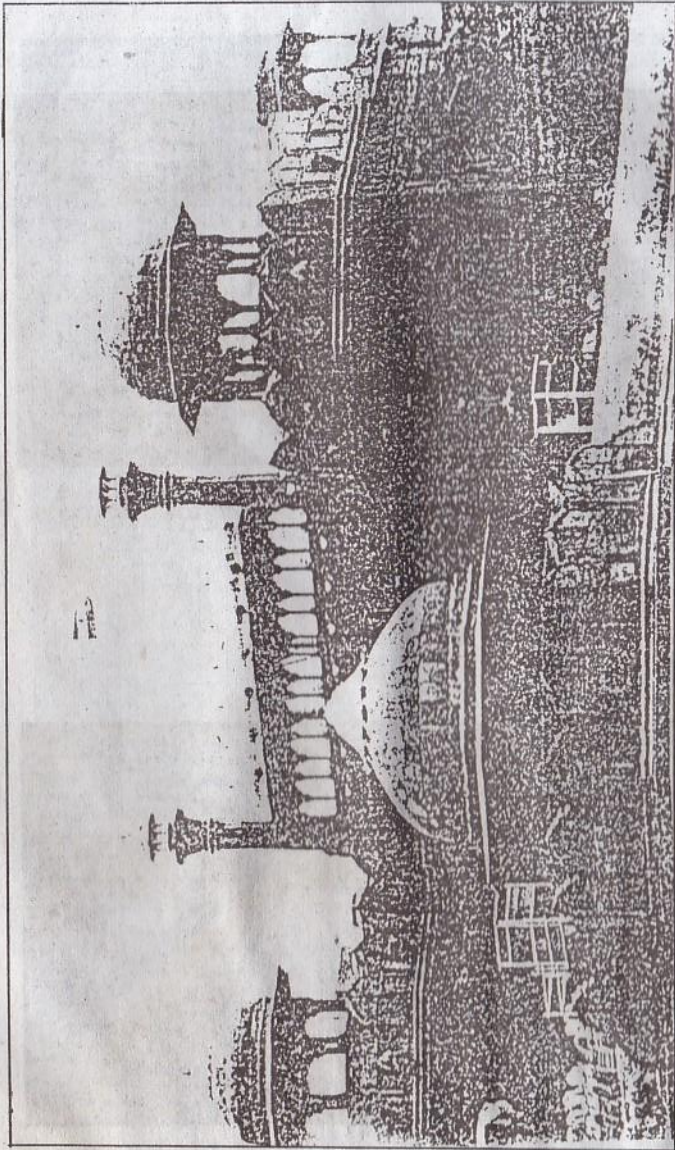
ဗဟာဒူးရှားဖောရ်းရှားဘုရင် အစဉ်လဲလျောင်းရာ ဒါရ်ဂါ (Mortuary temple) အိန္ဒိယနိုင်ငံ ပြည်ပရေးရာ ဝန်ကြီး မစ္စတာ ဘဂျီပါရီ ဒါရ်ဂါတော်သို့ လာရောက်စဉ်။

အိန္ဒိယနိုင်ငံ ပြည်ပရေးရာ ဝန်ကြီးအား ကြိုဆိုနှုတ်ဆက်စဉ်။

ဗဟာဒူးရှားဖောရ်းရှား သခင်ကြီး၏ ဒါရ်ဂါတွင် အိန္ဒိယနိုင်ငံ ပြည်ပရေးရာ ဝန်ကြီးက ဆုတောင်း မေတ္တာပို့စဉ်။

အိန္ဒိယနိုင်ငံ လာလ်ကီလာ (ခေါ်) အနီရောင်ခံတပ် (ဗဟာဒူးရှား ဇမီနီရှားဘုရင်၏ စံမြန်းရာဒေသ) နယူးဒေလီမြို့တွင် တည်ရှိသည်။ အတွင်း၌ အလွန်အဖိုးတန်သော ရွှေငွေကျောက်သံ၊ ပတ္တမြားတို့ဖြင့် ဘုရင်ကြီးက တည်ဆောက်ထားသည်။

ကျော်ငြိမ်းရဲ့ အမှာစာ

ကိုအေးသိန်းက နယ်ချဲ့ရဲ့သားကောင် ဖြစ်ခဲ့ရတဲ့ သီပေါမင်း အကြောင်းကို “ရတနာဂီရိမှ သီပေါမင်း အမှတ်တရ” စာအုပ်ရေးသား ပြုစုခဲ့သလို ခု နယ်ချဲ့စနစ်ရဲ့ သားကောင်ဖြစ်ခဲ့ရသော ဘဝတူ အိမ်နီး ချင်း နိုင်ငံ ဘုရင်တစ်ပါး ဖြစ်ခဲ့သော ဗဟာဒူးရှားဇမီနီ ရှား ဘုရင် အကြောင်းကို “ရန်ကုန်မြို့ရောက် (အိမ်နိမ့်စံ) ဗဟာဒူးရှားဗဟာရ် ရှား” အမည်နဲ့ စာတစ်အုပ် ထပ်မံ ပြုစုလိုက်တာဟာ လိုအပ်ချက် တစ်ရပ် ဖြစ်ပြီး ဘုရင်နှစ်ပါးအကြောင်း နှိုင်းယှဉ်လေ့လာလို့ ရသွားတာပေါ့။

ကမ္ဘာ့သမိုင်း တစ်လျှောက် အင်အားကြီး နိုင်ငံတွေဟာ ပုဂ္ဂလိက (သို့မဟုတ်) နိုင်ငံပိုင် ပစ္စည်းနဲ့ ဩဇာအာဏာကို တိုးချဲ့ဖို့ အခြားနိုင်ငံ တွေကို အကြောင်းအမျိုးမျိုးရှာ နည်းအမျိုးမျိုးနဲ့ သိမ်းပိုက်နယ်ချဲ့လေ့ ရှိတယ်။ နယ်ချဲ့ နိုင်ငံတွေရဲ့ နယ်ချဲ့ စစ်ပွဲတိုင်းဟာ မတရားသော စစ်များ ဖြစ်ပြီ။ နယ်ချဲ့နိုင်ငံတွေကို ခုခံတော်လှန်တိုက်ခိုက်တဲ့ စစ်ပွဲမှန် သမျှ တရားသော စစ်များသာ ဖြစ်တယ်။

နယ်ချဲ့ ဗြိတိသျှတွေဟာ အိန္ဒိယပြည်ရဲ့ နောက်ဆုံးဘုရင် ဗဟာ ဒူးရှားဇမီနီ ရှားကို မြန်မာပြည် နယ်နှင့်တယ်။ ဇမီနီ ရှားဟာ ရန်ကုန် မှာ ခေါင်းချသွားရတယ်။ ထိုနည်းတူ မြန်မာပြည်ရဲ့ နောက်ဆုံးဘုရင် သီပေါမင်းကို အိန္ဒိယပြည် နယ်နှင့်တယ်။ သီပေါမင်းဟာ ရတနာဂီရိမှာ ခေါင်းချသွားရတယ်။ ဘဝတူ ဇမီနီ ရှားနဲ့ သီပေါမင်း အကျဉ်းချုပ်

နှိုင်းယှဉ်ချက်ကတော့-

ဘဝဖြစ်စဉ်	ဖောရ်ရှား	သီပေါ	နဂိုလီယံ
မွေးသက္ကရာဇ်	၁၇၇၅	၁.၁.၁၈၅၉	၁၅.၈.၁၇၆၉
နန်းတက်နှစ်	၁၈.၉.၁၈၃၇	၁.၁၀.၁၈၇၈	မတ်လ၊ ၁၈၀၅
နန်းရစဉ်အသက်	၆၂	၁၉	၃၆
နန်းသက်	၂၁	၇	၉
ပါတော်မူနှစ်	၄.၁၂.၁၈၅၈	၂၉.၁၁.၁၈၈၅	၁၆.၁၀.၁၈၁၅
အကျဉ်းခံနှစ်ပေါင်း	၄	၃၁	၆
ကွယ်လွန်နှစ်	၇.၁၁.၁၈၆၂	၁၅.၁၂.၁၉၁၆	၅.၅.၁၈၂၁
ကွယ်လွန်ချိန်အသက်	၈၇	၅၇	၅၂

နယ်ချဲ့ဗြိတိသျှဟာ နယ်နှင့်ဒဏ်ပေးထားတဲ့သူတွေကို သေလွန်ပြီးနောက်ပိုင်းမှာ ဇာတိမြေကို ပြန်မပို့တော့ပဲ သက်ဆိုင်ရာ ဒေသခံပြည်သူတွေ မေ့မေ့ပျောက်ပျောက် ဖြစ်သွားအောင် လုပ်ထားတယ်။ ဒါက နယ်ချဲ့ရဲ့ ပရိယာယ် တစ်မျိုးပါ။

သီပေါမင်းရဲ့ မိဖုရား စုဖုရားလတ် ရန်ကုန်မှာ ကံကုန်တော့ သီပေါမင်းနဲ့ တစ်ဂူတည်းတွင် မြုပ်နှံနိုင်ဖို့ ကြိုးစားသော်လည်း သီပေါမင်းရဲ့ ရုပ်အလောင်းတော်ကို မြန်မာနိုင်ငံ ပြန်ယူခွင့် မရဘူး။ ဒါကတော့ မြန်မာကော အိန္ဒိယပါ ဗြိတိသျှ လက်အောက်ခံ ဘဝဖြစ်နေချိန်မို့ ထားပါတော့။

အိန္ဒိယနိုင်ငံရောက် သီပေါမင်း ရုပ်ကလပ်ကို မြန်မာနိုင်ငံ ပြန်သယ် မြန်မာနိုင်ငံရောက် ဖောရ်ရှား ရုပ်ကလပ်ကို အိန္ဒိယနိုင်ငံ ပြန်ပို့ဖို့ စိတ်ကူး မြန်မာ့ အလင်းသတင်းစာ ၂.၁၀.၄၃ ထုတ်မှာ မြန်မာနိုင်ငံရောက် အိန္ဒိယခေါင်းဆောင် “ဆူဘက်ချန်ဒရာဘို့(စ်)” ဟာ ၁.၁၀.၄၃မှာ ဒုတိယမြောက် ဗဟာဒူးရှားခေါ် မဂိုဘုရင် သင်္ချိုင်းတော်မှာ ကျင်းပတဲ့ပွဲကို တက်ရောက်ကြောင်း အဲဒီပွဲမှာ “ဘို့(စ်)”က အိန္ဒိယနောက်ဆုံးဘုရင် မြန်မာပြည်တွင် သဂြိုဟ်ကြောင်း၊ စစ်ကြီး

ပြီးရင် မြန်မာ အိန္ဒိယနှစ်နိုင်ငံ လွတ်လပ် ရေး ရပြီးနောက် မြန်မာနိုင်ငံက ဗြိတိသျှ ယူသွားသမျှ မြန်မာနိုင်ငံ ပြန်ပေးမည် ဖြစ်ကြောင်း၊ မြန်မာနိုင်ငံကလည်း အလားတူ ပြုလုပ်လျှင် အလွန်ကောင်းတဲ့ အကြံတစ်ခု ဖြစ်မည်ဟု ပြောကြားတာ တွေ့ရတယ်။ ဒါကတော့ လွန်ခဲ့တဲ့ အနှစ် ၆၀က အလွန်ထက်မြတ်တဲ့ အိန္ဒိယ ခေါင်းဆောင် တစ်ဦးရဲ့ ဆန္ဒ ဒီကနေ့ မြန်မာအိန္ဒိယနှစ်နိုင်ငံဟာ ဗြိတိသျှ တံပိုးအောက်က လွတ်လာတာ နှစ် ၅၀ ကျော်လာပြီ- ဘို့(စ်) အကြံအတိုင်း ဖြစ်မလာပေမဲ့ သီပေါမင်းရဲ့ အုတ်ဂူကတော့ ရတနာဂီရိ မြို့ရဲ့ ကမ္ဘာလှည့်ခရီးသည် တွေ့ချင်လာအောင် ဆွဲဆောင်လို့ စိတ်ဝင်စားဖွယ် နေရာတစ်ခု Tourist Attraction အဖြစ်ရောက်ရှိ နေပါပြီ။

ကျော်ငြိမ်း

၂၇.၉.၀၂

သုတေသီ စာရေးသရာတစ်ဦး ၏ရင်ခုန်သံ

ချစ်ဦးညို

၀

ရာဇဝင်သမိုင်းကို သိပ္ပံနည်းကျ ချဉ်းကပ်လေ့လာ၍ သုတေသနပြုသော သုတေသီတစ်ဦးသည် “အစွဲများ” မှ အတတ်နိုင်ဆုံး ကင်းရှင်းရမည်ဟု ကျွန်တော်တို့ သိထားကြသည်။ အစွဲများဆိုရာမှာ ပုဂ္ဂိုလ်စွဲ၊ ဒေသစွဲ၊ လူမျိုးစွဲ၊ ဝါဒစွဲ၊ အယူစွဲ စသော ရှိရှိသမျှ အစွဲများ ဖြစ်လေသည်။ သမိုင်းဆိုင်ရာ အချက်အလက်များ၏ ပကတိ ဖြစ်ရပ်များကို ဖော်ပြရာတွင် ထိုသို့သော အစွဲများ ကပ်ငြိပူးဝင်နေပါက သမိုင်းဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျမှု (HISTORICAL OBJECTIVITY) ကို ထိခိုက်သွားသည်။

ထို့ကြောင့် သုတေသီ တစ်ဦးအနေဖြင့်၊ အစွဲများမှ ကင်းရှင်းရေးမှာ အလွန်အရေးကြီးလှသည်။ ရာဇဝင်သမိုင်းကို ထည်းထည်းဝင်ဝင် နှိုက်နှိုက်ချွတ်ချွတ် အသေးစိတ် စူးစမ်း ဖော်ထုတ်နေသည့် တစ်ချိန်တည်းမှာပင် သူသည် အပြင်ထွက်၍ ကြည့်တတ်သော အမြင်ဖြင့်လည်း ပြည့်စုံအပ်သည်။ သူသည် သမိုင်းထဲမှ ဖြစ်ရပ်များ၊ ပုဂ္ဂိုလ်များနှင့် အတူတကွ လိုက်ပါခံစားခွင့် မရှိ။ ခံစားတတ်သော လူသား တစ်ယောက် အနေနှင့် သူသည် ဝမ်းနည်း၊ ဝမ်းသာ၊ စက်ဆုပ်၊ ကြောက်ရွံ့၊

ပျော်ရွှင်၊ သနား... စသည့် ဝေဒနာများနှင့် ဆက်စပ်နေသော်လည်း သုတေသီ တစ်ဦး ဖြစ်လာသောအခါ၊ ထိုဝေဒနာများကို သူ လျစ်လျူရှု ထားရမည် ဖြစ်သည်။ သူ၏ လေ့လာဖော်ထုတ်ချက်များ၌ ထိုဝေဒနာ များ အရိပ်ထိုးခြင်း မရှိစေရအောင် သူ သတိကြီးစွာ ထားရမည် ဖြစ်သည်။ ထိုဝေဒနာများ တစ်စွန်းတစ်စ ကပ်ငြိပါလာလျှင်ကော ဘာဖြစ်သနည်းဟု မေးရန် ရှိပါသည်။ သူ၏ လေ့လာဖော်ထုတ်မှုမှာ သုတေသနတန်ဖိုး လျော့သွားသလား။ သမိုင်း ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျမှု အားနည်း သွားသလား။

ဆရာအေးသိန်း၏ “ရန်ကုန်မြို့ရောက် အိမ်နိမ့်စံ ဗဟာဒူးရှား ဖေးရှားရ် ဘုရင်” စာမူကို နှစ်ခေါက်၊ သုံးခေါက် ဖတ်ရသည့် တစ်ချိန်လုံးလုံး အထက်ပါ မေးခွန်းက မိမိ၏ အာရုံ၌ ပေါ်ပေါက် နေသည်။

J

ဆရာအေးသိန်းသည် “ရတနာဂီရိမှ သီပေါမင်း အမှတ်တရ” စာအုပ်ကို ရေးသား ပြုစုခဲ့ပြီး လေပြီ။ ထိုစာအုပ်တွင်လည်း မိမိသည် အမှတ်တရ အမှာစာ ရေးခွင့်ရခဲ့သည်။ ယခု ဖေးရှားရ်ဘုရင် အကြောင်း စာမူကိုဖတ်၍ အမှာရေးခွင့် ကြံပြန်သည်။ ဆရာအေးသိန်း၏ ကျားကုပ်ကျားခဲ လိုက်လံ ရှာဖွေစုဆောင်းတတ်သော ဝိရိယနှင့် ဇွဲကို မိမိတို့ သိပြီး ဖြစ်သည်။ ထိုဝိရိယနှင့် ဇွဲတို့၏ ရှေ့ဆောင်ရွက် ဖြစ်သော (သို့မဟုတ်) နောက်ခံ စေ့ဆော်မှုလည်း ဖြစ်သော “စေတနာ” အင်အား၏ ကြီးမားပုံကိုလည်း၊ ယုံမှားဖွယ် မရှိ။ ဆရာအေးသိန်း၏ သန္တာန်၌ အထင်အရှား တွေ့မြင်ကြရပြီး ဖြစ်သည်။

ဦးစွာ ပြောလိုသည်မှာ ဤစာအုပ်ကို ဆရာအေးသိန်း ရေးသား ပြုစုလိုက်ခြင်း အပေါ် လှိုက်လှဲစွာ ကြိုဆိုခြင်းပင် ဖြစ်သည်။ နယ်ချဲ့၏ ကြိုးကိုင်စေစားမှုဖြင့် မြန်မာ့ထီးနန်းမှ ဆင်းသက်ခဲ့ရကာ၊ အိန္ဒိယပြည် ရတနာဂီရိသို့ ရောက်ခဲ့ရသော သီပေါ ဘုရင်နှင့်၊ မဂိုထီးနန်းမှ ဆင်း

သက်ခဲ့ရကာ၊ မြန်မာပြည် ရန်ကုန်မြို့သို့ ရောက်ခဲ့ရသော ကံတူအကျိုး ပေး နန်းအချစ် ဘုရင်နှစ်ပါး အကြောင်းကို ဆရာအေးသိန်းမှ မရေးလျှင် မည်သူ ရေးမည်နည်းဟုပင် ပြောလိုက်ချင်ပါသည်။

“ရတနာဂီရိမှ သီပေါမင်း အမှတ်တရ” ကို ပုံနှိပ် ထုတ်ဝေရန် စီစဉ်ခဲ့သည့် ကာလကတည်းကပင် ဆရာအေးသိန်းသည် ဗဟာဒူးရှား ဖေးရှားရ် ဘုရင်အကြောင်း သူ လေ့လာစုဆောင်းနေကြောင်း၊ တစ်ချိန် တွင် မုချရေးမည် ဖြစ်ကြောင်း တက်ကြွစွာ ပြောခဲ့သည်။

ယခု သူ စာမူမှ “စာရေးသူ၏ အမှာစာ” တွင်

“... ထို့ကြောင့် ဗဟာဒူးရှား ဖေးရှားရ် အတ္ထုပ္ပတ္တိရေးသည့် အခါ၊ သိပ္ပံနည်းကျ သမိုင်းရှုထောင့်မှ တစ်ဝက်၊ ဘာသာရေး ခံယူချက် အမွေအနှစ်က တစ်ဝက်ကို အခြေတည်ပြီး ရေးသားခဲ့ ပါသည်။ တစ်နည်း ပြောရလျှင် ဗဟာဒူးရှား ဖေးရှားရ် ဘုရင် ကို သမိုင်း ဇာတ်ခုံပေါ် တင်ပြီး၊ သူ၏ လှုပ်ရှားမှု အားလုံးကို ဘာသာရေး မီးဆလိုက်ဖြင့် ဆလိုက်ထိုးထားပါသည်” ဟု

ဖော်ပြထားပေသည်။

ဤထင်ဟပ် တင်ပြချက် တစ်ခုကို ရလာဖို့ ဆရာအေးသိန်း သည် ကြီးစွာ ကြိုးစား အားထုတ်ခဲ့ရသည်။ သီပေါမင်းအကြောင်း ရေးပြီးနောက် ကံတူအကျိုးပေး ဖေးရှားရ် ဘုရင်အကြောင်း ရေးမည်ဟူ ၍သာရည်ရွယ်ခဲ့သော်လည်း သူမှာ အခြေခံ အထောက်အထား ဘယ်က စ၊ ကိုင် ရမှန်းမသိဖြစ်ခဲ့သည်။ ဗဟာဒူးရှား ဖေးရှားရ် အကြောင်းကို သူ ဘာဆိုဘာမျှ မသိ။ လူမျိုးရေးအရသော် လည်းကောင်း၊ ဘာသာရေး အရသော် လည်းကောင်း၊ လုံးဝ ဆက်စပ်မှုလည်း မရှိ။ ရေးချင်သည့် ဆန္ဒနှင့် ရေးမည် ဟူသော ဆုံးဖြတ်ချက်သာ ရှိသည်။ သို့သော် သူသည် ဘုံဘေးမြို့ရှိ စာအုပ်ဆိုင်များတွင် သက်ဆိုင်ရာ စာအုပ်များကို နှစ်ပေါင်း များစွာ ရှာဖွေဝယ်ယူစုဆောင်းခဲ့ရသည်။ သူ့အမှာအရ အနှစ် ၂၀ ကျော် အထိ၊ အထောက်အထား ရှာဖွေစုဆောင်းခဲ့ရသည်။ စာအုပ်တွေ ရပြီ ဆိုတော့လည်း သူ မရေးနိုင်သေး။ ဗဟာဒူးရှားဖေးရှားရ်ဘုရင်သည် သမိုင်း အဝန်းအဝိုင်း သက်သက်မျှဖြင့် သရုပ်ဖော် ၍ ရနိုင်သူ မဟုတ်ဘဲ။

အစ္စလမ် ဘာသာရေး နောက်ခံပါ ထည့်သွင်းပြီး သရုပ်ဖော်မှသာ ရုပ်လုံးပီလာနိုင် သည့် ပုဂ္ဂိုလ် ဖြစ်ကြောင်း သူ တွေ့လာသည်။

၃

ယခု ဆရာအေးသိန်း၏ စာအုပ်ကို စာဖတ်သူ တစ်ခန်းချင်း ဖတ်ပါတော့မည်။ သူဘယ်၍ ဘယ်မျှ ကြိုးစားထားကြောင်းကို ဖတ်သွား ရင်း တွေ့ပါလိမ့်မည်။

အသက် ၆၀ အရွယ်ကျမှ နန်းတက်ရပြီး အသက် ၉၀ နီးပါး (၈၇ နှစ်) တွင်၊ နန်းကျ၊ အဝေးဒေသ အကျဉ်းခံဘဝဖြင့် အနိစ္စရောက်ခဲ့ သော၊ ဘုရင်တစ်ပါး၏ ဖြစ်စဉ်နှင့် သူ၏ စိတ်ဓာတ်၊ ဝိညာဉ်၊ ဒဿန၊ ကဗျာလင်္ကာ ပါရမီ... တို့ကို စိတ်ဝင်စားဖွယ် တွေ့ရပေမည်။

ကဗျာစာဆို နန်းကျဘုရင်အိုကြီးအား၊ ကဗျာများ မစပ်နိုင် အောင် ဖောင်တိန်၊ ခဲတံ၊ စာရွက်များ လုံးဝမပေးဘဲ၊ ပိတ်ပင် ကန့်သတ် တား ခံရသည့် ကြားမှ-

“... အစားအသောက် အနေအထိုင် ချို့တဲ့ပြီး လက်များ တုန်တုန်ရိရိနှင့် ရှိနေပေလိမ့်မည်။ ခါးမှာ ကိုင်းလျက် ကြာကြာ ပင် မတ်တပ်ရပ်၍ နေနိုင်မည် မဟုတ်ပါ။ ဇွဲ သတ္တိနှင့် လုံ့လ ကား မလျှော့ခဲ့၊ မီးဖိုချောင်ထဲ တုန်တုန်ရိရိ သွားပြီး မီးသွေးများ ယူခဲ့ သည်....., အသည်းနှလုံးကြားမှ စီးကျသော ကဗျာမျက်ရည်များကို သူသည် နံရံအပြည့် မီးသွေး ဖြင့် ရေးသားထားခဲ့သည်” ဟူ၍ ရေးဖွဲ့ထားပေသည်။

အထက်ပါ စာမျက်နှာ အပါအဝင် နေရာအတော်များများ၌ စာရေးဆရာအေးသိန်းသည် ဖောရ်ရှား ဘုရင်၏ ရုပ်ပုံလွှာကို ပြရင်း၊ “ဝေဒနာ” များကို တစ်စွန်းတစ်စ ဖွင့်ချဖြစ်ခဲ့ကြောင်း တွေ့ရလေသည်။

မည်သို့နည်း။ သုတေသီ စာရေးဆရာသည် “အစွဲ” များမှ ကင်းရှင်းရန် ဆုံးဖြတ်အားထုတ်ထားပါလျက် သုတေသီတို့၏ ကျင့်ဝတ် ကို ချိုးဖောက်မိပြီလား။

သူ၏ စာအုပ်သည် တစ်စွန်းတစ်စ ကပ်ငြိနေသော ထိုဝေဒနာ များကြောင့် သုတေသန တန်ဖိုးလျော့နေပြီလား။ သမိုင်း ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျမှု အားနည်းသွားပြီလား။

သူ့စာမူကို ဖတ်ပြီးသည့် အဆုံး၌ မိမိသည် အထက်ပါ မေးခွန်း အတွက် အဖြေတစ်ခုကို ရရှိလိုက်ပါသည်။

စာရေးဆရာအေးသိန်းသည် သုတေသီတို့ ရှိအပ်သော စိတ်ဓာတ် ပီရိယ၊ ဇွဲ၊ ရည်ရွယ်ချက်၊ ကျင့်ဝတ်တို့ဖြင့် ပြည့်စုံသူ ဖြစ်သည်။

အစွဲများမှ ကင်းလွတ်နေအောင် သူ့ကိုယ်သူ ကြိုးစား တည် ဆောက်သူ ဖြစ်သည်။

ပုဂ္ဂိုလ်စွဲ၊ ဝါဒစွဲ၊ လူမျိုးစွဲ၊ ဘာသာအယူစွဲ၊ ဒေသစွဲတို့ သူ့မှာ မရှိ။ သို့သော် ဘယ်သူမှ ဘယ်လိုမှ ဖျောက်မရနိုင်သော အရာတစ်ခု ကိုကားသူ မကျော်လွှားနိုင်။ ထိုအရာကား-

အဓမ္မကို ဆန့်ကျင်၍ ဓမ္မကို စွဲကိုင်ကာ မတရားမှုကို သွေးထဲ သားထဲက တိုက်ခိုက်ချေမှုန်းချင်သော စိတ်ဓာတ် ဖြစ်သည်။

ထိုအရာ ကို “အစွဲ” ဟု ဆိုပါလျှင်လည်း၊ ထိုအစွဲဖြင့် ရေးသား ပြုစုသော ဤစာအုပ်ကို “သုတေသီ စာရေးဆရာ တစ်ဦး၏ ရင်ခုန်သံ” ဟု ဝမ်းမြောက် နှစ်လိုစွာပင်၊ အမည် တပ်လိုက်ချင်ပါသည်။

ချစ်ဦးညို

၂၃-၄-၂၀၀၃

စာရေးသူ၏ အမှာစာ

‘ရတနာဂီရိမှ သီပေါမင်းအမှတ်တရ’ စာအုပ်ထွက်လာပြီး နောက်ပိုင်း သီပေါမင်းနှင့် ထပ်တူကံတူ အကျိုးပေး ဘုရင်နှစ်ပါး ဖြစ်သော ဗဟာဒူးရှား အတ္တပုတ္တိ (ရန်ကုန်မြို့ရောက် အိမ်နိမ့်စံ ဗဟာဒူးရှား ဇောရ်ရှား) စာအုပ် မထွက်သေးဘူလားဟု စာနှင့်တတန် ဖုံးနှင့်တမျိုးမေးသူတွေ တော်တော်များများ ရှိပါသည်။ တချို့ဆိုလျှင် လူကိုယ်တိုင် အိမ်လာ၍ မေးမြန်းသူတွေ ရှိပါသည်။

‘ရတနာဂီရိမှ သီပေါမင်းအမှတ်တရ’ စာအုပ်ကို ဒုတိယအကြိမ် ‘ဂုဏ်ထူးစာပေတိုက်’ မှ ပုံနှိပ်ထုတ်ဝေပေးခဲ့ရာ ယင်းစာအုပ်၏ အမှာစာ တွင် စာရေးသူက အကျိုးအကြောင်း မေတ္တာရပ်ခံ၍ ရေးသားခဲ့ပါသည်။

ယခု “ရန်ကုန်မြို့ရောက် အိမ်နိမ့်စံ ဗဟာဒူးရှား ဇောရ်ရှား” စာအုပ်ထွက်ပါပြီလို့ သတင်းကောင်း ပါးလိုက်ပါသည်။

ဤစာအုပ်သည် စာရေးသူ၏ စတုတ္ထမြောက် စာအုပ်ဖြစ်ပါ သည်။ တတိယမြောက် စာအုပ်သည် အကြောင်းအမျိုးမျိုးကြောင့် မထွက်ဖြစ်သေးပါ။ ထို့ကြောင့် ဤစာအုပ်သည် စာရေးသူ၏ အားနှင့် မန်နှင့် ကြိုးပမ်းထားသော တတိယမြောက် စာအုပ် ဆိုလျှင်လည်း မမှားပါ။ ‘ရတနာဂီရိမှ သီပေါမင်းအမှတ်တရ’ စာအုပ်ကို မရေးမီကပင် သီပေါမင်းနှင့် ဗဟာဒူးရှား ဇောရ် ရှား ဘုရင်နှစ်ပါးကို ယှဉ်လျက် ‘ကံ’ တူအကျိုးပေး ဘုရင်နှစ်ပါး’ ဟု နဖူးစီးတပ်ပြီး ရေးသား မည်ဟု စိတ်ကူးရခဲ့ပါသည်။

သီပေါမင်း အကြောင်းရေးလျှင် မခက်ပါ။ သို့သော် ရတနာဂီရိ တွင် နေထိုင်လျက်ရှိသော သီပေါမင်း မိသားစုများထံ သွားရောက်၍ INTERVIEW လုပ်ရန်သွားရသည့်အခါ အခက်အခဲများစွာနှင့် ကြုံတွေ့ခဲ့ရပါသည်။ မိမိစားနေသော ထမင်းအိုး အသာဘေးချထားခဲ့ပြီး စွန့်စွန့်စားစား သွားရောက်ခဲ့ရပါသည်။

ဘဝချင်း တိုက်ဆိုင်နေသည်။ ကံထပ်တူ ကျနေသည်။ ဗဟာ ခူးရှားဖောရ်းဘုရင်ကို ရေးရန် စိတ်ကူးထဲ ထည့်ပါသည်။ ရေးမည်ဟု စိတ်ကူးလိုက်သော အခါ “ဘယ်အကြောင်းအရာ ဘယ်ကစပြီး ရေးမှာလဲ” ဟု မိမိကိုယ်ကို ထိုစဉ်က မေးခွန်းများထုတ်မိပါသည်။ ဗဟာခူးရှားဖောရ်း ဘုရင်အကြောင်းကို ကျွန်တော် ဘာဆိုဘာမျှ မသိရိုး အမှန်ပါ။ လူမျိုးရေးအရသော်လည်းကောင်း၊ ဘာသာရေးအရသော်လည်းကောင်း လုံးဝဆက်စပ်မှုလည်း မရှိပါ...။ ရေးမည်ဟု စိတ်ကူးရမှ ကုန်ကြမ်းကို စ၍ စုရခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

သဘောသည် အိန္ဒိယနိုင်ငံ ဘုံဘော (ဘုံဘိုင်း) မြို့သို့ မကြာခဏ ဝင်ရောက်သွားလာနေ၍ စာအုပ်များ ဝယ်ယူစုဆောင်းနိုင်ခြင်း ဖြစ်ပါသည်။ တစ်သက်လုံး နိုင်ငံခြားပင်လယ်ကူး သင်္ဘောပေါ်တွင် တာဝန်ထမ်းဆောင် နေသော်လည်း ဘုံဘောမြို့သို့ သင်္ဘောမဝင်၍ တစ်ခါမျှ မရောက်ဖူးသော သင်္ဘောသား အများစု ရှိပါသည်။

ရတနာဂီရိမှ သီပေါမင်း အမှတ်တရ စာအုပ်နှင့် ဗဟာခူးရှားဖောရ်းရှား ဘုရင် အတ္ထုပ္ပတ္တိ စာအုပ်ကို ကျွန်တော်ရေးနိုင်ခြင်းသည် နံပါတ်တစ် သင်္ဘောသား ဖြစ်၍ နံပါတ်နှစ် ဘုံဘောမြို့သို့ သင်္ဘောမကြာခဏ ဝင်ထွက် သွားလာနေ၍ ရေးနိုင်ခြင်းဖြစ်သည်။ ကျွန်တော့ ဘဝတွင် ကံအလွန်ကောင်းသည်ဟု စာပေ ဝါသနာရှင် တစ်ယောက် အနေနှင့် ဆို၍ရပါသည်။

ကျွန်တော်ဘာမှ မသိသေးသော လူတစ်ယောက် (ဗဟာခူးရှားဖောရ်း) အကြောင်းကို ရေးရန် ဘုံဘောမြို့ရှိ စာအုပ်ဆိုင်များကို အခြေခံပြီး အလုပ်က တစ်ဖက်နှင့် စာအုပ်များကို စုဆောင်းလာခဲ့ရာ ယခုစာအုပ် ရေးဖြစ်သော ၂၀၀၂ ခုနှစ် ဇွန်လိုင်လ မှ စ၍ နောက်ကြောင်းပြန်တွက်

လိုက်လျှင် နှစ်ပေါင်း ၂၂ ကြားခဲ့ပါသည်။ ယင်းကြားထဲတွင် ဆောင်းပါး အပုဒ် ၃၀ ကျော်နှင့်စာအုပ် ၂ အုပ်ရေးခဲ့ပါသည်။ အိန္ဒိယ တိုက်ငယ် ယဉ်ကျေးမှု တစ်ခုလုံးအတွက် စာအုပ် ၂၀ ကျော်ကို ရှာဖွေ၍ စုဆောင်း ရ မိခဲ့ပါသည်။

စာအုပ်များမှ မိမိလိုချင်သော အကြောင်းအရာ အချက်အလက် များကို ပထမ ‘အနှစ်ချုပ်’ ထုတ်ပါသည်။ ‘မြန်မာနိုင်ငံရောက် အိမ်နိမ့်စံ ဗဟာခူးရှားဖောရ်း’ ဟူသော နဖူးစီးတပ်ပြီးစ၍ ရေးပါတော့သည်။ ရေးမည် ဟု ပုံစံချလိုက် သည်နှင့်တပြိုင်နက် အခက်အခဲ တစ်ခုလာ တွေ့ပါတော့သည်။

ကျွန်တော်သည် သမိုင်းနှင့်ပတ်သက်လာလျှင် အင်မတန်မှ ဝါသနာ ကြီးပြီး အင်မတန်မှ စူးစမ်းရှာဖွေလိုစိတ် စွန့်စားလိုစိတ် များသည် ငယ်ငယ်ကပင် ရှိခဲ့ပါသည်။ အကြောင်းတိုက်ဆိုင်၍ အနည်းငယ်ရေးသားရလျှင် ၁၉၅၅ - ၅၆ နှစ် က စာရေးသူ၏ ဖခင် ဦးမောင်သာဇံသည် ထိုစဉ်က တရားမတရားသူကြီး (T.J) ရာထူးနှင့် ရခိုင်တိုင်း မြို့ဟောင်း (မြောက်ဦးမြို့) တွင် တာဝန်ထမ်းဆောင်လျက် ရှိပါသည်။ ထိုစဉ်က စာရေးသူသည် ဖိတ်ခန်း တွင်ကျောင်းတက်နေသော အလယ်တန်းကျောင်းသား တစ်ဦးသာ ရှိပါသေးသည်။ ဘယ်သူကမှ ရာဇဝင် (သမိုင်း)နှင့် ပတ်သက်၍ ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများကို တန်ဖိုးထားရမှန်း လာပြောသူမရှိပါ။ ထိုစဉ်ကပင် ဘုရားအို ဘုရားပျက်များ တောကြိုအုံကြားများသို့ တစ်ယောက်တည်းသွား၍ အကျိုးအပွဲ၊ ဘုရားများ၊ ရှေးဟောင်း အိုးခွက်လင်ပန်းအကွဲများ နန်တော်ကုန်းမှ အုတ်ကျိုး အုတ်ပုံများကို ရှာဖွေစုဆောင်းပြီး မိမိစာဖတ်သော စာပွဲခုံရှေ့မှာ တန်းစီ ချထားပြီး စာကျက်နေလေ့ရှိသည်။ အချိန်ရလျှင် ရာဇဝင် ဆရာ၊ ဦးဦးသာထွန်း ထံသွား၍ သူသွားသမျှ နောက်ကတောက်ကောက် လိုက်နေခဲ့ပါသည်။

ကျွန်တော်သည် ကျောင်းစာမကျက်ပဲ ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများ တွင် စိတ်ဝင်စားနေသည်ကို သိ၍ “မင်း ရာဇဝင်လိုက်စားရင် ထမင်း ငတ်မှာပေါ့” လို့ အမေပြောသော စကားများကို အမှတ်ရမိပါသေးသည်။

ကျောက်စာဝန် ဦးလူဖေဝင်း (ကွယ်လွန်) သည် မြို့ဟောင်း (မြောက်ဦး) မြို့ သို့လာလျှင် ကျွန်တော်တို့ အိမ်တွင် တည်းပါသည်။ ဦးလူဖေဝင်း သည် မြို့ဟောင်းရှိ ဘုရားများမှ ကျောက်စာများကို စာရေးသူ အဖေ အကူအညီနှင့် ကျောက်စာများကို မကြာမကြာလာပြီး ကူးပါသည်။ ထိုစဉ်ကပင် ကျောက်စာကူးနည်း၊ ကျောက်စာကူးသော မင်ကူးစာ ရွက်များကို မြင်ဖူး တွေ့ဖူးပါသည်။

ညကျလျှင် ဦးလူဖေဝင်းနှင့် အဖေတို့သည် ရခိုင်စာပေ အက္ခရာ သမိုင်း၊ ရခိုင် ရာဇဝင်များကို ဦးလူဖေဝင်း က မေးလိုက် စာရေး၏ အဖေက ပြောလိုက်နှင့် ဆွေးနွေးသံများကို ကြားဖူးနားဝ ရှိနေခဲ့ပါသည်။

ဦးလူဖေဝင်းသည် ကျောက်စာတစ်ချပ်ကို ကူးလျှင် ၃ ရွက် ကူး ပါသည်။ ၂ ချပ်ကို သူ ယူပြီး တစ်ချပ်ကို ကျွန်တော့ အဖေအား ပေးထားခဲ့ပါသည်။ ဦးလူဖေဝင်း ပေးထားခဲ့သော ကျောက်စာ များကို ကျွန်တော့အဖေက မသိမ်းရပါ။ ကျွန်တော်က သိမ်းပါသည်။ ယခုထိ ဦးလူဖေဝင်း ကူးပေးထားခဲ့သော ကျောက်စာများ စာရေးသူ ထံတွင် ရှိပါသေးသည်။

ထို့ကြောင့် ကျွန်တော်သည် ငယ်စဉ်ကပင် ရာဇဝင် ဆရာ သမိုင်းသုတေသီ တစ်ဦး ဖြစ်ခဲ့ပါသည်။ သမိုင်းကို ရေးလျှင် ကျွန်တော်၏ ခံယူချက်သည် 'အစွဲ' အားလုံးကို ဖျောက်လိုက်ပါသည်။ လူမျိုးစွဲ၊ ဘာသာစွဲများကို နည်းနိုင်သမျှ နည်းအောင် ကြိုးစား၍ ရေးပါသည်။ (လုံးဝမရှိဟု မဆိုလိုပါ။ ကိုယ့်နိုင်ငံ ကိုယ့်လူမျိုး၊ ကိုယ့်ယဉ်ကျေးမှုကို တန်ဖိုးထား၍ ချစ်မြတ်နိုးသည်မှာ အမှန်ပင် ဖြစ်ပါသည်။)

သမိုင်းနှင့် ပတ်သက်၍ အကြောင်းအရာ တစ်ခုကို ဖြစ်စေ၊ လူပုဂ္ဂိုလ် တစ်ယောက်ကို ဖြစ်စေ ရေးသားပြီးဆိုလျှင် သိပ္ပံနည်းကျ သမိုင်းအကြောင်းကိုသာ ရေးချင် ပါသည်။

သီပေါမင်းကို ရေးစဉ်က သမိုင်းထဲက သီပေါမင်းကို ဆွဲထုတ်၍ ရပါသည်။ အလွန်လည်း လွယ်ကူပါသည်။ သီပေါမင်း အကြောင်းကို မိမိ ကြိုက်နှစ်သက်သလို မိမိအမြင် မိမိရှုထောင့်မှ ရေး၍ အလွန် ကောင်းပါသည်။ ဗဟာဒူးရှားဖော် (ဒေလီ) ဘုရင်သည် သမိုင်း

တည်းက လူတစ်ယောက် မဟုတ်ပါ။ အစ္စလန် ဘာသာထဲက လူ တစ်ယောက် ဖြစ်နေသည်ကို စာစ၊ ၍ ရေးမှ လာတွေ့ပါသည်။

သူ၏ ပြောဆိုမှု လှုပ်ရှားမှု အားလုံးသည် ဘာသာရေးနှင့် ပူးကပ် လျက်ရှိ နေပါသည်။ ခွာ၍မှရပါ။ စာရေးသူသည် အစ္စလန် ဘာသာရေး ကျမ်းကို ရေးနေခြင်း မဟုတ်ပါ...။ အိန္ဒိယသမိုင်းထဲက ဗဟာဒူးရှား ဖော် ဘုရင်ကိုရေးနေခြင်း ဖြစ်၍ ဘာသာရေးမှ ဆွဲထုတ်ထားပြီး အိန္ဒိယ သမိုင်းထဲ အရင်ထည့်ပြီးမှ အိန္ဒိယ သမိုင်းထဲက ဗဟာဒူးရှား ဖော် ဘုရင်စစ်စစ်ကို ရေးရန်ကြိုးစားပါသည်။

သို့သော် အစ္စလန်ဘာသာဝင်စာဖတ်ပရိတ်သတ်ကိုကျွန်တော် မျက်ကွယ် ပြု၍ မရပါ။ သူတို့၏ မျက်နှာကိုလည်း ကျွန်တော်က ထောက်ရပါသည်။ ဘာသာရေး ဆိုင်ရာဝေါဟာရများနှင့် ဗဟာဒူးရှား ဖော်ရှား ရေးခဲ့သော ကဗျာများ အားလုံးကို ဘာသာပြန်ပေးသူ ပါရမီ ခင်မောင် (ဦး) သည်ပင်လျှင် အစ္စလန် ဘာသာဝင် လူကြီးတစ်ဦး ဖြစ်နေပါသည်။

အစ္စလန်ဘာသာဝင် ပုဂ္ဂိုလ်တစ်ဦး၏ အတ္ထုပ္ပတ္တိကို ရေးသည့် အခါ သူ့လူမျိုး၊ သူ့ယဉ်ကျေးမှု၊ ဘာသာရေး ခံယူချက်များအားကို သေးသိမ် အောင်လုပ်၍ မရပါ။ ဖျောက်ဖျက်ပစ်၍ မရပါ။ ရေးစရာ အနှစ်သာရ အားလုံးသည် ဘာသာရေး ယဉ်ကျေးမှုအထဲ ရောက်နေပါ သည်။ ဤ အချက်ကို စာရေးသူသည် များစွာ သဘောပေါက် နားလည်ပါသည်။ စာရေးဆရာတစ်ယောက်သည် သိပ္ပံနည်းကျသည် ဖြစ်စေ၊ မကျသည် ဖြစ်စေကိုယ့် အမြင်၊ ကိုယ့်ဆန္ဒ တစ်ခုတည်း ရာနှုန်းပြည့် ရှေ့တန်းတင် ရေး၍မရပါ။ စာရေးသည်အခါ လူမျိုး တစ်မျိုး၏ ဘာသာ ရေး အမွေအနှစ်၊ ယဉ်ကျေးမှု အလှပျက်၍ မရပါ သူ့လူမျိုးနှင့် သူ့ယဉ် ကျေးမှု အလှရှိကြပါသည်။ မတူသော အလှ တစ်ခုစီကို လူမျိုးတစ်မျိုးစီ ၏ ယဉ်ကျေးမှုဟု ခေါ်ပါသည်။

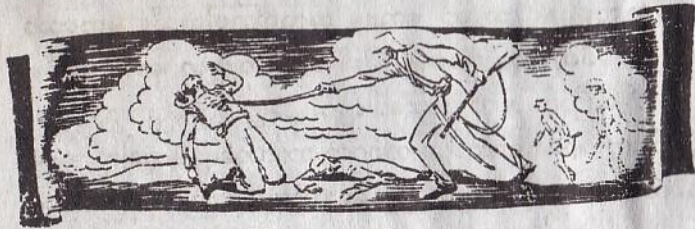
ထို့ကြောင့် ဗဟာဒူးရှားဖော်ရှား အတ္ထုပ္ပတ္တိရေးသည့် အခါ သိပ္ပံနည်းကျ သမိုင်းရှုထောင့်မှ တစ်ဝက် ဘာသာရေး ခံယူချက် အမွေ အနှစ်က တစ်ဝက်ကို အခြေတည်ပြီး ရေးသားခဲ့ပါသည်။ တနည်းပြောရ

လျှင် ဗဟာဒူးရှားဖောရ် ဘုရင်ကို 'သမိုင်းဇာတ်ခုံပေါ်တင်ပြီး' သူ၏ လှုပ်ရှားမှုအားလုံးကို “ဘာသာရေးမီးဆလိုက်ဖြင့် ဆလိုက်ထိုးထားပါသည်။” ဘာသာရေးဆိုင်ရာ ဝေါဟာရအားလုံးကို ထည့်ရေးထားပြီး အများနားလည်နိုင်ရန် မြန်မာစကားပြေဖြင့် စာမျက်နှာ အောက်ခြေ (Foot Print) တွင် ရေးသားထားပါသည်။

ရန်ကုန်မြို့ရောက် ဗဟာဒူးရှားဖောရ် ဘုရင်သည် သီပေါမင်းနှင့် မတူသည့်နောက် တစ်ချက်မှာ သီပေါမင်းနှင့် စုပုရားလတ်တို့၏ ဘဝဇာတ်ကြောင်းကို ရေးလျှင် မြန်မာစာဖတ် ပရိတ်သတ်များအတွက် ကုန်းဘောင်မင်းဆက် များ အကြောင်း ဖော်ပြစရာ မလိုပါ။ နောက်ဆုံးမင်းတုန်းမင်း အကြောင်းကိုပင် နိဒါန်းပျိုးစရာမလိုဘဲ ချန်ထားခဲ့၍ ရသည်။

ရန်ကုန်မြို့ရောက် ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ရှား ဘုရင်အကြောင်း ရေးသည့်အခါ မြန်မာစာဖတ် ပရိသတ်အနေနှင့် မဂိုဘုရင်များ အိန္ဒိယတိုက်ငယ် အတွင်းသို့ ဝင်ရောက်လာပုံ၊ ဖောရ် ရှား ဘုရင်၏ ဘိုးစဉ်ဘောင်ဆက် နန်းစဉ် နန်းဆက်များအကြောင်း၊ ၁၈၅၇ ခုနှစ်တော်လှန်ရေး ကာလလှုပ်ရှားမှုများကို နောက်ကြောင်းပြန် အနှစ်ချုပ်၍ သိရှိရန် လိုအပ်ပါသည်။ သို့မှသာ စာဖတ်သူများ အနေနှင့် ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ရှား အကြောင်း ပီပီပြင်ပြင်သိရှိခံစားနိုင်မည်ဖြစ်သည်။

ထို့ကြောင့် ဤစာအုပ်သည် လူပုဂ္ဂိုလ်တစ်ဦး၏ အတ္ထုပ္ပတ္တိကို ရေးသားထားသော စာအုပ်ဟုဆိုရစေကာမူ အထက်ဖော်ပြပါ ရှင်းလင်းရေးသားခဲ့သည့် အတိုင်းသမိုင်း ဖြစ်ရပ်များကို နောက်ခံထား ပြီးအစွဲလန်ဘာသာ၏ အလှနှင့်သရုပ်ဖော်၍ ရေးသားထားသော စာအုပ်တစ်အုပ်ဟု ဆို၍ရပါသည်။

ဂျက်ဗူး မာပေ

ကျေးဇူးအထူးတင်ပါသည်

ကျွန်တော်သည် ဤစာအုပ်ကို ရေးသားနိုင်ရန်အတွက် ဘုံဘေမြို့ရှိ စာအုပ် အဟောင်းဆိုင်ပိုင်ရှင် L. Mr.A.U.Karol (S.E.M) Kokil and Co. 10 Banaji Street. 2nd Floor Fort Bombay (400001)ကိုများစွာ ကျေးဇူးတင်ရှိကြောင်း ပထမဆုံး ပြောလိုပါသည်။ သူသည် ကျွန်တော့်အတွက် ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ရှားနှင့် ပတ်သက်သော စာအုပ် စာတမ်းများကို အထူးဈေးလျော့၍ ရောင်းချပေးသည့်အပြင် သူ့ဆိုင်တွင် မရှိသော စာအုပ်များကို ကာလကတ္တား၊ နယူးဒေလီနှင့် မဒရပ်မြို့များရှိ စာအုပ်အဟောင်းများအထိ သူ ကိုယ်တိုင် ဖုံးနှင့် စုံစမ်း မေးမြန်းပြီး စာအုပ်များကို ရှာဖွေပေးခဲ့ပါသည်။ စာအုပ်အချို့ကို ကျွန် တော် ရန်ကုန်မြို့သို့ ပြန်ရောက်လာသည် အထိ စာတိုက်မှ ပို့ပေးခဲ့ပါသည်။

ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ရှား ဘုရင်နှင့် ပတ်သက်သော စာအုပ်များ အပြင် အိန္ဒိယ ယဉ်ကျေးမှု ဆိုင်ရာစာအုပ်စာတမ်းများ အပါအဝင် စုစုပေါင်း ၁၇ အုပ်ကို ကျွန်တော့်အတွက် စုဆောင်းရှာဖွေပေးခဲ့သည့် အတွက် ကျေးဇူးတင်ပါကြောင်း ပြောကြားလိုပါသည်။

အလားတူ ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်များ သမိုင်းသုတေသန ဦးစီးဌာနမှ ညွှန်ကြားရေးမှူး ဆရာဦးကျော်ငြိမ်းသည်လည်း ကျွန်တော်ရေးသားလျက် ရှိသော ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ရှား စာအုပ် အတွက် လိုအပ်လျက် ရှိနေသော အချက်အလက်များကို ရှာဖွေစုဆောင်း ပေးခဲ့ပါသည်။

ဂျက်ဗူး မာပေ

ကျွန်တော်သည် ဤမျှ ဒုက္ခပေး၍ မကျေမနပ် မရောင့်ရဲသေးပဲ စာအုပ်တွင် အမှာစာရေးပေးရန် မေတ္တာရပ်ခံသည့်အတွက် အလုပ် အလွန်များနေသည့် ကြားထဲက အမှာစာ ရေးပေးခဲ့ပါသည်။

ကျွန်တော်ကတော့ 'ကိုကျော်ငြိမ်းရေ ကျေးဇူးကမ္ဘာ' ဟု အော်လိုက် ပါသည်။

နောက်တစ်ယောက်မှာ လမ်း ၃၀ နှင့် မဟာဗန္ဓုလ လမ်းထိပ်မှ စာရေးဆရာ ပါရမီ ခင်မောင် (ဦး) ဖြစ်ပါသည်။ ဗဟာဒူးရှားဖောရ် ရှား၏ အတ္ထုပ္ပတ္တိကို စာအုပ်ရေးရန် စာအုပ်များကို စုဆောင်းသည့်အခါ ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ရှား အကြောင်း ရေးထားသော စာအုပ်များတွင် ပါရှိသော ကဗျာများအားလုံးသည် 'အာရ်ဗီ' ဘာသာဖြင့် ရေးသားထားပါသည်။ တချို့ စာအုပ်များမှာ အင်္ဂလိပ်ဘာသာနှင့်ရေးသားထားစေကာမူ အစွလန်ဘာသာ အသုံးအနှုံး ဝေါသာရများက အများစု ပါဝင်နေသည်။ စာရေးသူသည် အူဒူ၊ အာရ်ဗီဘာသာ စာတစ်လုံးမျှပင် မတက်ပါ။ ကဗျာများနှင့် အစွလန်ဘာသာဆိုင်ရာ ဝေါဟာရ အားလုံးကို ဦးခင်မောင် (ပါရမီ) က ဘာသာပြန်ပေးခဲ့ပါသည်။ သူ၏ အထောက်အကူ စောင့်မမှု မပါခဲ့လျှင် ဤမျှ ပြည့်ပြည့်စုံစုံ ရေးသားထားသော စာအုပ်ကောင်းတစ်အုပ် ဖြစ်လာ လိမ့်မည် မဟုတ်ပါ။ ဗဟာဒူးရှား ဖောရ်ရှား ဘုရင်၏ သား ၂ ယောက်နှင့် မိသားစု ဓာတ်ပုံကိုလည်း သူထံမှပင် ရရှိခဲ့ပါသည်။

ဦးခင်မောင် (ပါရမီ) ကိုလည်း အလွန်ပင် ကျေးဇူးတင်ကြောင်း ပြောကြားလိုပါသည်။

ကျေးဇူးတင်ရမည့် နောက်တစ်ယောက်မှာ မည်သူမျှ ဖက်၍ မရသော ကျွန်တော့ လက်ရေးစာမူကြမ်းကို ကျွန်တော်က အော်လိုက် ငေါက်လိုက်နှင့် သည်ခံပြီး လက်ရေးလှလှလေးနှင့် စာမူကူးပေးသော တူမငယ် 'ဝင်းလဲ့လဲ့ဟန်' ကိုလည်း ကျေးဇူး အထူးတင်ရှိပါကြောင်း အမှတ်တရ ဖော်ပြပါသည်။

အေးသိန်း

၁၇၊ ၉၊ ၂၀၀၂

အိန္ဒိယတိုက်ရှိ

မဂိုမင်းဆက်များ အကြောင်း

ဤစာအုပ်သည် မြန်မာနိုင်ငံ ရန်ကုန်မြို့ရောက် အိမ်နိမ့်စံ “ဗဟာဒူးရှားဖောရ် ရှား” ဘုရင် (ဒေလီ) ၏ ဘဝ ဖြစ်စဉ် အတ္ထုပ္ပတ္တိကို ရေးသား ရန် နဖူးစီး တပ်ထားသော်လည်း ဗဟာ ဒူးရှားဖောရ် ရှား ဘုရင်၏ ဘေးလောင်းတော် ဘိုးလောင်းတော်များသည် မွန်ဂိုလူမျိုး မင်းမျိုး မင်းဆက်များမှ ဆင်းသက်လာခဲ့ကြ၍ မွန်ဂိုလူမျိုးနှင့် မဂိုဘုရင်များ၏ နန်းစဉ်နန်းဆက် အကြောင်းကို နိဒါန်းခံ၍ ရေးမှသာလျှင် ပြည်စုံပေ လိမ့်မည်။

မြန်မာပြည်သူ အများစုသည် အိန္ဒိယ တိုက်ငယ်ရှိ မဂိုဘုရင်များ နှင့် ပတ်သက်၍ အလှမ်းကွာလွန်းသော ကြောင့် စိတ်ဝင်စားသူ အလွန် နည်းပါးသည်ဟု ဆိုချင်ပါသည်။

ထိုကြောင့် မဂိုဘုရင်များ၏ နောက်ခံသမိုင်းကြောင်းကို အနည်း အကျဉ်းဖော်ပြမှသာလျှင် ပြည်စုံသော မှတ်တမ်းမှတ်ရာ တစ်ခုဖြစ်လိမ့် မည်ဟု ယူဆပါသည်။

*မွန်ဂိုလီယန် The Moghols (၁)၊ မွန်ဂိုလူမျိုး The Moghols

မဂိုမင်းဆက်တွင် ထင်ရှားသော မင်းများမှာ အက္ကဘာ (Akbar)၊ ဂျာဟန်ဂျာ (Jehangir)၊ ချန်ဂျီဟန် (Shah Jehan)၊ မင်းတို့သည် အမြော်အမြင်ကြီးသော မင်းများ ဖြစ်ကြသည်။ နိုင်ငံတော် အတွင်း၌ မိမိနှစ်သက်ရာ ဘာသာတရားကို လွတ်လပ်စွာ ကိုးကွယ်ခွင့် ရခဲ့သည်။ အုပ်ချုပ်ရေး ဌာနများတွင်လည်း လူမျိုးမရွေး ဘာသာမရွေး အရည်အချင်း ရှိသူများကို ထိုက်ထိုက်တန်တန် ရာထူးများ ပေးအပ်ခဲ့ သည်။ မဂိုဘုရင်များသည် စာပေပညာနှင့် ကဗျာလင်္ကာများကို အထူး အားပေး မြှောက်စားခဲ့ကြသည်။ မဂိုဘုရင်များခေတ်တွင် “ဗေဒကျမ်း ကြီးများ”၊ “ဥပနိသျှကျမ်း” သာဂဝတ်ဂီတကဗျာကျမ်း” နှင့် ဟိန္ဒူ “ပုရင်ကျမ်း” များကို ပါရှန်ဘာသာသို့ပင် ပြန်ဆိုရေးသားခဲ့သေးသည်။ ဗာဗာဘုရင်သည် ပထမဆုံး Samarkand နှင့် Hindukush မှ ကဘူး (Kabul) အထိအလွန်ကြမ်းတမ်း ခက်ထန်သော ခရီးကို ချီတက်ခဲ့သည်။ ကဘူးမှ သည်တောင်ဘက် ဒေလီအထိ အင်ပါယာ ကျယ်ဝန်းခဲ့သည်။ မြို့တော်ကို အာဂါရာ (Agra) မှ ဒေလီ (Delhi) သို့ ပြောင်းရွှေ့ခဲ့ပြီး ဒေလီတွင် သူတို့၏ အင်ပါယာကို နောက်ဆုံး တည်ထောင်ခဲ့သည်။

“ဗာဗာ” ဘုရင်၏မြေး “အက္ကဘာဘုရင်” သည် မဂိုဘုရင်များ တွင် အထင်ရှားဆုံး ဖြစ်၍ အိန္ဒိယတိုက်ငယ်ကို ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၅၅၆-ခုနှစ်မှ ၁၆၀၅ ခုနှစ်အထိ အုပ်စိုးခဲ့သည်။ “အက္ကဘာ ဘုရင်” စစ်မှုရေးရာ ၌ ထူးချွန်သည့် အပြင် အုပ်ချုပ်ရေးဘက်၌လည်း လိမ္မာပါးနပ်ပြီး နိုင်ငံရေး အမြင်ရှိသူ တစ်ဦး ဖြစ်သည်။

မိမိကိုယ်တိုင် အစွလန် ဘာသာဝင် ဖြစ်သော်လည်း ဟိန္ဒူလူမျိုး များကို အုပ်ချုပ်ရေး ဌာနအသီးသီးတွင် နိုင်ငံဝန်ထမ်းအဖြစ် မခွဲခြားပဲ အမှု ထမ်းဆောင်စေခဲ့သည်။ ဤနည်းအားဖြင့် ဟိန္ဒူ မူဆလင်အား ပြိုင်မှုများကို လျော့နည်းစေပြီး နိုင်ငံအတွင်း တစ်စည်းတစ်လုံးတည်း ဖြစ်စေရန် ကြိုးပမ်းခဲ့သည်။ အမြော်အမြင်ကြီးမားသော မဂိုဘုရင်များ လက်ထက်တွင် နန်းတွင်း၌ ဟိန္ဒူစာဆိုနှင့် မူဆလင်စာဆိုများကို အခွင့်အရေး တန်းတူပေးပြီး တာဝန်ထမ်းဆောင်စေခဲ့သည်။ ထိုစာဆို

များသည် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်၏ အိန္ဒိယစာပေလောကတွင် အလွန်ထင် ရှားသော ကဗျာလင်္ကာများကို စီကုံးခဲ့ကြသည်။ ကမ္ဘာ့သမိုင်းတွင် ‘အက္ကဘာ’ ဘုရင်၏ အမြော်အမြင်ကြီးမှု၊ အတွေးအခေါ်ဒဿနမြင့်မား မှုများကို မချီးကျူးပဲမနေနိုင်အောင် မှတ်တမ်းတင်ခဲ့ရသော အချက်များ စွာ ရှိခဲ့သည်။

အက္ကဘာဘုရင်သည် စစ်ရှုံးသူများ၏ သားမယားများကို သိမ်းယူ ၍ ‘ကျွန်ပြုသောစနစ်’ကို လုံးဝပယ်ဖျက်ခဲ့သည်။ ဟိန္ဒူလူမျိုးများတွင် လင်ယောက်ျား သေလျှင်သေသူ၏ ဇနီးပါလိုက်၍ မီးပုံထဲဆင်းသေရ သော အလေ့အထ ဆတ္တိခလေ့ (Sutle) ရှိခဲ့သည်။ အကယ်၍ ယင်း မိန်းမသည် မီးပုံထဲဆင်း၍ မသေခဲ့၍လည်း ပတ်ဝန်းကျင်တွင် နေစရာ မရှိအောင် ကျဉ်းမြောင်းပြီး လုံးဝပစ်ပယ်ထားခြင်းခံရသည်။ နောက် အိမ်ထောင်သစ်ပြု၍လည်း မရတော့ချေ။ နောက်တစ်ချက်မှာ ပုခတ်တွင်း လက်ထပ်သော စနစ်ပင် ဖြစ်သည်။ ပုခတ်တွင်း ရက်သား၊ လသား နှစ်သားကလေးများကို လူကြီးမိဘများက ယောက်ျားလေးနှင့် မိန်းကလေး ကိုပုခတ်တွင်း လက်ထပ်ပေးခဲ့ကြသည်။ အကယ်၍ ပုခတ် တွင်းရှိနေသောကလေး (ယောက်ျားလေး)သည် ရောဂါတစ်ခုခုကြောင့် သေဆုံးခဲ့လျှင် ပုခတ်တွင်း ရှိနေသော ထိုမိန်းကလေးသည်လည်း အလိုအလျောက် မုဆိုးမ ဖြစ်သွားရသည်။ ဘဝတစ်လျှောက်လုံး မုဆိုးမ ဘဝခံယူရပြီး လုံးဝ အိမ်ထောင်ပြု၍ မရတော့ချေ။ နှစ်ဘက်မိဘများ သဘောတူ၍ ထိမ်း မြား လက်ထပ်လျှင်လည်း အသက် ၅ နှစ် ၆ နှစ် အရွယ်မှ အရွယ် မရောက်မီ ၁၂ နှစ် ၁၃ နှစ် အတွင်း လက်ထပ်ခဲ့ ကြသည်။

ဟိန္ဒူလူမျိုး၏ ရိုးရာခလေ့ထုံးတမ်းစဉ်လာများကို လူမျိုး တစ်မျိုးတွင်ရှိသော ရိုးရာယဉ်ကျေးမှု၊ ကိုးကွယ်မှုဆိုင်ရာ ဘာသာရေး ခံယူချက်များကို လုံးဝဘက်မလိုက်ပဲ လူကို မနုဿ သဘာဝ အမြင် (ဝါ) လူ့အခွင့်အရေးအမြင်ဖြင့်ကြည့်ပြီးပညာရှိ အက္ကဘာ ဘုရင်က ဘုရင်အာဏာစက်ဖြင့် တားမြစ်ခဲ့သည်။ အိန္ဒိယတိုက်ငယ်ကို အင်္ဂလိပ်

တပ်များ အုပ်ချုပ်သောအခါကျမှ ၂ပဒေ တစ်ရပ် ပြဋ္ဌာန်း၍ ယင်းခေလေ့ ထုံးတမ်းစဉ်လာများကို တရားဝင် တားမြစ်ခဲ့သည်။

မဂိုဘုရင်များသည် နိုင်ငံရေးနှင့် အုပ်ချုပ်ရေး စနစ်ကို နှစ်ပေါင်းများစွာ အပေါ်စီးရလာသောအခါ သူတို့ကို သူတို့ ကမ္ဘာပေါ်ရှိ ဘုရင်များ၏ ဘုရင် (Kings of the king) ဟု အထင်ရှိလာပြီး ဘုရားသခင်၏ အစောင့် အရှောက် (The Shadows of God) အောက်တွင် အကာအကွယ် အမြဲ ရှိသည်ဟု အယူရှိလာကြသည်။ ထိုအပြင် အလွန်ကြီးကျယ်သော နယ်မြေများပိုင် သခင်ဟု ယုံကြည်သက်ဝင် လာခဲ့ကြသည်။ မဂိုဘုရင်များမှ ဆင်းသက်လာသော မင်းဆက်များသည် နယ်မြေပိုင်ဆိုင်သူ အင်ပါယာကို အလွန် ချဲ့ထွင်လိုကြသည်။ စစ်ကိုလည်း အလွန် လိုလားသူများ ဖြစ်ကြသည်။ အက္ကဘာဘုရင် လက်ထပ်တွင် ပထမဆုံး အိန္ဒိယနိုင်ငံသည် အင်္ဂလန်နိုင်ငံနှင့် စီးပွားရေး ကုန်စည်ကူးသန်းရောင်းဝယ်မှုများ အဆက်အသွယ် ဖြစ်လာခဲ့သည်။

၁၆၀၅ ခုနှစ် အက္ကဘာဘုရင် ကွယ်လွန်ပြီးနောက် ထီးနန်းဆက်ခံ ကြသော မဂိုဘုရင်များ အနက် မြေးတော် “ဪဘ်ရင်ဇစ်” (Aurangzeb) ဘုရင်သည် မဂိုအင်ပါယာကို ဘေးလောင်းတော်ဘိုးလောင်းတော်များကဲ့သို့ ထိန်းသိမ်းထားရန် ကြိုးစားခဲ့သေးသည် သို့ရာတွင် အုပ်ချုပ်ရေးဘက်၌ လိမ္မာပါးနပ်မှု မရှိသဖြင့် ၁၇၀၇ ခုနှစ် ဝန်းကျင်တွင် မဂိုအင်ပါယာသည် ဝါးအစည်း ပြေသကဲ့သို့ အကွဲကွဲ အပြားပြား ဖြစ်ခဲ့ရတော့သည်။ အက္ကဘာ ဘုရင်၏မြေးကို ဘုရင်မကြီး အယ်လီဘေတ် (Elizabeth I) က အရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီတွင် ကုန်ကူးသန်းရောင်းဝယ်ခွင့် အမိန့်ကို ထုတ် ပေးခဲ့သည်။ နောင် ၁၃ နှစ်အကြာ ခရစ်နှစ် ၁၆၁၃ ခုနှစ်တွင် သူ၏ မြစ်တော်သူ ‘ဂျဟန်ဂါ’ (Jahan Gir) ကို အရှေ့ အိန္ဒိယကုမ္ပဏီတွင် အမြဲတမ်း ကူးသန်းရောင်းဝယ်ခွင့် အမိန့်စာကို ထုတ်ပေးပြီး ဘုံဘေ (ဘုံဘိုင်း) မြို့၏ မြောက်ဘက် ကမ်းခြေတွင် ကုန်တိုက်ကြီး တည်ထောင်ခွင့် ရခဲ့သည်။

၁၇၀၇ ခုနှစ် Ahmednagar မြို့တွင် မဂိုဘုရင် ဪဘ်ရင်ဇစ် (Aurangzeb) ကွယ်လွန်ခဲ့သည်။ သားသမီး (၁၇) ယောက် ကျန်ခဲ့

သည်။ မြေးနှင့် မြစ်နှစ်ဦးတို့သည် ဘုရင် အရိုက်အရာ ဆက်ခံရန် ကိစ္စနှင့် ပတ်သက်၍ ခိုက်ရန် ဖြစ်ပွားခဲ့သည်။ နိုင်ငံတော်၏ အုပ်ချုပ်မှု ယန္တရား ဖရိုဖရဲ ဖြစ်လာသည်။ အခွင့်ကောင်း စောင့်နေသော နယ်ချဲ့ မျက်နှာဖြူများက နယ်မြေအတော်များများကို အခွင့်ကောင်းယူ၍ အလစ်သုတ်ခဲ့ကြသည်။ မဂိုဘုရင်များမှ ဆင်းသက်လာသော ဇမီးရှား ဘုရင်၏ နန်းစဉ်နန်းဆက်တွင် ဖောရ်ရှားဘုရင်၏ အဘိုးသည် ရှန်အလမ် (Shn Alam II) ဖြစ်သည်။ ၁၈၀၆ ခုနှစ်တွင် ကွယ်လွန်သည်။ ဖခမည်းတော်မှာ အက္ကဘာရှား (Akbershab) ဖြစ်သည်။ ၁၈၃၇ ခုနှစ် စက်တင်ဘာလ ၂၈ ရက် သက်တော် (၈၂) နှစ်တွင် ကွယ်လွန်သည်။ ရန်ကုန် မြို့ရောက် အိမ်နိမ့်စံ နန်းကျဘုရင် ဗဟားဒူးရှား ဘုရင်သည် ၁၇၇၅ ခုနှစ် (ဟစ်ဂျရီ အစ္စလမ်နှစ် ၁၁၈၈-ခုနှစ်) တွင် ဖွားမြင်သည်။ ၁၈၃၇ ခုနှစ် စက်တင်ဘာလ (၁၈) ရက် သက်တော် (၆၀) တွင် နန်းတက်ခဲ့သည်။ သက်တော် (၈၅) နှစ် ၁၈၅၈ ခုနှစ် ဒီဇင်ဘာလတွင် ရန်ကုန်မြို့သို့ ပြည်နှင့်ဒဏ် ပို့ခံရသည်။

၁၈၆၂ ခုနှစ် နိုဝင်လီလ (၇) ရက် အစ္စလမ်နှစ် ၁၂၅၉ ခုနှစ် သက်တော် (၈၇) နှစ်အရွယ် ရန်ကုန်မြို့ စီဒါရ်ဘဇာရီဒ် အိမ် အမှတ် (၅၈) တွင် ကွယ်လွန်သည် တရားဝင် မိဖုရား (၄) ယောက် ယူခဲ့ရာ မိဖုရား (၃) ယောက်၏ အမည်များမှာ မှတ်တမ်းများတွင် (စာရေးသူ) ရှာမတွေ့ပဲ ရှိနေသည်။ စတုတ္ထမြောက် မိဖုရား ဇီနတ် မဟာလ် တစ်ယောက်သာ မြန်မာလူမျိုးများကသိရှိခဲ့သည်။ ဒေလီ နန်းတွင်း တွင်လည်း အခြားကိုယ်လုပ်တော် မိဖုရားငယ် အတော်များများ ရှိခဲ့သည်ဟု သမိုင်းစာအုပ်များတွင် ဖော်ရသည်။ တရားဝင် မိဖုရား လေးယောက်၏ သားသမီး စာရင်းကို အတိအကျ မသိရသော်လည်း သား (၇) ယောက်နှင့် သမီးတစ်ယောက်၏ အမည်ကို မှတ်တမ်းများတွင် တွေ့ရသည်။ ဗဟားဒူးရှားဖောရ်ရှား ဘုရင်၏ မိသားစု စာရင်းကို နန်းစဉ်နန်းဆက် မိသားစု စာရင်း (Family Tree) တွင် ဖော်ပြထားပါသည်။

Emperor Bahadur Shah was a poet. During the heat of the Revolution he composed a Gazal. Somr one asked him:

Dumdumaymen dam nahin khair mango janki

Ai Zafar thandi hui shamsher Hindusthanki.

"Now that, every moment, you are becoming weaker, pray for your life (to the English) : for, Oh Emperor, the sword of India is now broken for ever"

There is a tradition that the Emperor replied:

Ghazionmen bu rahegi jabtalak imanki Tabto Londontak chalegi teg Hindusthanki.

"As long as there remains the least trace of love of faith in the hearts of our heroes, so long, the sword of Hindusthan shall be sharp, and one day shall flash even at the gates of London."

ဗဟာဒူးရှားဇဟာရ်

(အိန္ဒိယနိုင်ငံ၏ နောက်ဆုံးဘုရင်)
Bahadur Shah Zafar

(1775-1862)

မြန်မာနိုင်ငံ၏ နောက်ဆုံးဘုရင် ဖြစ်သော သီပေါမင်းကို မြန်မာပြည်သူပြည်သားများက အထူးသဖြင့် ခေတ်လူငယ်များက မေ့မေ့ပျောက်ပျောက်ရှိနေကြပြီဟု ဆိုချင်ပါသည်။ သို့သော် ရတနာဂီရိမြို့သူ မြို့သားများက အမှတ်ကြီးမှတ်ပြီးနေ့စဉ် သတိရနေကြပါသည်။ (စာရေးသူ၏ ရတနာဂီရိမှ 'သီပေါမင်းအမှတ်တရ' စာအုပ်တွင်အကျယ်အဝင့် ရေးသားထားပါသည်။)

အလားတူကံတူအကျိုးပေး ဘုရင်တစ်ပါးဖြစ်သော ရန်ကုန်မြို့ ရောက် အိန္ဒိယနိုင်ငံမှ နောက်ဆုံးဘုရင် ဗဟာဒူးရှားဇဟာရ် ကိုလည်း အိန္ဒိယပြည်သူပြည်သားများက မေ့ပျောက်နေကြပြီဖြစ်သည်။ ရန်ကုန်သူ ရန်ကုန်သားများက အထူးသဖြင့် ရန်ကုန်မြို့နေ အစ္စလမ် ဘာသာ

* ဗဟာဒူး - သတ္တိပြောင်မြောက်သောပုဂ္ဂိုလ်

- အာဇာနည်

ဝင်များက နေ့စဉ်နှင့်အမျှ ဇီဝကလမ်းရှိ ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ရှား၏ “ဒါရ်ဂါ” အတွင်းသို့ လာရောက်၍ ဂါဝရပြုပြီး ဝတ်ပြုတိုင်းနေ့စဉ်နှင့် အမျှ သတိရနေကြသည်ဟု ဆိုက မှားမည်မဟုတ်ပါ။

မဂိုဘုရင် အိမ်ရှေ့မင်းသားငယ်နာမည် အဘူဖောရ် (ABUZAF-AR)သည် ဘုရင်ကြီး အက္ကာဘား (AKBAR II) ၏သားတော် ဖြစ်သည်။ ခရစ်နှစ် ၁၇၇၅ ခုနှစ်(ဟစ်ဂျရီ အစွလမ်နှစ် ၁၁၈၉) တွင်ဒေလီမြို့တော် တည်ရှုဟ်ဂျဟန်’ ဘုရင်၏နန်းတော် ‘လာလ် ကီလာ’ (ခံတပ်နီ) အတွင်းမွေးဖွားခဲ့သည်။ခမည်းတော် အက္ကာဘားရှား (Akbar Shah)က ‘မိုဟမ္မဒ်စေရာဂျွဒ်ဒိန်း’ ဟု ချစ်စဖွယ်ခေါ်ခဲ့သည်။ ဗဟာဒူးရှားဖေါရ်ဘုရင်၏ အဖိုး ရှားအာလမ်(Shah Alham)သည် ခရစ်နှစ် 1806 ခုနှစ်တွင် ကွယ်လွန်ခဲ့သည်။ ဗဟာဒူးရှားဖေါရ်၏ ဖခင် ‘အက္ကာဘားရှား’ နန်းတက် လာသည်။ ၁၈၃၇ ခုနှစ် စက်တင်ဘာလ ၂၈ ရက် သက်တော် ၈၂ နှစ်တွင် ကွယ်လွန်ခဲ့သည်။

ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ဘုရင်နှင့် ပတ်သက်၍ မှတ်တမ်းမှတ်ရာများ တွင် ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ရှားဘုရင်သည် စိတ်ဓာတ်အလွန် နည့်သိမ်မွေ့ သူတစ်ဦး ဖြစ်သည်။ သူ၏အသံမှာ အလွန်ညက်ညောင်းသာယာသည် ဟု ပြောစမှတ်ပြုကြသည်။ သူ၏ ဆွေတော်မျိုးတော်များအနက် ဘာသာရေးကို ကိုင်းရှိုင်းသူမှာ သူတစ်ဦးသာလျှင် စံနမူနာအဖြစ် စံတင် လောက်သည်ဟု သိရသည်။ ‘အဘူဖေါရ်’ (Abu Zafar) မင်းသားသည် ခရစ်နှစ် ၁၈၃၇ ခုနှစ်တွင် ဘိသိတ်တော်ခံယူပြီး ဘွဲ့တော်အမည်မှာ Abu Zafar Mohamad Sara Juddin Bahadur Shah Ghazi Zafar ဖြစ်သည်။ နန်းတွင်းရေး ကိစ္စတွင် အပြင်လူများ မသိကြသော်လည်း ‘အဘူဖေါရ်’ သည် ဖခမည်းတော်၏ ဆန္ဒထက်

*ဟာဂျရီ သက္ကရာဇ် -အစွလမ်သာသနာသက္ကရာဇ်

သူ၏ ဆန္ဒကို အတင်းအဓမ္မ ရှေ့တန်းတင် တောင်းဆိုပြီးမှ အိမ်ရှေ့ ဥပရာဇာ အရိုက်အရာကို အရယူခဲ့သည်ဟု သမိုင်းဆရာ တချို့၏ အတွင်းနှိုက်၍ ရေးသားချက်တွင် တွေ့ရသည်။

ဖခင်ဖြစ်သူက သားငယ် ‘ဂျဟန်ဂျာ(Jchalhgir)ကို နန်းအပ်၍ အလေးသာခဲ့ဟန် တူသည်။ သို့သော် သားငယ် “ဂျဟန်ဂျာ”သည် အပျော်အပါးကို အလွန်လိုက်စားပြီး မိုက်ရှူးရဲဆန်သော လူငယ်တစ်ဦးဟု အဆိုရှိခဲ့သည်။ သူ့ဘဝတွင်သူလုပ်ချင်ရာ ၂ ခုကို မဖြစ်မနေ လုပ်ဆောင်ခဲ့သည်ဟု နောင်တွင် သူကဝန်ခံခဲ့သည်ဟု သိရသည်။ တစ်ခုမှာ အိမ်ရှေ့အရိုက် အရာကိုရရှိရန် ကြိုးပန်းချက်နှင့် ဒေလီမြို့တွင်းရှိ ဗြိတိသျှအရာရှိတို့ နေထိုင်သော အိမ်ကိုသေနတ်နှင့် ပစ်ခဲ့သည်။ ထို့ကြောင့် ဗြိတိသျှအာဏာ ပိုင်များက သူ့ကို အာလ်ဟာဘတ် (Allahabad) မြို့သို့ နယ်နှင်ခါဏ်ပို့ ခြင်းခံခဲ့ရသည်။

ငယ်နာမည် အဘူဖောရ် သည် အူရဂူ၊ ပါရှန်နှင့် အာရဗစ် ဘာသာ စကားများကို ကောင်းစွာပြောတတ် ရေးတတ်သည်။ စစ်ပညာကိုလည်း ကျွမ်းကျွမ်း ကျင်ကျင်တတ်မြောက်ခဲ့သည်ဟု နာမည်ကောင်း သတင်းထွက်ခဲ့သည်။ မြင်းစီးလည်းအလွန် ကျွမ်းကျင်သည်။ စာရေးစာဖတ်ကို အလွန် ဝါသနာ အထုံပါပြီး လက်ရေးလက်သားလည်း အလွန် လှသည်ဟု အဆိုရှိသည်။ ကျောင်းနေစဉ်က ‘ဆိုဖီ’ (Soofti) ဒဿနိက ဆရာ၏ ကျောင်း (ပါရှန်ပညာတော်သင်) တွင် ပညာရည် နို့ချို သောက်ခဲ့ရပြီး ကဗျာဘာသာရပ်တွင် အလွန်ထူးချွန်စွာ ပါရမီပါ ကျောင်းသားတစ်ဦး အဖြစ် ဂုဏ်ထူးဆောင်ရခဲ့သည်။

ငယ်နာမည်မှာ အဘူဖောရ် (Abuzafar) ဖြစ်သည်။ ဘိသိတ်ခံယူစဉ်က ဘွဲ့တော်အမည်မှာ Abuzafar Mohamad Sara Juddin Bahadur-Shah Ghazi Zafar ဖြစ်သည်။

အိန္ဒိယ နိုင်ငံသားများက “ဗဟာဒူးရှားဖောရ်” ဟု ခေါ်ကြသည်။ ရန်ကုန်မြို့ ရောက်သောအခါ ရန်ကုန်သားများက (ရှား) တစ်လုံးတိုးလာပြီ “ဗဟာဒူးရှား ဖောရ်ရှား” ဟု ခေါ်ကြသည်။ (စာရေးသူ)

နာမည်ကြီး နန်းတွင်းကဗျာ ဆရာဖြစ်သော အဘရာဟင် (Ibrahim Zanq) နှင့် Asadu Lah Khan Ghalib တို့သည် သူဘဝကို ကဗျာဆရာ တစ်ဦး အဖြစ်သို့ တွန်းပို့ပေးခဲ့သော ကန့်ဂူ လက်လှည့် ဆရာများ ဖြစ်ခဲ့ကြသည်။ နောင်တွင် သူရေးစပ်ထား ခဲ့သော ကဗျာများ ကြောင့် ပြည်သူလူထုနှင့် သူ့ဘဝကို ပေါင်းကူးသဖွယ် ဆက်ဆံမှု ရှိလာသည်။ သူ၏ အသံနှလုံးကြားမှ ခံစားချက် ကဗျာ များကြောင့်

ပြည်သူ လူထု၏ အသံနှလုံးကြားတွင် ဖောင်းရှား ဘုရင်အား မေ့မရအောင် ဖြစ်ခဲ့ကြရသည်။ ပြည်သူလူထုနှင့် ဖောင်းရှား ဖောင်းရှား နှင့် ပြည်သူလူထုသည် ခွဲ၍မရခဲ့...။

ရန်ကုန်မြို့ရောက် ဖောင်းရှားဘုရင်သည် အရက်သေစာနှင့် *ဆေးလိပ်ကို လုံးဝရှောင်ရှားပြီး အစားအသောက်များကိုသာ ကျမ်းမာ ရေးနှင့်အညီ စားသောက်ခဲ့သည်ဟု သိရသည်။ ထမင်းစားပွဲတွင် သူ အနှစ်သက်ဆုံး အစားအစာမှာ သရက်သီးပင် ဖြစ်သည်။ သူ နေမကောင်းသော အချိန်များတွင် သရက်သီးကို အဓိကထား၍ ကျွေးမွေးခဲ့ရသည်။ သူ၏ အသုံးစာရိတ်ကို လစာထဲမှ နုတ်ယူရာတွင် သရက်သီး ဝယ်ယူ စရိတ်များ အများဆုံး ပါဝင်သည်ဟု သိရသည်။ သူသည် မိန်းမ အတော် များများကို လက်ထပ်ခဲ့သော်လည်း တရားဝင် (၄)ယောက်သာ ရှိခဲ့ သည်။ သူဘဝတွင် နောက်မှ ဖူးစာဆုံသော “ဇီနယ်မဟာလ်” (Zeenal Mahal) ကို အချစ်ဆုံးနှင့် မျက်နှာသာ အပေးဆုံး မြှောက်စားခဲ့သည်။ သို့သော်လည်း ဇီနယ်မဟာလ် အတွက် ကား နန်းစည်းစိမ်ကို မခံစား လိုက်ရပဲ ကံဆိုးမိုးမှောင် ကျခဲ့သည်ဟု

အိန္ဒိယနိုင်ငံတွင်း နေစဉ်က အကြောင်းအရာများကို ရေးသည့်အခါ “ဗဟာဒူးရှားဖောင်းရှား” ဟုရေးပြီး ရန်ကုန်မြို့ ရောက်လာပြီး နောက်ပိုင်း အကြောင်း အရာများကို ရေးသည့်အခါ “ဗဟာဒူးရှား ဖောင်းရှား” ဟု ရန်ကုန်သားများက နုတ်ကျိုးနေသည့်အတိုင်း ရေးသား ထားပါသည်။

(စာရေးသူ)

ဆိုရပေမည်။ အလားတူ ဖောင်းရှားဘုရင်နှင့် ဇီနယ်မဟာလ်သည်လည်း သူတို့ဘဝတွင် ကံတူ အကျိုးပေး ဖြစ်ခဲ့ရသည်ဆိုက မှားမည်မဟုတ်ပါ။

ဗဟာဒူးရှား ဘုရင်သည် ခရစ်နှစ် ၁၈၃၇ ခုနှစ် စက်တင်ဘာလ ၁၈ ရက်နေ့တွင် နန်းတက်ခဲ့သည်။ ထိုစဉ်က သူ၏ အသက်မှာ ၆၀ ရှိနေပေပြီ။ သူတို့ မိသားစု အားလုံးသည် အသက်ရှည်မျိုး၊ အသက် ၆၀ ကျော်မှ ဘိသိတ်ခံရသည်။ ဗဟာဒူးရှားဖောင်းရှား ဘုရင်သည် ဒေလီ ဘုရင်ဖြစ်လာသော်လည်း ဗြိတိသျှအစိုးရ၏ မျက်နှာကို တစိုက် မတ်မတ် ကြည့်နေခဲ့ရသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ခရစ်နှစ် ၁၇၆၅ ခုနှစ် သူ၏ အဘိုးဖြစ်သူ “ရှာရ် အလန်” (Shah Alam) လက်ထပ် ကပင် ဘင်ဂေါ-ဘင်္ဂလား (Bengal) နယ်ကို အင်္ဂလိပ် လက်ထဲ ထိုးအပ်ခဲ့ရပြီး ဖြစ်သည်။ အရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီနှင့် ဗြိတိသျှ အာဏာပိုင် များသည် အကြောင်းအမျိုးမျိုးပြပြီး ဘုရင်ကိုပင်စင်ပေးပြီး သာမန် အရပ်သား လူတစ်ယောက် ပုံစံမျိုးအဆင့်ထားပြီး ဆက်ဆံပြုမူခဲ့သည်။ လစဉ်ထောက်ပံ့ကြေး တစ်သိန်းသာရရှိခဲ့သည်။ ဇီနယ်မဟာလ်မှ မွေးဖွားသော သားငယ် “မီးရာဇာဂျာဂါ” (Mirza Jaar) သည် အလိုလိုက်ပြီး အရာရာတွင် ဦးစားပေးခံရသော သားငယ် တစ်ဦး ဖြစ်သည်။ သူ့ဖခင်ကဲ့သို့ အရိုက်အရာ (Heir Apparent) အိမ်ရှေ့ မင်းသားအဖြစ် ပေးအပ်လိုသော ဆန္ဒရှိခဲ့သည်။ သို့သော်လည်း ဗြိတိသျှ အာဏာပိုင်များက အစဉ်တစိုက် ခုခံကာကွယ်သောကြောင့် သားအငယ် ဆုံး ‘ဖက်ဟာအူဒင်’ (Fak Har Uddin) သာ အခွင့်အရေး အများဆုံး ရရှိခဲ့သည်။

ခရစ် ၁၈၅၇ ခုနှစ်တွင် အိန္ဒိယနိုင်ငံ၌ ကြီးကျယ်သော တော် လှန်ရေးကြီး တစ်ရပ် ပေါ်ပေါက်ခဲ့သည်။ ဗြိတိသျှကို တော်လှန်သော တော်လှန်ရေးသမားများက တစ်ဘက်နယ်ချဲ့ ကိုလိုနီဗြိတိသျှ မျက်နှာ ဖြူများက တစ်ဖက်၊ အကျယ်ချုပ် ခံနေရသော ဘုရင်သည် မည်မျှ

* ဓါတ်ပုံများကို ကြည့်ခြင်းအားဖြင့် ဆေးလိပ်မသောက်သော်လည်း “တမာဂူ” သောက်သည်ကို တွေ့ရသည်။ ဓါတ်ပုံကို ကြည့်ပါ။

အကျပ်ရိုက်ခဲ့မည်ကို ကိုယ်ချင်းစာကြည့်ပါ။ ကိုယ်ချင်းစာကြည့်က သိနိုင်ပါသည်။ မည်သို့ပင် ဆိုစေ မဟာဗုဒ္ဓရှားဖောရ်ရှားဘုရင်သည် မိမိနိုင်ငံ မိမိလူမျိုးဘက်မှ ဗားမားမတ်မတ် ရပ်တည်ရသည်မှာ သဘာဝကျသော ဆုံးဖြတ်ချက် ဖြစ်သည်။ ၁၈၅၇ ခုနှစ် မတ်လ ၁ ရက်နေ့ ခံတပ်နီတွင် နန်းတွင်း ပုန်ကန်မှုများ ပေါ်ပေါက်ခဲ့ရာ ဗဟာဗုဒ္ဓရှားဖောရ်ရှားသည် သူ့ဆန္ဒမပါပဲ (ဝါ) မဖြစ်နိုင်ပဲ သိလျက်သဘောတူ ခဲ့သည်။

ထို့ကြောင့်လည်း သူ၏ ကြေငြာချက်တွင်

- သူ့တွင် ရန်ပုံငွေ မရှိ
- စားနပ်ရိက္ခာ လုံလုံလောက်လောက် မရှိ
- ကူညီထောက်ပံ့ကြေးများ မပေးနိုင်ဟု ပါရှိခဲ့သည်။

သို့သော်လည်း တော်လှန်ရေးဘက်တွင် ဗဟာဗုဒ္ဓရှားဖောရ်ရှားသည် လက်ပိုက်ကြည့်မနေပဲ ကူညီသင့်သလောက် ကူညီခဲ့သေးသည်။ ယင်းနှစ် စက်တင်ဘာလမှာပင် ဗြိတိသျှ လူမျိုးတို့နှင့် ယှဉ်ပြိုင် တိုက်ခိုက်ရာတွင် အားချင်းမမျှ၍ ဒေလီ ကျဆုံးခဲ့ရသည်။ ဘုရင်သည် “ဟူမာယွင်” (Huma Yun) သင်္ချိုင်းသို့ ထွက်ပြေး တိမ်းရှောင်ခဲ့သည်။ နောက်ဆုံး သူကိုယ်တိုင် အညံ့ခံ လက်နက်ချခဲ့ရသည်။ နောက်ဆုံး သူ့ဘဝလုံခြုံမှုအတွက် သူကိုယ်တိုင် ကတိကဝတ် ပြုခဲ့ရသည်။ သူသည် သစ္စာဖောက်မှုဖြင့် စစ်ရုံးတွင် တရားစွဲဆို ခံခဲ့ရသည်။ တော်လှန်ရေး ကာလကစ၍ ဘုရင်ကို နန်းတော်တွင် အကျယ်ချုပ် သဘောထားပြီး အင်္ဂလိပ်က အုပ်ချုပ်ခဲ့သည်။ ထိုအချိန်တွင် အီရပ်၊ တူရကီ၊ ပြင်သစ်တို့က အင်္ဂလိပ်လက်ထဲမှ အိန္ဒိယနိုင်ငံကို ပြန်တိုက်ပေးပြီး ဒေလီဘုရင်ကို ပြန်လည် ပေးအပ်မည်ဟု ကောလာဟလ သတင်းများ နိုင်ငံအနှံ့ ပျံ့လျက်ရှိသည်။

၁၈၅၇ ခုနှစ် မတ်လ ၈ ရက်နေ့တွင် အိန္ဒိယစစ်သားများ ကိုင်ဆောင်သော သေနတ်နှင့် ကျည်ဆန်များတွင် ဝက်ဆီနှင့် အမဲဆီများ သုတ်လိမ်းထားသည်ဟု ဆိုကြသည်။ ထိုသို့ ပဋိပက္ခကို တမင် ဖန်တီး၍ ပြဿနာ မပေါ်ပေါက်အောင် အကွက်ဆင်ထားမှုကို မူဆလင်

ဘာသာဝင်နှင့် ဟိန္ဒူဘာသာဝင် စစ်သားများက သေနတ်များကို လုံးဝ မကိုင်လိုဟု အထက်အမိန့်ကို ဖိလားဆန့်ကျင်ခဲ့ကြသည်။ အင်္ဂလိပ် အာဏာပိုင်များက သူတို့အားလုံးကို ဖမ်းဆီးပြီး ၁၈၅၇ ခုနှစ် မေလ ၁၁ ရက်နေ့ ‘ပီရယ်မြို့’ ထောင်ထဲတွင် အရှင်လတ်လတ် မီးရှို့ပြီး သတ်ပစ်လိုက်သည်။ တချိန်တည်းမှာပင် ပြည်သူလူထု အများစုနှင့် နန်းတွင်းထဲမှ မူးမတ်သေနာပတိများ၊ ဘုရင်မိသားစုများနှင့် အမြင်ခြင်း မတူဘဲ သဘောတရား အမျိုးမျိုး ကွဲပြားပြီး တစ်ဦးကိုတစ်ဦး မယုံကြည်ဘဲ စိတ်ဝမ်း ကွဲပြားလျက် ရှိသည်။ အုပ်ချုပ်မှု အာဏာ အားလုံးသည် အင်္ဂလိပ်များ၏ အုပ်ချုပ်မှုအောက်တွင် ရှိနေ၍ ဘုရင်တွင် အာဏာ သက်ရောက်မှု လုံးဝမရှိခဲ့...။ နိုင်ငံနှင့်အဝှမ်း ဖရိုဖရဲ ဖြစ်လျက်ရှိသည်။ ဘုရင်ကိုယ်တိုင်က ရုပ်သေးဖြစ်နေရာ ဘုရင်၏ အာဏာ သက်ရောက်မှု မရှိ နိုင်ငံနှင့်အဝှမ်း ထိန်းသိမ်း၍ မရဖြစ်နေမှုမှာ ဘာမျှမဆန်းဟု ဆိုရချေမည်။

ဖောရ်ရှားက ဤကိစ္စသည် ဘာသာရေး အထင်အမြင် လွဲမှုဖြစ်နေ၍ အမြန်ဆုံး ဖြေရှင်းပေးရန် အင်္ဂလိပ်ကိုယ်စားလှယ် ‘ရေဆီဒင်’ ကို ပြောခဲ့သည်။ ပီရယ်မြို့က အင်္ဂလိပ် စစ်သားများကို တိုက်ရန် တော်လှန်ရေးသမားများက ဒေလီမြို့သို့ ရောက်လာကြသည်။ ‘ရေဆီဒင်’ ကို သတ်ပစ်ရန် လိုက်ရှာကြသည်။ ဖောရ်ရှားဘုရင်က နန်းတော်မှ ထွက်ပြီး တော်လှန်ရေးသမားများကို ဖျောင်းဖျ ပြောဆို သေးသည်။ တော်လှန်ရေးသမားများသည် ‘ရေဆီဒင်’ ကို တစ်နေရာတွင် ဖမ်းဆီးမိရာ သတ်ပစ် လိုက်ကြသည်။ တော်လှန်ရေးသမားများကလည်း လူမျိုးပေါင်းစုံ အလွှာအသီးသီး ပါဝင်ရာအစတွင် ဗြိတိသျှကို မောင်းထုတ်ရန် တော်လှန်ခဲ့ကြသော်လည်း အကြမ်းဖက် လုပ်ရပ်များ ဝင်လာသည်။ အချင်းချင်း ထိန်းသိမ်း၍ မရသောကြောင့် အဖျက်လုပ်ငန်းများကိုပါ ပူးတွဲ လုပ်ကိုင် လာကြသည်။ ဒေလီမြို့ရှိ ဆိုင်တွေပါ ဖျက်ဆီး လာကြသည်။ ဘုရင်၏ တောင်းပန်ချက်ကိုလည်း နားမထောင်ကြတော့ဘဲ အရာမရောက်ခဲ့ချေ။ ဘုရင်၏ သားတော်များနှင့် နန်းတွင်းအမှုထမ်း အချို့သည် တော်လှန်ရေးသမားများ ဘက်သို့ ပါသွားကြသည်။

ဘုရင်၏သား 'မိရ်ဇာဆွလ်လတန်' နှင့် 'မိရ်ဇာမူဂိုလ်' သား ၂ ယောက်ကို တော်လှန်ရေးသမားများက လည်းကောင်းတို့၏ ခေါင်းဆောင်အဖြစ် ခန့်အပ် ခဲ့ကြသည်။ ဘုရင်အား တော်လှန်ရေးသမားများက အကြပ်ကိုင် လက်မှတ်ရေးထိုးခိုင်းပြီး ဘုရင်အမိန့်ဟု ထုတ်ပြန်ခဲ့ကြသည်။ ဘုရင်သည် နန်းတွင်းမှာ အမြဲစိတ်မချမ်းမြေ့ဖြစ်နေခဲ့ရ၍ တရားထိုင်၊ ပုတီးစိပ် ပြီးအများပြည်သူချမ်းသာကြရန် မေတ္တာတရားပွားများပြီး အချိန်များစွာ ကုန်လွန်ခဲ့သည်။

ဘုရင်ကြီးက ယခုအချိန်တွင် ငါ့မှာထီးနန်းလည်းမရှိ၊ ငွေကြေးဥစ္စာလည်းမရှိ၊ ငါဟာ 'ဖီကီရ်* လမ်းစဉ်' ကို ရင်ဝယ်ပိုက်ထားသူတစ်ဦးသာ ဖြစ်ကြောင်းပြောကြားခဲ့သည်။ ဘိုးတော်များ လက်ထက်ကပင် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်အား နယ်ချဲ့အင်္ဂလိပ်များက သိမ်းပိုက်ထားပြီးဖြစ်ရာ ဗဟာဒူးရှားဖောရ် ဘုရင်သည် အသက်ရှင်လျက်သေနေသူအဖြစ်နှင့်သာ တူနေသည်။ တစ်ဘက်တွင် တော်လှန်ရေးသမားများကလည်း ဘုရင်နာမည်ကို သုံးပြီးပုံစံ မျိုးစုံဖြင့်တော်လှန်နေကြ၍ တစ်နေ့မှာ ရှင်ဘုရင်ကိုယ်တိုင် တရားခံဖြစ်လိမ့်မည်ဆိုသည်ကို ကြိုတင်သိခဲ့သည်။ တော်လှန်ရေးသမားများက ဘုရင်ဆရာဝန်၏ အိမ်ကို စီးပြီး သတ်ရန် ကြံစည်သည်ကို ဘုရင်က တောင်းပန်၍ အသက်ချမ်းသာရာရခဲ့သည်။ သစ္စာဖောက် အင်္ဂလိပ်အလိုတော်ရို ဘက်တော်သားများကလည်း ရှင်ဘုရင်နှင့် အသိုင်းအဝိုင်းတွင် ဖြစ်ပျက်နေသည့် အတွင်းစကားများ အားလုံးကို အင်္ဂလိပ်ထံ သတင်းပို့ခဲ့ကြသည်။ စစ်ဗိုလ်ကြီး 'ဘတ်ခန့်' နှင့် မရ်ဇမူဂိုလ် တော်လှန်ရေးသမားများက ဦးဆောင်တိုက်ခိုက်ရာ သူတို့နှစ်ယောက်သဘောခြင်း မတိုက်ဆိုင်ဘဲ ရှိခဲ့ကြသည်။ ထိုအချိန်တွင် ပန်ချာပီနှင့် ဂေါ်ရခါး စစ်သားများသည် အမြောက်များနှင့် တောင်ပေါ်တက်သွားပြီး ဒေလီမြို့ကို တိုက်ခိုက်ကြသည်။ သို့သော် နောက်ပိုင်းမှ စစ်ထောက်ပုံမူ လုံးဝမပို့နိုင်ဘဲ ခံတပ်နှင့် တောင်ပေါ်အပြန်အလှန် ပစ်ခတ်မှုသာရှိခဲ့သည်။

*ဖီကီရ် - အလ္လာအရှင်မြတ်ကလိုအပ်နေသော ပုဂ္ဂိုလ်တစ်ဦး

၁၈၅၇ ခုနှစ် စက်တင်ဘာလ ၆ ရက်နေ့တွင် အိန္ဒိယ သမိုင်းတွင် အကြီးအကျယ် တော်လှန်ရေး ဖြစ်ပွားသော သမိုင်းဝင် ရက်တစ်ရက်ဖြစ်ခဲ့သည်။ အင်္ဂလိပ်တပ်မှ အရာရှိ (၆၆) ယောက်နှင့် တပ်သား တစ်ထောင်ကျော် အကြီးအကျယ် ဒဏ်ရာရ၍ သေဆုံးသူ အမြောက်အမြား ရှိခဲ့သည်။ စက်တင်ဘာလ (၁၈) ရက်နေ့ အထိတိုက်ပွဲမှာ အကြီးအကျယ် ဖြစ်ပွားခဲ့သည်။ ၁၈၅၇ ခုနှစ် စက်တင်ဘာလ (၁၉) ရက်နေ့တွင် တော်လှန်ရေးသမားများ ဘက်ကအရေးရှုံးနိမ့်ခဲ့ရသည်။ အင်္ဂလိပ်တပ်များက နံနက်ပိုင်းတွင်ဒေလီမြို့ကို ပိုင်းလိုက်ပြီး နောက် တစ်မြို့လုံးကို သိမ်းပိုက်လိုက်သည်။ တော်လှန်ရေးခေါင်းဆောင် 'ဘတ်ခန့်' က ဖောရ်ရှားဘုရင်အား ပြောကြားရာတွင် ဟင်ဒူစတန် တစ်နိုင်ငံလုံး ဘုရင်ဘက်မှ ရှိနေကြသည်။ "မစိုးရိမ်ပါနှင့် ကျွန်ုပ်တို့နှင့် လိုက်ခဲ့ပါ။ ဒေလီမြို့နေရာမှာ စစ်တိုက်သည့်နေရာမဟုတ်ပါ။ စစ်တိုက်ရမည့်နေရာကို ပြပါမည်။" ဘုရင်၏သားတော်သည် စစ်တိုက်နည်းမသိသူကို ဗိုလ်ချုပ်ခန့်၍ ယခုလိုဖြစ်ရသည်။ 'ဘတ်ခန့်'ကတော့ နှစ်ပေါင်းများစွာ တိုက်ပွဲဆင်နွှဲလာသူဖြစ်သည်။ ကျွန်ုပ်တို့နှင့် အတူလိုက်ခဲ့ပါ။ အင်္ဂလိပ်ထွက်ပြေးရသည် အထိတိုက်ထုတ်ပေးမည်။ ဘုရင်၏ ဦးဆောင်မှုအပေါ်တွင် အနိုင်ရနိုင်ပါသည်ဟု ဆွဲဆောင်ပြီး အားပေးစကား ပြောကြားလေသည်။ ဖောရ်ရှားဘုရင်က ဘိုးတော်၏ သင်္ချိုင်းကို ဂါရဝပြု သွားမည်။ မနက်ဖြန်ကျမှ စဉ်းစားပြီး စကားပြန်မည်ဟု ပြောကြားခဲ့သည်။

တော်လှန်ရေးခေါင်းဆောင် ဘတ်ခန့် ထွက်သွားပြီး 'မာရ်ဇာ အလာဟီ' ဝင်လာသည်။ ဘုရင်အားလျှောက်ထားသည်မှာ သက်ဆိုင်ရာ အင်္ဂလိပ်အရာရှိများနှင့် တွေ့ဆုံပြီး ဘုရင်ကိစ္စအတွက် ညှိနှိုင်းဆွေးနွေးပေးမည်။ တော်လှန်ရေးသမားများနှင့် လိုက်လာရန် ဖျောင်ဖျာပြောဆိုခဲ့သည်။ ဘုရင်မှာ လုပ်ပိုင်ခွင့် အာဏာလုံးဝမရှိ နယ်ချဲ့ အင်္ဂလိပ်များတွင်သာ အာဏာရှိနေသည်။ တော်လှန်ရေးသမားများက တစ်ဖက်သူတို့က ဘုရင်ကို အကြပ်ကိုင်သည်။ ဖောရ်ရှားဘုရင်တွင် နှစ်ဖက်ကြား ကြီးမားသော အကြပ်အတည်းနှင့် ရင်ဆိုင်ခဲ့ရသည်။ ထို့ကြောင့်

သူ၏ တော်လှန်ရေးသမားများအား သူဘာမျှ အကူအညီ မပေးနိုင်ကြောင်း ကြေငြာခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။ နောက်တစ်နေ့ နံနက်တွင် ဖောင်းရှားဘုရင်သည် အဆုံးအဖြတ်ပေးရန် ကြီးစွာသော အခက်အခဲနှင့် ရင်ဆိုင်ခဲ့ရာ သားသမီးများအားလုံးကို ခေါ်ပြီး 'အာဂရာ' သို့ ထွက်ခွာ သွားခဲ့သည်။ နန်းတော်ကြီးကို စွန့်ခွာပြီး ဆင်းလာခဲ့ရသဖြင့်များစွာ စိတ်မကောင်း ဖြစ်ခဲ့ပေလိမ့်မည်။

ဗဟာဒူးရှားဖောင်း ဘုရင်ကြီးသည် ဘိုးတော် 'ရှာဂျီဟန်' ဂူသင်္ချိုင်းမှ တဆင့် နေဇာမွတ်ဒင်အော်လီယာဒါရ်ဂါသို့ ထွက်ခွာသွားသည်။ မှူးကြီးမတ်ကြီးများလည်း မျက်ရည်ကျပြီး ဘုရင်ကြီးကို ကြိုဆို၍ အဖြစ်အပျက် အားလုံးကို လျှောက်ထားခဲ့ကြသည်။

ဖောင်းရှားဘုရင်ကြီးကမိန့်ကြားခဲ့သည်မှာ -

- စစ်ပွဲအားလုံးကို ငါတိုက်ခဲ့ပြီ
- ယခုတော့ စိတ်လျော့လိုက်ပြီဖြစ်ကြောင်း
- ပြည်သူပြည်သားများ သေကုန်မည်စိုး၍ နန်းတော်ကို စွန့်၍ ထွက်လာခဲ့ကြောင်း-----
- ငါ၏နာမည်လည်းပျောက်ကွယ်တော့မည်ဖြစ်ကြောင်း
- နှစ်ပေါင်းတစ်ထောင်ကျော်အုပ်စိုးလာခဲ့သည့် မဂိုအင်ပါယာ နိုင်ငံတော်မှ ယခုသူတစ်ပါးလက်ထဲရောက်တော့မည်ဖြစ်ကြောင်း
- အားလုံးသည် "အလ္လာအရှင်မြတ်၏ အမိန့်တော်အရဖြစ်ပျက်ခဲ့ပျက်ခဲ့ရကြောင်း" - * ဘုရင်ကြီးက မိန့်ကြားခဲ့သည်။

ထို့နောက် ဗဟာဒူးရှားဖောင်းဘုရင်ကြီးသည် 'မိုဟာမက် စူလ္လာက်လာ ဟိုအလိုင်ဟေ့ဝစ္စလမ်' သခင် (Muhammad)

---

*အလ္လာအရှင်မြတ်၏ အမိန့်တော်အရဖြစ်ပျက်ခဲ့ရကြောင်း ကံ၏ အကျိုးကြောင့် ဖြစ်လာရသည်ဟုဆိုလိုသည်။
*ဆံတော် - တချို့စာအုပ်များတွင် ပါးသိုင်းမွှေးဟုရေးထားသည်ကိုတွေ့ရပါသည်။ (စာရေးသူ)

ဆံတော် ၅ ပင်ပါ သည့် သေတ္တာငယ်ကို 'ဒါရ်ဂါ' ကိုယ်စားလှယ်လူကြီး 'ဒါရ်ဂါဟာစန်' အား ပေးအပ်ထားခဲ့သည်။ တမန်တော်မဟာမက် သခင်၏ ဆံတော် ၅ ဆူထည့်ထားသော သေတ္တာငယ်သည် မဂိုမင်း အဆက်ဆက် နှစ်ပေါင်း တစ်ထောင်ကျော် တရိုတသေ ထိန်းသိမ်းလာခဲ့သော သေတ္တာ ဖြစ်သည်။ ထိုသေတ္တာသည် 'တေမူရ် မဂိုဘုရင်' က 'ဟူရကီဆွတ်တန် ဘရာဇစ်ဘိုင်တာရမ်'အား တိုက်ခိုက်ပြီး သိမ်းယူလာခဲ့သော 'ဆံတော်ဇာတ်' ဖြစ်သည်။ နေဇာမွတ်ဒင်အော်လီယာ 'ဒါရ်ဂါ' တွင် ယင်းဆံတော် ၅ ဆူသည် ယခုတိုင်ရှိနေသည်။

ဖောင်းရှားဘုရင်ကြီးသည် တော်လှန်ရေးခေါင်းဆောင် 'ဘတ်ခန်' နှင့် နှုတ်ဆက်အပြီးတွင် 'မာရ်ဇာအလီဘက်(ခံ)' ဝင်လာသည်။

ဗဟာဒူးရှားဖောင်းဘုရင်သည်အား 'ဘတ်ခန်' က ခေါ်ထုတ်သောအခါ 'မာရ်ဇာအလီဘက်' က မခေါ်ရန်တားသည်။ ဘုရင်က-

- ဘတ်ခန် သင့်စကားကို ငါယုံပါတယ်...
- ဒါပေမဲ့ ငါ့မှာ အားမရှိတော့ဘူး...
- ငါ၏ နဖူးစာ အတိုင်းအပ်လိုက်တော့မယ်...
- ငါ့ကိုလွှတ်လိုက်ပါ တော့...

(သွားခွင့်ပြုပါတော့)

- မင်းတို့ဤနေရာက ထွက်သွားကြပါ...
- ငါ့အတွက်စိတ်ညစ်မနေနဲ့တော့...
- မင်းတို့သာလုပ်သင့်လုပ်ထိုက်တာများကို ဝတ္တရားကျေပွန်စွာ လုပ်ကြပါတော့...ဟု ပြောလိုက်သည်။

ထိုနောက် 'ဘတ်ခန်' သည် အလံတော်ကို ကိုင်ပြီးအနောက်တံခါးမှ ထွက်သွားသည်။

'မေဂျာဟတ်ဆန်' က ဘုရင်ကိုဖမ်းရာတွင် 'အရှင်ဖမ်းရမည်လား' ... အသေဖမ်းရမည်လား 'ဟု ဗြိတိသျှအာဏာပိုင်များထံ အမိန့် တောင်းခံရာ စစ်ဗိုလ်ချုပ်က အသေဖမ်းရန် ပြန်ကြားခဲ့သည်။ အခြား အရာရှိကြီး များက အရှင်ဖမ်းလာရန်အကြံပေးကြသည်။ နယ်ချဲ့စစ်အာဏာပိုင် အချို့၏ တင်ပြချက်တွင် ဒေလီမြို့ကိုသာရသေးသည်။

တစ်တိုင်းပြည် လုံးအတိုင်းအတာနှင့် မရသေးသောကြောင့် ပြည်သူ အများက ဘုရင်ကြီး ၏ အမိန့်နာခံမှုအောက်တွင် ရှိနေဆဲဖြစ်၍ မဖြစ် သင့်တာ မဖြစ်ရန်နှင့် အရှင်ဖမ်းဆီးရန် ဝိုင်းဝန်းအကြံ ပေးကြသည်။

‘မေဂျာဟတ်ဆန်’ က အနောက်တံခါးကို သွားပြီး ဘုရင်နှင့် သားတော် သမီးတော်များ အားလုံးကိုဖမ်းဆီးခေါ်ထုတ်သွားရာ နိုင်ငံနှင့် အဝှမ်း တော်လှန်ပုန်ကန်မှုများ နေရာအနှံ့ဖြစ်ပွားခဲ့သည်။ အင်္ဂလိပ် က တော်လှန်ရေးသမားများအား နှိမ်နင်းရာတွင် အလွန်ရက်စက်ကြမ်း ကြုတ်စွာ သတ်ဖြတ်ခဲ့သည်။ အမျိုးသမီးများ၊ သက်ကြီးရွယ်အိုနှင့် ကလေးများပါ မကျန်မြဲလှန်သတ်ဖြတ်ခဲ့သည်။ ဒေလီမြို့တစ်မြို့လုံး လည်း ရစရာမရှိအောင် ဖျက်ဆီးခြင်းခံခဲ့ရသည်။

တော်လှန်ရေးသမားအချို့နှင့် ဘုရင်ကြီး၏သားတော် မိရ်ဇာပူဂို၊ မိရ်ဇာချက်တန်နှင့် မိရ်ဇာအဘူဘေကာတို့သည် ဂူသင်္ချိုင်းအတွင်းမှာပင် ပုန်းအောင်း နေကြသည်။ အင်္ဂလိပ်စစ်တပ်မှ စစ်သား ၃၀၀ ခန့် တော်လှန်ရေးသမားများနှင့် သားတော်များကို ဖမ်းဆီးရန်ဝိုင်းတားကြ သည်။

“မိရ်ဇာအလီဘတ်” သည် မြင်းလှည်းနှင့် ဒေလီမြို့သို့သွားရန် သားတော် ၂ ပါးကို ချော့မော့ခေါ်လာရာ ဒေလီမြို့နှင့် တစ်မိုင်ခန့် အရောက်တွင် အင်္ဂလိပ်မေဂျာက သားတော် ၂ ပါးကို သေနတ်နှင့် ပစ်သတ်လိုက်သည်။ ထိုသို့ ပစ်သတ်ပြီးနောက် ‘ကဖန်’* မရှိဘဲ အလောင်းကို တောထဲတွင် ပစ်ထားခဲ့သည်။ သားတော် ၂ ပါးအသတ်ခံရသည့် ကိစ္စနှင့်ပတ်သက်၍ ဘုရင်ကြီး များစွာစိတ်ထိခိုက် ခဲ့သည်။ ‘ကဖန်’ မရှိဘဲ သေဆုံးရသည့် အတွက်လည်း အလွန်ဝမ်းနည်း ကြေကွဲသည့်အကြောင်း မိဖုရားအား ပြောကြားခဲ့သည်ဟုသိရသည်။

နယ်ချဲ့ကျူးကျော်ရေးစစ်သားများသည် ဒေလီတစ်မြို့လုံးကို မြေလှန် ဖျက်ဆီးခဲ့သည်။ တစ်နေ့တည်း လူ ၅၀၀ ကျော် ၆၀၀ ခန့်ကို သတ်ဖြတ်ခဲ့သည်။ လူ ၃၀၀၀ ကျော်ကို ၁၇ ရက် တိုင်တိုင်ကြိုးပေး၍

* ကဖန် - အလောင်းကို မြေမြှုပ်မီ ရေချိုးပြီးအမွှေး နံ့သာများ ပတ်ဖြန်း၍ ပိတ်ဖြူနှင့် ထုပ်ရသည်ကို ဆိုလိုသည်။

သတ်ဖြတ်ခဲ့သည်။ အိန္ဒိယသမိုင်းတွင် အလွန်ဆိုးဝါးသော ရက်စက်မှု ကြီးတစ်ခုအဖြစ် မှတ်တမ်းတင် ကျန်ရစ်ခဲ့သည်။ အင်္ဂလိပ်စစ်သားများ သည် ပြည်သူအများ၏ စိန်ရွှေရတနာများအားလုံးကို လုယူပြီး၊ အိမ်နှင့် ပစ္စည်းများအားလုံးကို မီးရှို့ဖျက်ဆီးပစ်ခဲ့ကြသည်။

ခရစ်နှစ် ၁၈၅၈ ခုနှစ် ဇန်နဝါရီလ (၇) ရက်နေ့တွင် ဗဟားဒူးရှား ဖောရ်ရှားဘုရင်နှင့် မိသားစုအားလုံးအား စစ်ခုံရုံးတွင် တရားဝင် စစ်ဆေးခဲ့သည်။ တစ်သက်လုံး ဘုရင်က ကျွေးမွေးပြုစုထားသော လူများက ဘုရင်ဖက်မနေဘဲ နယ်ချဲ့အင်္ဂလိပ်ဘက်မှ လိုက်၍သက်သေ ထွက်ဆိုခဲ့ကြသည်။ (စီရင်ချက်အပြည့်အစုံပါ မူရင်းအတိုင်း သုတေသီ များ ဖတ်ရှုလေ့လာနိုင်ရန် အင်္ဂလိပ်ဘာသာဖြင့် နောက်ဆက်တွဲ ဖော်ပြ ထားပါသည်။) ဘုရင်က-

“အင်္ဂလိပ်ဘက်မှ သက်သေခံသွားသူများမှာ မတရား သက်သေ ခံသွားကြခြင်းဖြစ်ကြောင်း... ကျွန်ုပ်ဘက်က သက်သေခံ မည့်လူမှာ ကျွန်ုပ်တစ်ယောက်တည်း သာရှိကြောင်း... အင်္ဂလိပ်ဘက်မှ ထွက်ဆိုသော သက်သေများမှာ မမှန်ကန် ကြောင်း... ဘုရင်ကြီး အနေဖြင့် အလ္လာကို တိုင်တည်ပြီး အမှန် တရားအတိုင်း အစစ်ခံကြောင်း ထွက်ဆိုသည်။ ဘုရင်ကြီးသည် ဒေလီမြို့ကို စွန့်၍ မက္ကာမြို့ တော်သို့ သွားချင်ကြောင်းအဝတ် ဖြူဝတ်ပြီး ‘ဒရ်ဂါ’ မှာ နေထိုင်ရန် ကြိုးစားသော်လည်းမည်သို့ မျှ မဖြစ်နိုင်ခဲ့ကြောင်း သူများနိုင်ငံကို မတရားကျူးကျော် ဝင်ရောက်လာသူက ဘုရင်ဖြစ်သွားပြီး မိမိက ကျွန်ုပ်ဖြစ်လာရ ကြောင်း... မိမိတွင် စစ်သားလည်း မရှိ၊ ငွေလည်းမရှိ၊ မိမိ စကားကိုမည်သူကမျှ နားမထောင်တော့ကြောင်း...၊ တော်

* နယ်ချဲ့ ကျူးကျော်ရေးသမားများ၏ ရက်စက်မှုကို Surend-ra Nath Sen ရေးသော Eighteen Fifty Seven စာအုပ်တွင် ဖတ်ရှုနိုင်ပါသည်။ (စာရေးသူ)

လှန်ရေးသမားများနှင့် မိမိကမလိုက်လို၍ 'မကာဟာရာ' အနောက်တံခါးမှ ထွက်ခွာလာရာ တော်လှန်ရေးသမားများနှင့် တွေ့၍ ဇွတ် အတင်းခေါ်၍သာလိုက်သွားကြောင်း မိမိရှေ့တွင် သားတော်များ အသက်ခံရသည်ကိုပင် ဘုရင်တစ်ယောက် အနေနှင့် စကားတစ်ခွန်းပင် ပြောပိုင်ခွင့် မရှိသော မိမိဘဝ ခေါင်းငုံ့ခံ နေရသည်မှာ အမှန်တရားပင်ဖြစ်ကြောင်း။

ဤသို့ရဲဝံ့စွာ ဖောရ်ရှားဘုရင်က စစ်ခုံရုံးတွင် ချေပပြောဆိုခဲ့ သည်။ တရားရုံးအတွင်းဝင်ရောက် နားထောင်နေကြသူများမှာ လက်သီးကို ကျစ်ကျစ်ပါအောင် ဆုပ်ပြီးမျက်ရည် တောက်တောက်ကျ လျက်ရှိနေခဲ့ကြသည်ဟု အိန္ဒိယသမိုင်းစာအုပ် တချို့တွင်ဖတ်ရပါသည်။

ခရစ်နှစ် ၁၈၅၈ ခုနှစ် မတ်လ (၉) ရက်နေ့တွင် အိန္ဒိယတိုက် ငယ်၏ ဧကရာဇ်ဘုရင် (ဒေလီ) ဗဟာဒူးရှား ဖောရ်ဘုရင်ကို သေဒဏ် အမိန့် စစ်ခုံရုံးမှအပြစ်ပေးခဲ့သည်။ စွဲချက်တွင်-

- (၁) သစ္စာဖောက်မှု...
- (၂) မကောင်းမှုကို ပူးပေါင်းကြံစဉ်မှု...
- (၃) ဗြိတိသျှ အစိုးရအား ပုန်ကန်မှု...
- (၄) လူသတ်မှုများ...ဟူ၍ပါသည်။

အိန္ဒိယတိုက်ငယ် အတွင်းအရပ် ဒေသအနှံ့တွင် ၁၈၅၇ ခုနှစ် တော်လှန်ရေး ကာလက လူပေါင်းသိန်းချီ၍ သေဆုံးခဲ့သည်ဟု အိန္ဒိယ သမိုင်းတွင် ဖော်ပြခဲ့သည်။

ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ထံတွင် အစဉ်အမြဲ ပူးတွဲနေထိုင်လျက် ရှိသော ပညာရှိအမတ်များ ဖြစ်သည့် 'ဟစန်နွယ်လာခန်း၊ အိဗရာဟင်

ဂုဏ်ထူး စာပေ

နောက်၊ မောလနာ ကရိမ္မတ် ဒွင်နီနှင့် မော်လာနာ အဗ္ဗဒွလ်ဇာမာန် ဂဟာဘီဟူ စသော ပညာရှိအမတ်များ ရှိကြသည်။

'မော်လာနာ အဗ္ဗဒွလ်ဇာယန် ဂဟာဘီဟူ' မှာ အင်္ဂလိပ်နယ်ချဲ့ တို့ကို အာခံမှုကြောင့် မတရားဖမ်းဆီး သတ်ဖြတ်ခြင်း ခံရသည်။ သတ်ဖြတ်ပုံမှာလည်းရာဇဝင်စာတင်လောက်အောင်ပင်ရက်စက်ယုတ်မာ ပြီး ဆန်းဆန်းပြားပြား သတ်ဖြတ်ခဲ့ကြသည်။

ထိုစဉ်က ဗြိတိသျှတို့ အသုံးပြုသော လှည်းဘီးကြီး ၂ ခုတပ် အမြောက်ကြီး အရှေ့တွင် ခြေလက်များတုတ်ပြီး ရင်ဘတ်ကို ၆ လက်မ အမြောက် ပြောင်းဝနှင့် ကပ်ထားပြီး အမြောက်နှင့် ခန္ဓာကိုယ် ချည် နောင် ထားခဲ့သည်။ ထို့နောက် အမြောက်နှင့်ပစ်လိုက်ရာ ခန္ဓာကိုယ်မှာ တစ်စစ ဖြစ်သွားပြီး ဘယ်ရောက်သွားမှန်းပင် မသိလိုက်တော့ပါ မြေမြုပ်ရန် ခန္ဓာကိုယ် အစအနပင်ရှာ၍ မရတော့ပဲ ဤမျှလောက် သတ်ပုံဆန်းပြားခဲ့သည်။

အလားတူ အင်္ဂလိပ်နယ်ချဲ့တို့ကို သူလျှိုလုပ်သူဆိုပြီး မသင်္ကာသူ များကို ဖမ်းဆီးပြီး 'ရက်ရက်စက်စက် သတ်ဖြတ်ခဲ့သည်'။

ဘုရင်ငုတ်တုတ်ရှိနေသေးသည် အင်္ဂလိပ်များက နိုင်ငံအနှံ့ ဖရိုဖရဲဖြစ်နေသော အချိန်မှာပင် နန်းတွင်း၌လည်း အချင်းချင်းစည်းလုံး ညီညွတ်မှု မရှိဘဲ အချင်းချင်း နန်းရရေး အတွက်အားပြိုင်မှုများ အကြီး အကျယ် ဖြစ်ပွားလျက်ရှိသည်။ ဗဟာဒူးရှားသည် သက်တော် (၄၀) အိမ်ရှေ့မင်းသား ဘဝရှိနေစဉ် ကာလမှာပင် 'မိဖုရား ၄၀ ယောက်' ယူပြီးမှ ဇိနတ်မဟာလ် (Zeetnat Mahal) ကို ယူခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။ သားတော်များကလည်း တစ်ယောက်နှင့် တစ်ယောက် မျက်စောင်း တစ်ခဲနှင့် ဖြစ်နေကြသည်။ ဘုရင်က အိမ်ရှေ့အရာပေးချင် သူက တစ်ဦး... မိဖုရားဇိနတ်မဟာလ်ကလည်း စောင်းလားမြောင်း လား ဖြစ်နေကြသည်။ ဤကဲ့သို့ နန်းတွင်းအရှုပ်တော်ပုံကြောင့် သားကြီး

ဧဟာရသ်* - သင်္ချိုင်းမှာ သွား၍ ဆုတောင်း မေတ္တာပို့ခြင်း

(၀၁)တွေ့ဆုံခြင်း။

* မိဖုရားအရေအတွက်ကို အတိအကျ မသိပါ။

ဂုဏ်ထူး စာပေ

ဖြစ်သူသည် အစာစားရာတွင် အဆိပ်မိ၍ သေသွားသည်။ လည်းကောင်း သားကြီးမှာလောလောဆယ် အိမ်ရှေ့စံမင်းသားကြီး ဖြစ်နေသည်။ ယင်းလုပ်ကြံမှုတွင် သူ့သားငယ်နန်းရီရေး အတွက် 'ဇိနတ် မဟာလ် အဓိက အခန်းကဏ္ဍ' မှပါဝင်သည်ဟု ဆိုကြသည်။ သို့သော် ယင်းကိစ္စ တွင် ဘုရင်ဗဟာဒူးရှားက ဇိနတ်မဟာလ်အပေါ် လုံးဝ သံသယ ကင်းရှင်းခဲ့သည်။

ဇိနတ်မဟာလ်သည် ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ရှား ဘုရင်အပေါ် ဩဇာ အာဏာများစွာ လွှမ်းမိုးသည်ဟု သိရသည်။ နန်းတွင်းရေးကိစ္စများ၊ သားတော်ငယ် နန်းရီရေးကိစ္စများတွင် သူသည်အဓိက အခန်း ကဏ္ဍမှ ပါဝင်ခဲ့သည်ကို မည်သူမျှ မငြင်းနိုင်ပါ။ သားတော်အကြီးများ ရှိလျက်နှင့် သူ့ သားငယ် နန်းရီရန်များစွာ ကြိုးစားခဲ့သည်။

ဒေလီမြို့ အပြင်ဘက်ရှိ လူအများစု ကိုး ကွယ်သော ခရစ်ယာန် ဘာသာ ရွာတစ်ရွာတွင် ကလေးလူကြီး အဘိုးအိုများပါ မကျန် တစ်ရွာ လုံးရှိ ရွာသားများအားလုံးကို တော်လှန်ရေးဘက်တော်သားများနှင့် ဘုရင်ဘက်ကို ထောက်ခံမှုပြုသည်ဆိုပြီး ညှဉ်းပန်းနှိပ်စက်မှု ပြုလုပ် ခဲ့သည်။ ရွာသူရွာသားများက အားကိုးတကြီးနှင့် ဘုရင်ထံလာပြီး တားမြစ်ပေးပါရန် လျှောက်ထားခဲ့ကြသည်။ ဘုရင်ကြီးက ရွာသူရွာသား များကို ဒုက္ခမပေးရန် တာဝန်ရှိအင်္ဂလိပ်များအား ပြောကြားခဲ့သည်။ အင်္ဂလိပ်စစ်တပ်မှ စစ်သားများက ဘုရင်ရှေ့မှောက်တွင် ချောမောပြီး ခေါ်ထုတ်သွားသည်။ ဘုရင်ကြီးက ဤမျှလောက်အထိ ရက်စက်လိမ့် မည်မထင်ခဲ့ပါ။ နောက်တစ်နေ့တွင် တစ်ရွာလုံးရှိ ရွာသားများကို ကလေး မိန်းမ ပါမကျန် အားလုံးသတ်ပစ်လိုက်သည်။

ရွာသူရွာသားများကို ဘုရင်က မြှောက်ပေးသည်ဟု ဆိုပြီး အင်္ဂလိပ် တာဝန်ရှိ ပုဂ္ဂိုလ်များက ဘုရင်ကို တရားစွဲဆိုခဲ့ကြသေးသည်။

* တမာရွတ် - တမန်တော် မဟာမတ်ဆံတော်
* အိမ်ရှေ့မင်းသားအဆိပ်မိ၍ သေဆုံးမှုတွင် 'ဇိနတ်မဟာလ်' လုပ်ကြံခဲ့သည်ဟု သမိုင်းဆရာတချို့က ရေးကြသော်လည်း ယင်းအချိန်တွင် နန်းတွင်း၌ ပြဿနာမျိုးစုံ ပေါ်နေ၍ ကြားဝင်သပ်လျှို လုပ်၍ နယ်ချဲ့လက်ချက် မပါဟုလည်း ပြော၍မရပါ။ အလားတူဖြစ်ရပ်မျိုး အိန္ဒိယသမိုင်း မြန်မာသမိုင်း တွင်လည်း များစွာရှိပါသည်။ (စာရေးသူ)

ဘုရင်သည် မိမိ၏ ဆွေတော်မျိုးတော်များနှင့် သားတော်များကို 'ဟူမယွန်' ဂူသချိုင်းသို့ ခိုလှုံရန် အမိန့်ပေးပြီးနောက် ဘုရင်ကိုယ်တိုင် ပထမဆုံး နေဇာမူဒင်လေယာဒါရ်ဂါ သို့သွား၍ နေဇာမူဒင်အော်လီယာ သခင်ကြီးအား 'ဇေယာရသ်'* ပြုသည်။ ထိုစဉ်က ဒါရ်ဂါ၏ ကိုယ်စား လှယ်တော် 'ဂူလမ်းဟဝန်း' က ဘုရင်၏ နောက်ဆုံး 'ဇေယာရသ်' ပြုခြင်းနှင့် ပတ်သက်၍ ကိုယ်တွေ့မျက်မြင် ဖြစ်ရပ်များကို အောက်ပါ အတိုင်းရေးသားခဲ့သည်။

ဘုရင်သည် အလွန်စိတ်ထိခိုက်ပြီး စိတ်မချမ်းမသာ မျက်နှာမျိုး နှင့် ဒါရ်ဂါသို့ ရောက်လာသည်။ ဘုရင်၏ ကိုယ်နှင့်မှတ်ဆိတ်များတွင် ဖုံများနှင့် ပေကျဲနေသည်ကို တွေ့ရသည်။ ဘုရင်၏ မျက်စိမှ မျက်ရည် များသည် အစဉ်မပြတ်ကျနေသည်ကိုလည်း တွေ့မြင်ရသည်။

ဘုရင်က ဒါရ်ဂါ အတွင်းရှိ ကျွန်တော်တို့ဘက်သို့လှည့်၍ မိန့်တော်မူသည်မှာ-

ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ရှား၏ ပြည်သူ့အပေါ်မေတ္တာတရား

မဂိုဘုရင်များ၏ နောက်ဆုံးမင်းဆက်မှာ ကျွန်ုပ် ဖြစ် သည် မဂိုဘုရင်၏ ဆီမီးခွက်မှာ မှိတ်တုတ်မှိတ် တုတ် ဖြစ်နေပါပြီ။ မကြာမီအတွင်း ငြိမ်းပါတော့ မည်။ ဤအချက်ကို သိပါလျက်နှင့် ကျွန်ုပ် သွေး ချောင်းစီးအောင် မဖန်တီးလိုပါ။

ညီနောင်အပေါင်းတို့ စင်စစ်ကျွန်ုပ်သည် 'ဖက်ရ်တစ်ပါး' ဖြစ်ပါသည်။ သို့ရာတွင် ကျွန်ုပ်၏ ဘိုးဘေးများ၏ သွေးမှ အမွေရ

ထားသော သွေးလည်း ဖြစ်သည်။ ကျွန်ုပ်တို့၏ ဘိုးဘေးများ သည် ရင်ဆိုင်ရမည့် အချိန် ရောက်လျှင် နောက်ဆုံးအထိ ရင်ဆိုင်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။ ကျောပေး သူများ မဟုတ်ပါ။ မည်သည့် အချိန်အခါမှ သတ္တိကို မလျော့ခဲ့ပါ။ သို့သော် 'အကွယ် (ရိတ်)'* မှ ကျွန်ုပ်မြင်နေရပါပြီး မငြင်းနိုင်ကြပါဘူး။ မဂိုလ် ဘုရင်များ၏ နောက်ဆုံးအဆက်မှာ ကျွန်ုပ်ဖြစ်သည်။ မဂိုလ် ဘုရင်၏ ဆီမီး ခွက်မှာ မှိတ်တုတ်မှိတ်တုတ် ဖြစ်နေပါပြီ။ မကြာမီ အတွင်း ငြိမ်းပါတော့မည်။ ဤအချက်ကို သိပါလျက်နှင့် ကျွန်ုပ် သွေးချောင်းစီးအောင် မဖန်တီးလိုပါ။ ထို့ကြောင့် 'လာလ်ကီ လာ' **မှထွက်လာခြင်းဖြစ်သည်။ တိုင်းပြည်ကို အလွှာ ရှင်မြတ် သာ ပိုင်သည်။ ကြိုက်သူကို အလွှာအရှင်မြတ်က ပေးသည်။ နှစ်ပေါင်းများစွာ ကျွန်ုပ်တို့ ၏ အဆက်အနွယ်များ မင်းမူ ခဲ့သည်။ ယခု အခြားသူများ၏ အချိန်ဖြစ် လာပြီ။ ကျွန်ုပ် ဝမ်းမနည်းပါ။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ကျွန်ုပ်တို့လည်း အခြား သူများရဲ့ အိမ်ကို ဖျက်၍ ကိုယ့်အိမ် ဆောက်ခဲ့သူများဖြစ်သည်။ ထို့နောက် ဘုရင်သည် ရွှေနှင့် ကျောက်သံပတ္တမြား ချယ်လှယ် ထားသော သေတ္တာလေးတစ်ခုကို ဒါရ်ဂါ အုပ်ချုပ်သူများထံ ပေးအပ်ခဲ့ သည်။ ဖောရ်းရှားဘုရင်က ဒါရ်ဂါ အုပ်ချုပ်သူများကို ရှင်းပြသည်မှာ- "ဤသေတ္တာသည် ကျွန်ုပ်တို့ဘိုးဘေးဘီဘင် 'တေပူရ်ဘုရင်က' တူရကီ လူမျိုးများကို အောင်မြင်၍ တူရကီဘုရင် 'ဗာရာဇိဒ်ယာလ် ဒရမ်' ၏ ဘဏ္ဍာတိုက်မှ ရရှိခဲ့သည်။ ဤသေတ္တာအတွင်း တမန်တော် မြတ်၏ မုတ်ဆိတ်တော်မှ ဆံပင် ၅ ပင်ရှိသည်။ ကျွန်ုပ်တို့၏ အမျိုး အနွယ်မှာ ယနေ့ထိ ဤ 'တမရွတ်' ကို ထိန်းသိမ်း၍ လာခဲ့သည်။ ယခု ကျွန်ုပ်အတွက် ဤပထဝီနှင့် ဤဒါရ်ဂါတော်၌ အစဉ်လဲလျောင်း၍ အပ်နှံထားခဲ့သည်ဟု" ဆိုပြီး ၃ ကြိမ် ၃ ခါနမ်း၍ စီးကျနေသော မျက်ရည်

* အကွယ် (ရိတ်)- မမြင်နိုင်သော အနာဂတ်
 ** -လာလ်ကီလာ-ဗဟာဒူးရှားဖေါရ်း စံမြန်းသော နန်းတော်အမည်

ကြားမှ ဒါရ်ဂါ အုပ်ချုပ်ရေးအဖွဲ့သို့ ပေးအပ်ခဲ့သည်။ ဖော်ပြပါ တမန် တော် မြတ်ဆံတော်၏ (တမရွတ်)* ကို 'ရာဘီအွတ်အောင်ဝလ်လ' ရောက်တိုင်း မူဆလင်များ ယခုတိုင်ဖူးမြင်နိုင်ပါသည်။

ဖောရ်းရှားဘုရင်၏ မိန့်ခွန်းတစ်ခုတွင် -

"အသင်နောင်တော် ညီတော်များနားထောင်ကြစမ်းပါ။ ငါ့ကို ဘယ်သူက ဘုရင်လို့ မှတ်ကြသေးသလဲ။ ငါ၏ သားသမီးများ နှင့် အတူ 'ဖကီရ်လမ်းစဉ်'* ကို လက်ကိုင်ပြုထားသူသာ ဖြစ် သည်။ ငါ၏ ဘိုးဘွားများသာ ဘုရင်ဖြစ်ခဲ့ကြ၏။ သူတို့နှင့် အတူ ဘုရင်တို့၏ ဘဝစည်းစိမ်များလည်း ကွယ်ပျောက်သွား ခဲ့လေပြီ။ ငါ၏ ဘိုးဘွားများသာ ဟင်ဒူတစ်တာန်အင်ပါယာကြီး ကို စိုးပိုင်သွားနိုင်ကြ၏။ ရာစုများစွာ လည်းကောင်းတို့ပိုင်ခဲ့ သော အင်ပါယာကြီး၏ အရိပ်အရောင်ကိုပင် ငါမြင်ခဲ့ပါ တ ကား။ ငါ၏ ဘိုးဘေးများ ပေးကမ်းစွန့်ကြဲသော ပြည်နယ်ပိုင်ရှင် များကား ယခုငါ့ကို အသိအမှတ်မပြုကြတော့ပေ။ ငါ၏ ဘိုးဘွား များ၏ အမှားကို ယနေ့ခံစားနေရပြီ။ ငါ၏ ဘိုးဘွားကပင် မျက်နှာဖြူ နယ်ချဲ့တို့အား လက်ဖြန့်တောင်းသူများဟု အထင် သေးပြီး အခွင့်အရေးများပေးခဲ့သည်။ အမှားများ ငါတို့ ယနေ့ တွေ့ရပေပြီ။"

(မြတ်ရွှေ ကလောင်၏ တော်လှန်ရေး ရာဇဝင် စာအုပ်မှ ကောက်နုတ်ဖော်ပြပါသည်။ - စာရေးသူ)

* "၁၈၅၇ ခုနှစ် တော်လှန်ရေးကာလတွင် လူမျိုးမရွေး ဘာသာ မရွေး အလွှာအသီးသီးမှ တော်လှန်ပုန်ကန်ခဲ့ကြသော်လည်း ဟိန္ဒူနှင့် မူဆလင်သည် အချင်းချင်းသွေးစည်း ညီညွတ်မှုမရှိဘဲ ဟိန္ဒူရွာများကို ဗြိတိသျှ တပ်များက တစ်ရွာလုံးကို ဝင်ရောက်သတ်ဖြတ်သည့်အခါ

* ဖကီရ် - အလွှာ အရှင်မြတ်က လိုအပ်နေသော ပုဂ္ဂိုလ် တစ်ဦး။

မူဆလင်များက အားရဝမ်းသာ လက်ပိုက်ကြည့်နေခဲ့ကြသည်။ အလားတူ မူဆလင်ရွာများကို ဗြိတိသျှစစ်သားများက မြေလှန်စနစ်သုံးသည့် အခါ ဟိန္ဒူများက သူတို့နှင့် မဆိုင်သလိုနေခဲ့ကြသည်။ ဤအချက်သည် ငွှေးလိုက်လျှင် အင်မတန်မှ ဝမ်းနည်းစရာကောင်းသောအချက်ဖြစ်သည်။

အိန္ဒိယတိုက်ငယ်အတွင်းသို့ ဗြိတိသျှများ ကျူးကျော်ဝင်ရောက်လာသည်ကို တွန်းလှန်ပုန်ကန်သည်မှာ ရည်ရွယ်ချက်တူသော်လည်း လူမျိုး ၂ မျိုး၊ အုပ်စု ၂ စု က တကွတပြားစီ တော်လှန်သည့် သဘောသက်ရောက်ခဲ့ပါသည်။ ပထမတွင် အိန္ဒိယတော်လှန်ရေးသမားများက နယ်မြေတော်တော်များများကို သိမ်းပိုက်ထားနိုင်ခဲ့သော်လည်း နောက်ပိုင်းတွင် ရှုံးနိမ့်သွားရခြင်းသည် တပေါင်းတစည်းတည်း စုပေါင်းတော်လှန်ခဲ့သည့်သဘောမျိုး မသက်ရောက်၍ ဖြစ်ရသည်။ အကယ်၍ စုပေါင်းပြီးတော်လှန်ခဲ့လျှင် ယခုလောက် မြန်မြန်ဆန်ဆန် မသိမ်းပိုက် နိုင်ဘဲ တစ်မျိုးတစ်ဖုံ သမိုင်းတွင် ပြောင်းလဲသွားနိုင်သည်ဟု ၁၈၅၇ ခုနှစ် အိန္ဒိယတော်လှန်ရေး သမိုင်း မှတ်တမ်းများတွင် ဖော်ပြထား ပါသည်။

ဗဟာဒူးရှားဖောရ် ရှား ဘုရင်က အမိန့်ပြန်တမ်းကြေညာနေစဉ်
As soon as Bahadur Shah II was proclaimed the sovereign of India he held a Darbar at Delhi and a proclamation calling upon all, high and low, Hindus and Muslims, to gather under the flag of Revolution. Together Say the Proclamation-

* Eighteen Fifty Seven စာအုပ်နှင့် A Chronological Account of India History Important Persons and event form 600 B.C. to August 15 1947 စာအုပ် နှစ်အုပ်တွင် အကျယ်တဝင့် လေ့လာ ဖတ်ရှုနိုင်ပါသည်။ (စာရေးသူ)

"To all Hindus and Mahomedans ! We, solely on account of religious duty, have joined with the people. Whoever shall, in these time, exhibit cowardice or credulously believe the promises of the English impostors, will be very shortly put in shame and receive the reward for their fidelity to England which the rulers of lucknow got. It is further necessary that all, Hindus and Mahomedands, unite in this struggle and following the instructions of some respectable leaders, conduct themselves in such a way that good rule may be maintained; the poorer classes kept contented, and they themselves be exalted to rank and dignity. Let all, as far as it is possible ,copy this proclamation and fix it in some prominent place escaping detection if prudence requires it, and strike a blow with the sword before giving circulation to it !"

ဂုဏ်ထူး စာပေ

၁၈၅၇ ခုနှစ်နယ်ချဲ့တော်လှန်ရေးမှတ်တမ်းအကျဉ်း

နယ်ချဲ့ ကျူးကျော်ရေး သမားများအား ၁၇၆၄-၆၅ ခုနှစ်ကပင် စတင် တော်လှန်ခဲ့ကြပြီး ဖြစ်သည်။ ဘင်္ဂါလာပြည်နယ် အင်္ဂလိပ် စစ်တပ်တွင် တာဝန် ထမ်းဆောင်နေကြသော အိန္ဒိယတိုင်းရင်းသား လူမျိုးများက ပထမဆုံး နိုင်ငံရေး စိတ်ဓာတ်နိုးကြားလာအောင် စတင် လှုံ့ဆော်ပြီး အာဏာဖိဆန်၍ နယ်ချဲ့ အင်္ဂလိပ်များအား စတင် ဆန်ကျင် တိုက်ပွဲဝင်ခဲ့ကြသည်။

နေရာအနှံ့ တော်လှန်ရေးတိုက်ပွဲ ဝင်ခဲ့ကြပြီး နောက်ပိုင်း ၁၈၅၇ ခုနှစ်တွင် တစ်တိုင်းပြည်လုံး တော်လှန်ရေး အုံကြွဆူပူမှု ဖြစ်လာခြင်း ဖြစ်သည်။ အလွှာအသီးသီးမှ လူ့အဖွဲ့အစည်း အားလုံး လူမျိုးမရွေး ဘာသာမရွေး မတရား ဖိနှိပ်ချုပ်ချယ်လွန်း၍ မဟာတော်လှန်ရေး အဆင့်သို့ ရောက်လာသည်။ ၁၈၅၇ ခုနှစ် ဖေဖော်ဝါရီလ ၂၆ ရက်နေ့ တွင် အင်္ဂလိပ် စစ်တပ်တွင် တာဝန်ထမ်းဆောင်နေသော ခြေကျင် တပ်ရင်း အမှတ် ၁၉ မှ အိန္ဒိယတပ်များသည် Behrampore မြို့တွင် တော်လှန် ရေး သမားများအား 'ပစ်မိန့်' ကို မနာခံပဲ ငြင်းဆန်ခဲ့ကြ သည်။

၁၈၅၇ ခုနှစ် မေလ ၁၁ ရက်နေ့တွင် စစ်သားများနှင့် တော်လှန်ရေး တပ်သားများ အတူတကွ ပူးပေါင်းပြီး ဒေလီမြို့ကို မြို့သိမ်းတိုက်ပွဲ ဆင်နွှဲခဲ့ကြသည်။

ဂုဏ်ထူး စာပေ

တော်လှန်ရေး သမားများက ဗဟာဒူးရှား II ၏ အရိပ်အာဝါသ
အောက်တွင် နေထိုင်မည်ဟု ကြေညာခဲ့သည်။

၁၈၅၇ ခုနှစ် မေလ ၁၇ ရက်။

ဗဟာဒူးရှား ဇောရ်-က လွတ်လွပ်သော အင်ပါယာအဖြစ်
ကြေညာခဲ့သည်။ (ကြေငြာစာတမ်းကို ဓာတ်ပုံနှင့်တစ်ကွ ပူးတွဲဖော်ပြ
ထားပါသည်။) ၁၈၅၇ ခုနှစ် စက်တင်ဘာလ ၁၉ ရက်တွင် Have
Luck နှင့် Outram တို့က Alambagh (Lucknow) ကို အကြီး
အကျယ် ထိုးစစ်ဆင်သည်။

၁၈၅၇ ခုနှစ် စက်တင်ဘာလ ၂၀ ရက်

တော်ရေးသမားများ သိမ်းပိုက်ထားသော ဒေလီမြို့ကို Gene-
ral Wilson ကအကြီး အကျယ် ပြန်လည် ထိုးစစ်ဆင်၍ ပြန်လည်
သိမ်းပိုက်သည်။

၁၈၅၇ ခုနှစ် စက်တင်ဘာလ ၂၁ ရက်နေ့တွင် ဗဟာဒူးရှား
II သည် မကျေမနပ် ရိုင်းပြော ပြောဆိုပြီး နယ်ချဲ့အင်္ဂလိပ်ထံ လက်နက်
ချသည်။

၁၈၅၇ ခုနှစ် စက်တင်ဘာလ အတွင်း မြို့တော် (Holkars)
Indore တွင် ထကြွ တော်လှန်မှုများ အကြီးအကျယ် ဖြစ်ပွားသေး
သည်။ Agra မြို့အနီးတွင် တော်လှန်ရေးသမားများ အရေးရှုံးနိမ့်သွား
သည်။

၁၈၅၇ ခုနှစ် နိုဝင်ဘာ ၁၇ ရက်နေ့တွင် Luck Now မြို့သည်
ဗြိတိသျှ လက်အောက်သို့ ကျရောက်သွားသည်။

၁၈၅၈ ခုနှစ် ဇန်နဝါရီလ ၁၇ ရက်နေ့တွင် ဗဟာဒူးရှားဇောရ်
အား စစ်ခုံရုံးတင်၍ တရားစွဲဆိုသည်။

၁၈၅၈ မတ်လ ၉ ရက်နေ့တွင် မဂိုဘုရင် ဗဟာဒူးရှား ဇောရ်
(ဒေလီ) (Emperor Bahadur Shah II) အား သေဒဏ်အမိန့်
ချမှတ်ခဲ့သည်။ (တရားရုံး စီရင်ချက် အားလုံးကို သုတေသီများ မူရင်း
အတိုင်း ဖတ်ရှု လေ့လာနိုင်ရန် ဘာသာမပြန်ဘဲ မူရင်း စီရင်ချက်
အတိုင်း နောက်ဆက်တွဲတွင် ဖော်ပြထားပါသည်။ စာရေးသူ)

ဗဟာဒူးရှား ဇောရ်ရှား ဘုရင်သည် ဘာသာတရား လက်ကိုင်
ထားမှု ဘိုးစဉ်ဘောဆက်ကစ၍ မဂိုဘုရင်များ၏ သတ္တိ ဗျတ္တိအတိုင်း
အောက်ကျိုမခံပဲ အယူခံ မဝင်ခဲ့ပါ။

သို့သော် ဗြိတိသျှ နယ်ချဲ့အာဏာပိုင်များသည် တရားလက်လွန်
ကျမည်စိုး၍ သေဒဏ်မှ လျော့ပေါ့စဉ်းစားပြီး ထောင်ထဲတွင် ၉ လခန့်
ထားပြီး ဒီဇင်ဘာလတွင် ရန်ကုန်မြို့သို့ ပြည်နှင့်ဒဏ်ပေးခဲ့သည်။

နယ်ချဲ့မျက်နှာဖြူများသည် လူမျိုးတစ်မျိုး၏ ယဉ်ကျေးမှုကို မလေး
မခန့် အများဆုံး ပြုလုပ်ခဲ့ကြသည်။ မြန်မာနိုင်ငံတွင်လည်း ဖိနပ်ပြဿနာ
(Shoes Question) ပေါ်ပေါက် ခဲ့သေးသည်။ စာရေးသူ။

LAKSHMI BAI

ဂျန်ဆီကီရာနီ

(The Warrior Rani Lakshmi Bai)

အိန္ဒိယ မဟာတော်လှန်ရေး ကာလ ခရစ်နှစ် ၁၈၅၇ တွင် ယောက်ျားများနှင့် တန်းတူ ရွပ်ရွပ်ချွန်ချွန် တော်လှန်ခဲ့သော သူရဲကောင်း ဂျန်ဆီကီရာနီ (The Warrior Rani Lakshmi Bai) ဆိုသော အမျိုးသမီး တစ်ဦးသည် အိန္ဒိယ သမိုင်းတွင် ပေါ်ထွန်းခဲ့သည်။

သူ့ယောက်ျား (Gangadhar Rao) ကွယ်လွန်သွားရာ ငယ်ငယ်ရွယ်ရွယ်နှင့် အသက် ၁၈ နှစ်ကပင် မုဆိုးမ ဘဝရောက်ခဲ့ရသည်။ သူသည် တော်လှန်ရေး ကာလတွင် ဗြိတိသျှတို့ သိမ်းယူထားသော 'ဂျန်ဆီ' (Jhansi) မြို့ကို ပြန်လည် တိုက်ခိုက် သိမ်းယူမည်ဟု သန္နိဋ္ဌာန်ချပြီး ပခုံးပြောင်း တာဝန် ယူခဲ့သူ တစ်ဦးဖြစ်သည်။

'ရာနီ' သည် ဂျန်ဆီပြည်နယ်ကို လုံးဝ အဆုံးအရှုံးမခံဟု ရဲရဲတောက် ကြေညာခဲ့သည်။ သူသည် ယောက်ျားစစ်ဝတ်စုံကို ဝတ်ဆင်

ဗြိတိသျှတို့ရှိ နယ်ချဲ့ ကျူးကျော်ရေးသမား ဗြိတိသျှများအား တော်လှန်ခဲ့သည်။

ဗြိတိသျှနယ်ချဲ့တို့က အလွန်ကြောက်စရာ ကောင်းသော ရန်သူဟု သတ်မှတ်ခဲ့သော်လည်း အမိမြေအတွက် အသက်စွန့်၍ တော်လှန်နေသော သူရဲကောင်း အမျိုးသမီးဟု အိန္ဒိယလူမျိုးများက သတ်မှတ် ခဲ့ကြသည်။

၁၈၅၈ ခု ဇွန်လ (၁၈) ရက်တွင် Gwalior မြို့အနီး Kotah-kisar Ni ရှေ့တန်းတိုက်ပွဲတွင် သူရဲကောင်းမ 'ရာနီ' ကျဆုံးသွားခဲ့ရသည်။

သူကွယ်လွန်ပြီးနောက် အိန္ဒိယနိုင်ငံ၏ (Joan of Arc)* ဟု နောင်တွင် အများက သတ်မှတ်ခဲ့ကြသည်။ သူ့ကို နောင်လာနောက် သားများ အမှတ်တရ ဖြစ်စေရန်၊ လမ်းများ၊ အဆောက်အဦးများကို သူ့ နာမည်တပ်၍ ကဗွည်း ထိုးခဲ့ကြသည်။

လူသေသော်လည်း သူ့နာမည်ကားမသေ အိန္ဒိယနိုင်ငံ၊ အိန္ဒိယ လူမျိုးများအတွက် သူ၏ အမည်ကား ကျောက်စာတိုင်ပမာ ပြည်သူများ ၏ အသဲနှလုံးကြားဝယ် ထာဝရကိန်းဝပ်လျက် အစွန့်ရှည်စွာ တည်ရှိ နေပေလိမ့်မည်။

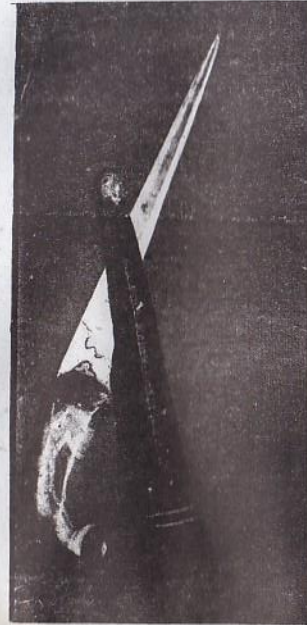

ဂျန်ဆီကီရာနီ အသုံးပြုခဲ့သော တံဆိပ်တုံး

*Joan of Arc (၁၄၁၂-၁၄၃၁)

၁၈၅၇ ခုနှစ် အိန္ဒိယနိုင်ငံ မဟာတော်လှန်ရေး ကာလတွင် ကျူးကျော် ဝင်ရောက်လာသော ဗြိတိသျှတပ်များအား ရွပ်ရွပ်ချံချံ တိုက်ပွဲဝင်နေစဉ် ၁၈၅၈ ခုနှစ် ဇွန်လ ၁၈ ရက်နေ့ (Kotahki-sar ni) ရှေ့တန်းတိုက်ပွဲတွင် သူရဲကောင်းမ 'ရာနီ' ကျဆုံးခဲ့သည်။

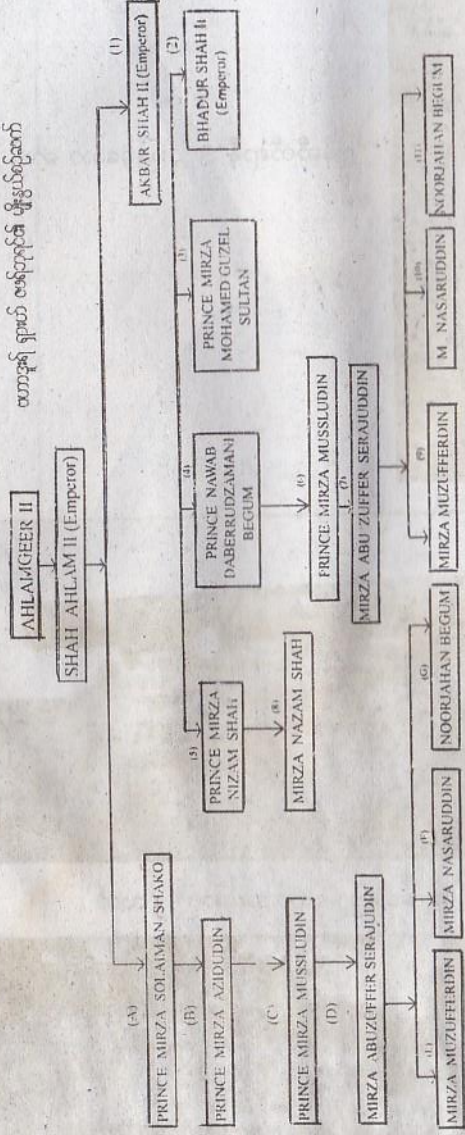
ဂျန်ဆီတီရာနီ အသုံးပြုခဲ့သော ဓား

ရာနီတိုက်ပွဲဝင်စဉ်က အသုံးပြုခဲ့သော အမြောက် ၂ လက်

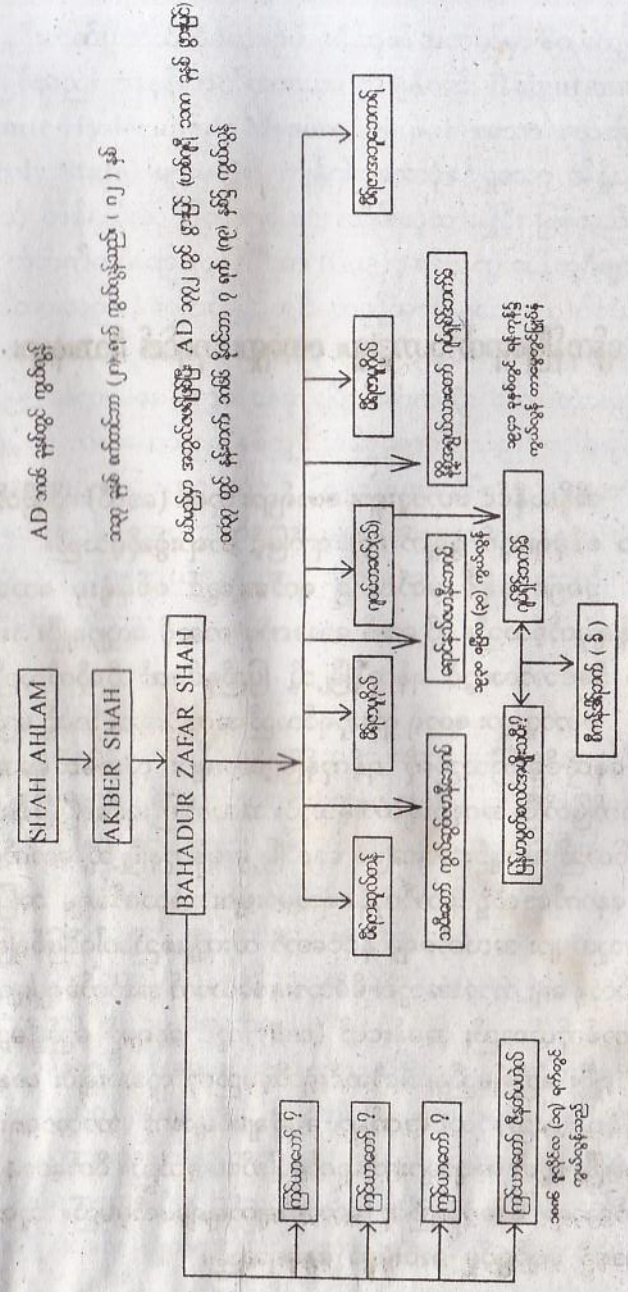
တတိယမြောက် ရှာဖွေ လေ့လာရန် ဖြစ်ပွားခဲ့သော

Genealogical Table

(A) & No. (1) are brothers, sons of Shah Ahlam Emperor
 (B) is the son of (A) and cousin brothers of No. (2) (3) (4) and (5)
 (C) is the son of (B) (grandson) of No. (1) and (A)
 (D) is the son of (C) (grandson) of (B) and No. (2) (3) (4) and (5)
 (E) Married No. (4) and issued No. (6) and (7) No. (9) (10) and (11) are their descendants
 No. (2) (3) and (4) are the sons and daughter of No. (1) and grandson and daughter of Shah Ahlam II Emperor
 (B) sat on the throne for six years in absence of No. (2) No. (4) (B) (C) and No. (1) (2) (3) (4) (5) (6) and (8) all death and gone

တတိယမြောက် ရှာဖွေ လေ့လာရန် ဖြစ်ပွားခဲ့သော

(A) & No. (1) are brothers, sons of Shah Ahlam Emperor
 (B) is the son of (A) and cousin brothers of No. (2) (3) (4) and (5)
 (C) is the son of (B) (grandson) of No. (1) and (A)
 (D) is the son of (C) (grandson) of (B) and No. (2) (3) (4) and (5)
 (E) Married No. (4) and issued No. (6) and (7) No. (9) (10) and (11) are their descendants
 No. (2) (3) and (4) are the sons and daughter of No. (1) and grandson and daughter of Shah Ahlam II Emperor
 (B) sat on the throne for six years in absence of No. (2) No. (4) (B) (C) and No. (1) (2) (3) (4) (5) (6) and (8) all death and gone

ရန်ကုန်မြို့ရောက် ဗဟာဒူးရှား ဖောရ်ရှား ဘုရင်၏ မိသားစုများ

အိန္ဒိယနိုင်ငံ ဗဟာဒူးရှား ဖောရ်ရှား ဘုရင် (ဒေလီ) ကို ဗြိတိသျှ တို့က စစ်ခုံရုံးတွင် စွဲချက် (၄) ရက်ဖြင့် တရားစွဲဆိုခဲ့သည်။

၁၈၅၈ ခုနှစ် မတ်လ ၉ ရက်နေ့တွင် စစ်ခုံရုံးမှ သေဒဏ် အမိန့်ချမှတ်ခဲ့သည်။ သို့သော် သေဒဏ်မှ တဆင့် လျှော့ချပြီး ၁၈၅၅ ခုနှစ် ဒီဇင်ဘာလတွင် ရန်ကုန်မြို့သို့ ပြည်နင်ဒဏ် ပို့လိုက်သည်။

ဗဟာဒူးရှား ဖောရ်ရှားဘုရင်သည် အကျဉ်းသား ဘဝ၌ မည်ကဲ့သို့ နေထိုင်ခဲ့ကြသည်ကို ရန်ကုန်မြို့သားများ လုံးဝမသိရအောင် အဆက်ဖြတ်ပြီး အကျဉ်းချထားခဲ့သည်။ အသက်ကြီးရင့်နေပြီ ဖြစ်သော ဘုရင်သည် အကျဉ်းသားအဖြစ် ဒေလီမြို့မှ ရန်ကုန်မြို့သို့ ရောက်လာပြီး နောက်ဒေလီ၌ တော်လှန်ရေးသမားများ အသတ်ခံရမှု အပြစ်မဲ့ ပြည်သူအများ အသတ်ခံရမှု နိုင်ငံတော် ထီးကျိုးစည်ပေါက်ဖြစ်ခြင်း၊ တော်လှန် ရေး ကာလအတွင်း မိမိသားနှစ်ယောက် အသတ်ခံရမှုများကို သူ တစ်ကိုယ်တည်း အခန်းငယ် (cell) တွင် နေရစဉ် မည်မျှမည်မျှ သတိရပြီး မည်မျှမည်မျှ စိတ်ဆင်းရဲလိမ့်မည်ကို လူသားချင်း စာနာ၍ သိနိုင်ပါ သည်။ ယင်းဒဏ်ရာ ဒဏ်ချက်များကို ဘာသာရေးနှင့် ကုစားပြီး သူ၏ ကဗျာများက ထွက်ပေါက်ပေးခဲ့သည်။ စိတ်ဝေဒနာကို သက်သာရာ ရစေခဲ့သည်ဟု ကောက်ချက်ချရပေလိမ့်မည်။ သူသည် ထာဝစဉ် ပျော်ရွှင်မှု ကင်းမဲ့စွာ နေခဲ့ရသည်။

နန်းတက်ပွဲ ဘိသိတ်ခံယူစဉ်မှာပင် သူ၏ အသက်မှာ ၆၀ ကျော် နေပြီ ဖြစ်သည်။ သူနန်းတက်လာသော အချိန်တွင် Rajputana, Kashmir Hyderabad, Mysore, Nepal စသော နယ်မြေ (Princely State) များမှလွဲ၍ ကျန်ငါးပုံလေးပုံခန့်ရှိသော အိန္ဒိယ တိုက်ငယ် တစ်ခုလုံးကို ဗြိတိသျှများက သိမ်းယူထားရှိပြီး ဖြစ်သည်။ (အနောက်ဘက်ကမ်းခြေ တွင် “ဂိုအာ (Goa)) ဒေသကို ပေါ်တူဂီများ အုပ်ချုပ်ထားသည်။) လှောင်ချိုင့်တွင် ထည့်ထားခံရသော ငှက်ငယ် တစ်ကောင် အဆင့်လောက်သာ ရှိခဲ့သည်။ ဥနှစ်ကျော် ၄နှစ်ခန့် ရန်ကုန်မြို့ အကျဉ်းစခန်းတွင် နေခဲ့ ရပြီး နောက်ဆုံး လေဖြတ်သည့် ရောဂါနှင့်ပင် သက်တော် ၈၉ နှစ်တွင် အနိစ္စရောက်ခဲ့သည်။ ထိုအချိန် က သူအနား၌ ကြင်ယာတော် “ဇိနသ်မဟာလ်” သမီးတော် “ရှောင်နသ်မောနီ” မှအပ အခြားမည်သူမျှ မရှိပေ။ ထိုအချိန်က နယ်ချဲ့ အစိုးရသည် ဘုရင်ကွယ်လွန်သည့် သတင်းကို လုံးဝမသိကွယ်ပြီး မှောင်ချ၍ထားခဲ့သည်။

‘သားတော် ဂျဝမ်ဘတ်’

အိန္ဒိယနိုင်ငံ (ဒေလီ) နောက်ဆုံးဘုရင် ဗဟာဒူးရှား၏ ဆွေတော် မျိုးဆက်တော်များကို မှီခိုသူ ‘အာမတ်အာဇမ်ခိုကာဒမ်’ ၏ ပြောပြချက် အရ သိရသည်မှာ ဗဟာဒူးရှား အကျဉ်းကျခံနေရသော အိမ်၌အတူ တကွ နေထိုင်သူဦးရေ ၇ ဦး ၈ ဦးသာရှိခဲ့သည်ဟု သိရသည်။ ဘုရင် ကွယ်လွန်သွားပြီးနောက် ကြင်ယာတော် ‘ဇိနသ်မဟာလ်’ ၎င်း ၏ သမီးတော် ‘ရှောင်နသ်မောနီဘေဝမ်’ တို့ကို မည်သည့်နေရာသို့ ပို့လိုက်သည်ကို လုံးဝမသိရတော့ပါ။

‘ဂျဝမ်ဘတ်’ မင်္ဂလာဆောင်စဉ်က ဒေလီမြို့တော် လူထုတစ်ရပ် လုံး ၃ ရက်တိုင်တိုင် မီးဖိုချောင် မီးခိုးတိတ် မင်္ဂလာထမင်းကို ဘုရင့် အမိန့်ဖြင့် ကျွေးမွေးလှူဒါန်းခဲ့သည်။ သားတော် ဂျဝမ်ဘတ်နှင့် ပတ် သက်၍ သိရှိရသလောက်မှာ သူသည် မော်လမြိုင်မြို့သို့ အပို့ခံရသည်။ လက်ရှိသင်္ချိုင်းသစ်၏ မျက်နှာချင်းဆိုင် တောင်ကမူပေါ်ရှိ သစ်သားအိမ်

တစ်အိမ်၌ နေထိုင်သွားသည်ဟုသာ ပြောစမှတ်ပြုကြသည်။

သားတော် 'ဂျဝမ်ဘတ်' ကို မော်လမြိုင်မြို့တွင် ပို့ထားစဉ် ကလည်း မြို့သူမြို့သားများနှင့် လုံးဝအဆက်အသွယ် မလုပ်ရအောင် လည်း ဟန့်တား၍ထားခဲ့သည်။ ၁၈၈၂ ခုနှစ်တွင် ကွယ်လွန်သွားသည် ဟု သိရသည်။ သို့သော်သူ့ကို ဘယ်နေရာမှာ အသုဘ ကိစ္စဆောင်ရွက် ခဲ့သည်ကို သဲလွန်စပင် ရှာ၍ မရခဲ့ပါ။ အိန္ဒိယလူမျိုး ရုပ်ဆင်းသဏ္ဍာန် အလွန်လှပပြီး အသက်ကြီးသူ ယောက်ျားတစ်ယောက်နှင့် မိန်းမတစ် ယောက်သည် မော်လမြိုင်မြို့ 'ပင်စင်' ရုံးတွင် တစ်လလျှင် ၁၃ ကျပ် စီ ပင်စင်ထုတ်ယူရန် လာလေ့ရှိကြောင်း တွေ့ဖူးသည်ဟု မော်လမြိုင် သားတချို့၏ပြောပြချက်ကို တဆင့်စကားတဆင့် ကြား၍ သိမှီလိုက်ရ ပါသည်။ သို့သော် ထိုအမျိုးသားနှင့် အမျိုးသမီးသည် မည်သူမည်ဝါ ဖြစ်သည်။ ဇောရှားဘုရင်နှင့် မည်သို့ တော်စပ်သည်ကို အတိအကျ လုံးဝ မသိခဲ့ရ ဟု သိရသည်။

'အာမက် ဟာဇမ်မိုကာဒမ်' ၏ ပြောပြချက်အရ သားတော် ဂျဝမ်ဘတ်သည် ရန်ကုန်မြို့သို့ အကျဉ်းသား ဘဝ ရောက်ခဲ့စဉ်က သူ့အသက်မှာ ၃၅ နှစ် ၄၀ ကြားရှိမည်။ ရံဖန်ရံခါ လက်ရှိ ရန်ကုန်မြို့ စူရတီပလီမဂိုလမ်း၊ ယခု ရွှေဘုံသာလမ်း၊ အောက်အသားကင်၊ (ရဟင် ဘက်ကပါတ်) ဆိုင်သို့ တခါတရံ စားသောက်ရန်လာလေ့ရှိသည်။ ထိုအခါ သူ့ကို မူဆလင်မြောက်မြားစွာက သားတော်အား ပိုင်းအံ့၍ ကြည့်နေကြကြောင်း သူ့ကိုယ်တိုင် တွေ့ခဲ့သည်ဟု ပြောပြဖူးသည်။

ဗဟာဒူးရှားဇောရှားဘုရင် ဒေလီမှာနေစဉ်က သားတော်ကြီး ဂျဝမ်ဘတ်ကို သူ ကွယ်လွန်လျှင် နန်းအုပ်ရန်ကြိုးစားခဲ့သေးသည်။ သူသည် တော်လှန်ရေးသမား တစ်ယောက်ဖြစ်နေ၍ ဗြိတိသျှအစိုးရက လက်မခံချေ။

ဗဟာဒူးရှားဇောရှား ကွယ်လွန်ပြီး နောက်ပိုင်းမိသားစုတချို့ နှင့် ပတ်သက်ရာ ပတ်သက်ကြောင်း လူအားလုံးကို မော်လမြိုင်နှင့် တောင်ငူမြို့သို့ ပို့ထားခဲ့ပါသည်။

မာလ်ကာဇီနသ်မဟာလ်

သားတော် ဂျဝမ်ဘတ်၏ မိခင်ရင်းဖြစ်သည်။ ဇောရှားရှား ကွယ်လွန်ပြီးနောက် ၂၁ နှစ် တိုင်တိုင်အသက်ရှင် နေထိုင်လျက်ရှိခဲ့ သည်။ ၁၈၈၆ ခုနှစ် ဇူလိုင်လ ၁၇ ရက် အစွဲလမ်း နှစ် ၁၃၀၃ ခုနှစ် ရှောင်ဝလ်* ၁၄ ရက်၌ ရန်ကုန်မြို့၌ပင် ကွယ်လွန်ခဲ့သည်။ ဇောရှားဘုရင်၏ အုတ်ဂူဘေးနားမှာပင် မြေချမြှုပ်နှံခဲ့သည်။

ဂျမ်ရှိဒ်ဘက်

'ဂျမ်ရှိဒ်ဘတ်' သည် 'ဂျဝမ်ဘတ်' ၏ သားတော်ဖြစ်သည်။ 'အာမက်အာဇမ်ပူကာဒမ်' ၏ အသက်နှင့် 'ဂျမ်ရှိဒ်ဘက်' ၏ အသက်မှာ ၃ နှစ်လောက်သာ ကွာခြားသည်။ ငယ်စဉ်က အတူတကွ ကစား၍ ငယ်သူငယ်ချင်းဟု သိရသည်။ ရန်ကုန်မြို့ကောလိပ်၌ ပညာသင်ဖူး သည်။ အင်္ဂလိပ်စကားကို ပိုင်ပိုင်နိုင်နိုင် ပြောဆိုနိုင်ပြီး အင်္ဂလိပ်စာကို ကောင်မွန်စွာရေးသားနိုင်သည်။ မြင်းစီးဝါသနာ အလွန်ပါသည်ဟု သိရ သည်။ များသောအားဖြင့် မြင်းစီး၍ ရန်ကုန်မြို့ အတွင်းသွားလာ လှုပ်ရှား၍ နေခဲ့သည်ကို တွေ့ရသည်။ ယခင် ရန်ကုန်အကျဉ်းထောင်၏ မျက်နှာချင်းဆိုင် အိမ်တစ်လုံး၌ နေထိုင်ခဲ့သည်။ ၁၉၀၅ ခုနှစ် (သို့မ ဟုတ်) ၁၉၀၆ ခုနှစ်လောက်က ဗမာမူဆလင် 'ဇေရ်ဘာဒီ' ဆိုသော အမျိုးသမီးတစ်ဦးနှင့် အိမ်ထောင်ကျခဲ့သည်။ သူ့တွင် 'စီကန်ဒါဘတ်' ဟု အမည်ရှိသား တစ်ယောက်ထွန်းကားခဲ့သည်။ 'ဂျမ်ရှိဒ်ဘက်' သည် မိမိမဂိုအမျိုးအနွယ် အိန္ဒိယသူတစ်ဦးနှင့် အရင်အိမ်ထောင်ကျဖူးသည်။ သူနှင့်အတူ ရန်ကုန်ရောက်လာသည်။ ဒုတိယအကြိမ် အိမ်ထောင်ကျ ရသောအခါ မယားကြီးမှာ အိန္ဒိယသို့ ပြန်သွားသည်ဟု သိရသည်။

၁၉၄၁ ခုနှစ် ရန်ကုန်မြို့တွင် ကွယ်လွန်သည်။ မြန်မာမူဆလင် အများစုက ဘုရင်၏မြေးတော်ကို ဇောရှားအုတ်ဂူ၏ ဘေးနားတွင် မြှုပ်နှံရန် တောင်းဆိုကြသောအခါ အင်္ဂလိပ်အစိုးရက ခွင့်မပြုခဲ့၍ အရပ်သားများ မြှုပ်နှံသော တာမွေသုဿန်၌ မြေချခဲ့သည်။

* ရှောင်ဝလ် (၁၄) ရက်- မြန်မာ-နတ်တော်၊ ပြာသိုလ

ရောင်နယ်မောနီဘောဂမ်

သမီးတော် 'ရောင်နယ်မောနီဘောဂမ်' နှင့်ပတ်သက်၍ အစအန ပင် ရှာ၍မရပါ။ ရန်ကုန်မြို့ရှိ မူဆလင်များက ပြောပြ၍ သိရသည်မှာ ၁၉၃၀ ခုနှစ် ဧပြီလ ၃ ရက် အစွဲလမ်း နှစ် ၁၃၄၉ ခုနှစ် ဇော်လ်ကိုင် ဒါ ၃၀* ရက် နေ့၌ ကွယ်လွန် အနိစ္စရောက်ခဲ့သည်။ မိခင်အုတ်ဂူ ဘေးနားတွင် မြေချခဲ့သည်။

ကူလ်စွမ်မောနီဘောဂမ်

ဤသမီးတော်နှင့် ပတ်သက်၍လည်း ဘဝဖြစ်စဉ်မှာ ပျောက် သွားသည်။ လူအများ၏ ပြောပြချက်အရ တရုတ် မြန်မာနယ်စပ်ရှိ တရုတ်ပြည်မှ နယ်နှင့်ဒဏ် ခံရသော တရုတ် မူဆလင်ဘုရင် အဆက် အနွယ် သားတော်တစ်ဦးနှင့် အိမ်ထောင်ပြုခဲ့သည်ဟု သိရသည်။ သို့သော် ခင်ပွန်းသည်နှင့် စရိုက်ချင်း လုံးဝမတူ၍ နှစ်ဦးသဘောတူ ကွာရှင်းခဲ့သည်ဟု သိရသည်။

ဟာမွတ်မိုဟာမက်အိဘရာဟင်ဇောက်

'ဟာမွတ်မိုဟာမက်အိဘရာဟင်ဇောက်' သည် 'ဗဟာဒူးရှား ဖောရီးရှား' ဘုရင်နှင့် သားတော် 'ဂျဝမ်ဘက်' ၏ ဆရာတစ်ဆူဖြစ်သည်။ သူသည် ဘုရင်ကွယ်လွန်ပြီး နောက်ပိုင်း ရန်ကုန်မြို့ ဆင်ခြေပုံးရှိ 'နာစာပုရ်ဗလီ' * ၌ 'အိမဝမ်' * အဖြစ်နှင့် ၁၉ နှစ်တိုင်တိုင် ဆောင်ရွက်ခဲ့ ပြီးနောက် ကွယ်လွန် အနိစ္စရောက်သည်။ သူ၏ တပည့် ဟာမွတ်မိုဟာ မက်ယူစွပ်သည် ယခင်ဘင်္ဂါလီ ပလီ၏ ရှေ့ဆောင်ဆရာကြီး တစ်ဦး ဖြစ်သည်။ ဆရာကြီးသည် တောင်ငူမြို့၌ အိမ်ထောင်ကျခဲ့၍ သားတော် ၂ ဦးထွန်းကားခဲ့သည်။ သားတော် ၂ ဦးလုံး ငယ်ငယ်ကပင် ကွယ်လွန်ခဲ့ သည်။

*ဇောက်ကိုင်ဒါ - အစ္စလန်ပြက္ခဒိန်၏ ၁၁ လ မြောက်

အာမက်အာဇမ်မိုကာဒမ်

အထက်တွင် ဖော်ပြခဲ့သော ရန်ကုန်ရောက် ဗဟာဒူးရှား၏ အတ္ထုပ္ပတ္တိအတော်များများသည် အာမက်အာဇမ်မိုကာဒမ်မှ တဆင့်သိရှိ ရသော အချက်အလက်များဖြစ်သည်။ သူသည် ဘုရင်ကြီးကွယ်လွန်ပြီး တစ်နှစ်တွင် ဖွားမြင်ခဲ့သည်။ သူ၏ ဘိုးဘီများမှာ အိန္ဒိယပြည် 'ရမ်' ဒေသမှ ရန်ကုန်မြို့သို့ ရောက်လာခြင်းဖြစ်သည်။ သူ၏ အဘိုး 'မွလ္လာမူ ဆာကြီး' နှင့် ဦးလေး 'မွလ္လာယူစွပ်' တို့သည် ရန်ကုန်မြို့ရှိ ကုန်သည်ကြီး များဖြစ်ခဲ့ကြသည်။ ဗဟာဒူးရှားဘုရင် နန်းတက်စဉ်က ဘိသိတ်မြောက် အခန်းအနားသို့ဖိတ်ကြားခြင်းခံရ၍ တက်ရောက်ဖူးသူများဖြစ်သည်။

မွလ္လာမူဆာကြီး

ဗဟာဒူးရှားဖောရီးရှား ဘုရင်ကြီး အကျဉ်းသား ဘဝနှင့် ရောက်လာစဉ် ကာလက ရန်ကုန်မြို့ မဟာမင်းကြီး (Chief Com-missioner) နှင့် အာမက် 'အာဇမ်မိုကာဒမ်' ၏ အဘိုး "မွလ္လာမူဆာ ကြီး" နှင့် ရင်နှီးသူဖြစ်သည်။ တစ်နေ့သောအခါ 'ကာနယ်ဖယ်ရာ' က 'မွလ္လာမူဆာကြီး' ကို ပြောပြသည်မှာ ဗဟာဒူးရှားဘုရင်တွင် ဝဲနာ စွဲကပ်နေ၍ ကုသရန် သမားတော် ကြီး တစ်ဦးခေါ်ပေးပါဟု ပြောကြားခဲ့သည်။ ဤဖြစ်ရပ်သည် ပထမဆုံးအကြိမ် အရပ်သား မူဆ လင် တစ်ဦးနှင့် ဘုရင်တို့ တွေ့ခြင်း ဖြစ်သည်။ ထိုအခါကစ၍ မွလ္လာ မူဆာကြီးသည် ဘုရင်ထံသွားလာခွင့် ရခဲ့သည်။ ဗဟာဒူးရှား ကွယ်လွန် သွားပြီး တစ်နှစ်လောက်အကြာတွင် 'အာဇမ် မိုကာဒမ်' ဖွားမြင်သည်။ ရက် ၄၀ သာရှိသေးသော ကလေးကိုချီ၍ 'မာလ်ကာဇီနသ်မဟာလ်' ထံ ယူဆောင်သွားသည်။ 'ဘုရင်မ ဇီနသ် မဟာလ်' က ကလေးကို ရင်ခွင်ထဲထား၍ ပွေ့ချီနေသည်ဟု ဆိုသည်။

*နာစာပုရ်ဗလီ - အိန္ဒိယနိုင်ငံရှိ ပလီတစ်လုံး၏ အမည်
*အိမဝမ် (အိမာမ်) - ပလီ၌ ဝတ်ပြုသောအခါ ရှေ့ဆောင်ဦးစီး ပြုလုပ်ရသော ပုဂ္ဂိုလ်

ထိုအချိန်က သားတော် 'ဂျွမ်းဘက်' ၏ သား 'ဂျွမ်းရီဘက်' ၂ နှစ်ကျော် ၃ နှစ်ခန့်သာ ရှိသေးသည်။ 'ဂျွမ်းရီဘက်' နှင့်အာမက်အာဇမ် မူကာဒမ်' သည် ငယ်ပေါင်းကြီးဖော်အဖြစ် ကြီးပြင်းလာခဲ့ကြသည်။ သားတော် ဂျွမ်းဘက် ဘုရင်မ ဇိနသ်မဟာလ်' သမီးတော် 'ရောင်နသ် မောန်ဘေဂမ်' တို့ကချစ်ခင်စွာဖြင့် သားတော် 'မာမူ' ဟု ခေါ်ကြသည်။ 'အာမက်အာဇမ်မူကာဒမ်' ပြောပြချက်အရ သူ၏အဘိုး မွလ္လာမူဆာထံ တွင် အိန္ဒိယပြည်၏ နောက်ဆုံးဘုရင် ဗဟာဒူးရှားနှင့် ပတ်သက်သော အဖိုးတန်သော စာရွက်စာတမ်းများ ရှိခဲ့သည်။ သို့သော် အိန္ဒိယပြည်တွင် ကွယ်လွန်သူ 'ဟာကင်မ်ဟဂျီမာလ်ခန်' ရန်ကုန်မြို့သို့ ရောက်လာစဉ် ထိုစာရွက်စာတမ်းများ အားလုံးကို ယူသွားသည်ဟု သိရသည်။

နောင်မကြာမီ ထိုစာရွက်စာတမ်းများမှာ တချို့ အချက် အလက်များကို ကိုးကား၍ အိန္ဒိယသတင်းစာများတွင် 'ရန်ကုန်ရောက် ဖောရ်းဘုရင်' ၏ အကြောင်းအရာတချို့ကို ဖော်ပြခဲ့သည်ဟု သိရသည်။ ကျန်စာရွက်စာတမ်း အချို့မှာမူ ဒုတိယကမ္ဘာစစ်အတွင်း ပျောက်ဆုံး သွားခဲ့သည်ဟု ဆိုသည်။ 'အာမက်အာဇမ်မူကာဒမ်' ၏ ပြောပြချက်အရ သိရသည်မှာ နယ်ချဲ့အင်္ဂလိပ်အစိုးရသည် ဗဟာဒူးရှား ဘုရင်ကို ရန်ကုန်မြို့ရှိ မူဆလင်များနှင့် လုံးဝမတွေ့ရအောင် အထူးအစီအစဉ် တစ်ရပ် အနေဖြင့် အဆက်အသွယ် ဖြတ်တောက်ထားခဲ့သည်။ အဘယ် ကြောင့်ဆိုသော် ၁၈၅၇ ခုနှစ် တော်လှန်ရေးမျိုး နောက်တစ်ကြိမ် ပေါ်လာမည်ကို နယ်ချဲ့အစိုးရက အလွန်စိုးရိမ် ကြောင့်ကြခဲ့၍ ဖြစ် သည်။ နောက်ဆုံးတွင် ဘုရင်နှင့် ပတ်သက်၍ တားမြစ်ချက်များတွင် ဗဟာဒူး ရှား စပ်သောကဗျာများကိုပင်လျှင် ပြည့်တန်ဆာမများ အထိ မဆိုရ သရုပ်ဖော်ကပြခြင်းများ မပြုလုပ်ရဟု တားမြစ် ချုပ်ချယ် ခဲ့သည်။ ဘုရင်ကို တစ်လလျှင် ထောက်ပံ့ကြေး ငွေတစ်သိန်းကို ဗြိတိသျှ တို့က ပေးအပ်ခဲ့သည်။ ဒေလီမြို့တော်ရှိ အချို့အိမ်များမှ အိမ်ငှားကို လည်း ဘုရင်က ရရှိခဲ့သည်။ ဘုရင်ရရှိသော လစာငွေတစ်သိန်း အနက် ငွေတစ် ထောင်ကျပ်ကို 'လမ်ခနောင်မြို့' ရှိ ဘုရင်ဆွေတော် မျိုးတော် များကို ထောက်ပံ့ကြေးအဖြစ် တဆင့်ပေးရသေးသည်။ ကျန်ငွေများကို

သာ ဘုရင်က သုံးစွဲခဲ့ရသောကြောင့် အလွန်ကျပ်တည်းကာ နေထိုင်ခဲ့ ရသည်။

ဗဟာဒူးရှား နန်းတက်ချိန်တွင် အိန္ဒိယနိုင်ငံ၏ ဘုရင်ခံချုပ်မှာ ဧလောဒ်အောင်လင်း (Lord Auckland) ဖြစ်သည်။ လက်ပတင်နှင့် ဘုရင်ခံမှာ ဆားရာလ် မက်ကပ် Sir-Charles Metcalte ဖြစ်သည်။ Mr- Metcalte က ဗဟာဒူးရှား၏ နန်းတော်ကို အမြန်ဆုံး သိမ်းပိုက် ရန် အကြံပေးခဲ့သူ တစ်ဦးဟု သိရသည်။ ဘုရင်၏ လစာကို တိုးမြှင့် ပေးရန် တောင်းဆိုခဲ့သော်လည်း "မက်ကပ်၏" ကန့်ကွက်မှုကြောင့် မရခဲ့ဟု သိရသည်။

ဗဟာဒူးရှား ဖောရ်းရှား ဘုရင်၏ ပင်စင်ငွေ တိုးမြှင့်တောင်းခံမှု နှင့် ပတ်သက်၍ ဘုရင်ခံချုပ် လောဒ်အောင်လင်း (Lord Auckland) က လစာတိုးမြှင့်ပေး မည်။ သို့သော် ဗြိတိသျှ လူမျိုးများအပေါ် အမြင်ကို ပြောင်းလဲရမည်ဟု ဂတိခံဝန်ချက် ပေးရမည်ဟု အကျပ်ကိုင်ခဲ့သည်။ ဗဟာဒူးရှားက "ကျုပ်ဟာမဂိုသွေးပါတဲ့ မဂိုဘုရင် ဖြစ်တယ်။ မည်သည့် ချွင်းချက်နှင့် အကျပ်ကိုင်မှုကိုမှ လက်မခံနိုင်ဟု ပယ်ချခဲ့သည်။ ရန်ကုန် မရောက်မီ ဒေလီတွင် နေစဉ်ကလည်း ဗဟာဒူးရှားက အင်္ဂလန်သို့ 'ရာဂျာရမ်မို ဟန်ရှိုင်း (Raja Ram Mohamral) ဆိုသူတစ်ဦးကို မိမိသံတမန်အဖြစ် အခွင့်အရေးများ တောင်း ဆိုရန် စေလွှတ်ခဲ့ဖူးသည်။ သို့သော်လည်း အရာမရောက်ခဲ့...။

ထိုအချိန်က ဘုရင်များ၏ ထုံးစံအတိုင်း ဘုရင်က ဗြိတိသျှ အစိုးရဝန်ထမ်းများထံ စာချွန်တော်ပါးလျှင် 'သားတော်' ဟု ခေါ်ဝေါ် သုံးနှုံးလေ့ရှိသည်။ 'ဆာချားလ်မက်ကမ်' က ကျုပ်ကို သားတော်လို မရေးပါနဲ့...။ ကျုပ်ဖခင် 'ဆာချားလ် ကွယ်လွန်သွားပြီဟု ကန့်ကွက် ခဲ့သည်။ ထို့အတူ 'ဟာဝေ' သည် ဗြိတိသျှကိုယ်စားလှယ်အဖြစ် ဒေလီလာမည်။ ကျုပ်ဘုရင်သားတော် မဖြစ်လိုပါဟု ကန့်ကွက်ခဲ့သေး သည်။ ဤမျှလောက်အထိ မလေးမခန့်နှင့် လူမျိုးတစ်မျိုး၏ ယဉ်ကျေး မှုကို စော်စော်ကားကား ဆက်ဆံခဲ့ကြသည်။

၁၈၅၇ ခုနှစ် ဗဟာဒူးရှားဖောရ်းရှား နန်းတက်စဉ်ကလည်း

မဂိုဘုရင်တို့၏ ထုံးတမ်းစဉ်လာအတိုင်း ဘုရင့်ထံ နယ်မြေအသီးသီးမှ ဗဟာရာဂျာများ၊ အပါအဝင် ဘုရင့် လက်ဆောင်ပဏ္ဏာများကို ဘုရင်ခံချုပ် (Governor General) စစ်ဗိုလ်ကြီးတို့က ပေးအပ်ခဲ့ရသည်။ သို့သော်လည်း လော့ဒ်အယ်လင်ဘာရာ (Lord Allan Borough) လက်ထက်တွင် အားလုံးသော လက်ဆောင် ပဏ္ဏာ ပေးခြင်းကို တားမြစ်ခဲ့သည်။ ယင်းကိစ္စတွင်လည်း ဘုရင်နှင့် ဒေလီ မြို့သူမြို့သား အားလုံးက မဂိုလူမျိုး၏ ထုံးတမ်းစဉ်လာကို စော်ကားသည်၊ နှိမ်သည်ဟု ယူဆခဲ့ကြသည်။ စိတ်မကောင်းကြီးစွာ ဖြစ်ခဲ့ရသည် ဟု သိရသည်။

ဂုဏ်ထူး စာပေ

“ဗဟာဒူးရှားဖောရ် ရှား ဘုရင်၏”

-သူဘဝ

-သူခံစားချက်

-သူကဗျာများ - တစေ့တစောင်း

ဗဟာဒူးရှားဖောရ် ဘုရင်သည် ဆိုဖီလင်ကာဆရာကြီး တစ်ဦး ဖြစ်သည်။ ဘာသာရေးဒဿနများ ရောနှော၍ သူ၏ လင်္ကာများ (Verse) မှာ ဖတ်၍ ကောင်းမှတ်ရလွယ်၍ လူအများက လွန်စွာ ကြိုက်နှစ်သက် သဘောကျ ခဲ့ကြသည်။ ဗဟာဒူးရှားဖောရ်ဘုရင်၏ လင်္ကာ သစ်များကို ဒေလီမြို့သူမြို့သား များက အမြဲစောင့်မျှော်နေကြ သည်ဟုဆိုသည်။

မာအ်ရေဖွတ်အကျင့် - အတွင်းပိုင်းတရားကျင့်ကြံအားထုတ် ခြင်း။

ဆိုဖီ - သူတော်စဉ်ဂိုဏ်းကျင့်စဉ်

ဝလီအောင်လေဟာကြီး ဘုရားသခင်၏အချစ်တော်။

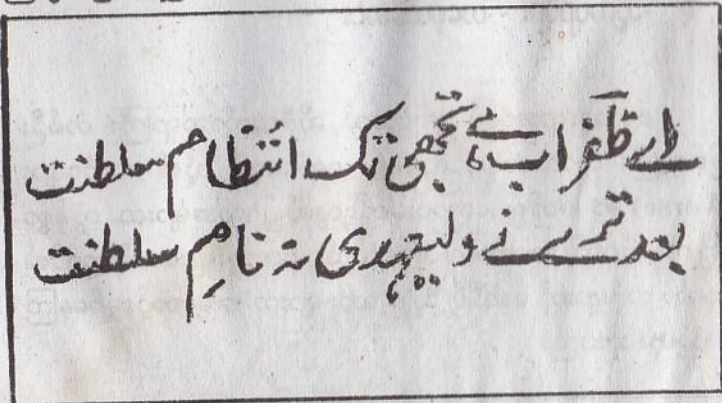
ဝလီ - သူတော်စင်တစ်ပါး။

အောင်လေဟာ - သူတော်စဉ်များ။

ဂုဏ်ထူး စာပေ

ဘုရင်မင်းမြတ် ငယ်စဉ်ကပင် စာကြီးပေကြီးများကို လေ့လာ လိုက်စားသည်သာမက အလွှာအရှင်မြတ်နှင့် တိုက်ရိုက်ဆက်သွယ်ခြင်း ရနိုင်သော ကျင့်စဉ်မျိုးကို ကျင့်ကြံခဲ့သည့်အပြင် 'မာအ်ရေဖွယ်အကျင့်' တရားကိုလည်း လိုက်စားလေ့လာခဲ့သေးသည်။ ဘုရင်သည် လူစင်စစ် ဖြစ်လင့်ကစား စိတ်နေစိတ်ထားမှာ 'ဝလီအောင်လေဟာကြီး' တို့၏ စိတ်ထားမျိုးရှိသည်ဟု အစ္စလန်ဘာသာဝင်များက သက်ဝင်ယုံကြည်ခဲ့ ကြသည်။

သူ၏ လင်္ကာသစ်များထွက်လာတိုင်း ဒေလီမြို့ လမ်းများ၊ ဈေးများ၌ ဘုရင်၏ လင်္ကာကို အလွတ်ရွတ်ဆို၍ ကလေးများပါမကျန် ပြေးလွှားခုံပေါက်ကာ ဆို၍ကစားနေခဲ့ကြသည်။ နန်းတွင်းရှိသားတော် များက နန်းလုလျက်ရှိကြရာ ဆွေတော်မျိုးတော်နှင့် မိသားစုများ အချင်း ချင်း အားပြိုင်မှုများကို ဘုရင်က သိရှိခဲ့ရသည့်အတွက် စိတ်မကောင်း ကြီးစွာ ဖြစ်ခဲ့ရပြီး အောက်ပါလင်္ကာကို စပ်ဆိုခဲ့သည်။

အလွန်လေးနက်၍ အဓိပ္ပာယ်ပါသော လင်္ကာ(Verse) တစ်ပုဒ် ဖြစ်သည်။ ရှေ့ပြေးနိမိတ်ဖတ်လင်္ကာလည်းဖြစ်သည်။ ထိုလင်္ကာ၌ ဖော်ပြထားသည့် အတိုင်းအဖြစ်အပျက်များက သက်သေခံခဲ့သည်ဟု အိန္ဒိယလူထုက ယုံကြည်ခဲ့ကြသည်။

* အေဖောရ် - သင်ရှိနေသရွေ့ ကာလပတ်လုံး နိုင်ငံတော်၏ စီမံခန့်ခွဲရေးရှိရမည်။

- * သင်မရှိသည့်နောက် နန်းတက်ပြဿနာလည်းရှိမည်မဟုတ်
- * တိုင်းပြည်၏ အမည်လည်း ကျန်မည်မဟုတ်...
- * (စာရေးဆရာ ပါရမီခင်မောင်(ဦး) က အနှစ်ချုပ်၍ ဘာသာ ပြန်သည်)

ကမ္ဘာကျော်ပြိုင်ပွဲဝင် ကဗျာတစ်ပုဒ်

ဤကဗျာသည် ဗဟားဒူးရှားဖောရ် ရှား၏ ကဗျာ၊ လင်္ကာများ အနက် အထင်ရှားဆုံးနှင့် အကျော်ကြားဆုံး ကဗျာများဖြစ်သည်။ ဗြိတိ သျှနယ်ချဲ့တို့ မအုပ်ချုပ်မီ 'ကယ်ကီလာ' နန်းတော်တွင် ထိုစဉ်က အိန္ဒိယတစ်နိုင်ငံလုံး၌ ထင်ရှားကျော်ကြားသော ကဗျာဆရာကြီးများကို ညီလာခံခေါ်၍ ကဗျာရွတ်ဆို ပြိုင်ပွဲပြုလုပ်ခဲ့ကြသည်။

ထိုအချိန်က ထင်ရှားသော ကဗျာဆရာကြီး မိရ်ဇာဂါလီ(ဘ်) အပါအဝင်ကဗျာဆရာများ ယှဉ်ပြိုင်ခဲ့ကြသည်။

တစ်ဦးခြင်း ရွက်ဖတ်သရဆယ် ပြုကြ ပြီးနောက်ဆုံးတွင် ဗဟားဒူးရှား၏ ကဗျာကိုရွတ်ပြရာ အားလုံးသော ကဗျာဆရာကြီးများမှာ လက်မှိုင်ချ၍ ငေးမှိုင်ပြီး တွေဝေသွားကြရသည် ဟုဆိုသည်။ နောက်ဆုံးတွင် ကဗျာရှင်ကြီးများမှာ မိမိတို့ထက် အလွန် ထက်မြက်သော ကဗျာအဖွဲ့အနွဲ့ဖြစ်နေ၍ ဗဟားဒူးရှားဖောရ် ရှား ရှေ့ မှောက်မှာပင် လက်မြောက်အရှုံးပေး၍ မိမိတို့ရေးသားထားသော ကဗျာ စာရွက်များကိုပင် စုတ်ဖြုတ်ရသည် အထိရှိခဲ့သည်ဟု သိရသည်။ ဗဟား ဒူးရှားဖောရ် ဘုရင်၏ ကဗျာအဖွဲ့အနွဲ့များသည် တော်ရုံတန်ရုံလူ လိုက်မမီဟု ပြောစမှတ်ပြုကြသည်။ သူ့ကဗျာများသည် အိန္ဒိယ တစ် နိုင်ငံတွင် သာမက တစ်ကမ္ဘာလုံးသို့ပင် ကျော်ကြားပျံ့နှံ့ခဲ့သည်။

لگتا نہیں ہے جی، میرا اُجڑا دیار میں
 کس کی بنی ہے عالم ناپا مہیا رہ میں
 طبل کو پاسباں سے نہ صیادے گل
 قسمت میں قید تھی نکھی فصل بہار میں
 کھرو ان حسرتوں سے کہیں اور جا بسیں
 اتنی جگہ کہاں ہے دل داغدار میں
 اک شاخ گل پر بیٹھے بیلبل ہے شادماں
 کانٹے بچھا دئے ہیں دل لالہ ناز میں
 عمر دلازما لے لائے تھے چار دن
 حوا زور میں کہی گئے دوا انتظار میں
 دیں زنگ لے ختم ہوئے شام سیرگش
 پھیل لے پاؤں سو گئیں گے کنج ترار میں
 کتاب ہے بید نصیب ظفر دشن لے لے
 دو گز زمین جس بل فرسکیں توئے یار میں

نہ کسی کی آنکھ کا نور ہوں نہ کسی کے دل کا تر ہوں
 جو کسی کا کام نہ آئے میں وہ ایک مست خمار ہوں
 پہ رنگ روپ بگڑ گیا پہا یار مجھ سے بگڑ گیا
 جو جمن خراں سے اچڑ گیا میں اسی کی فصل بہار ہوں
 پڑھے ناکھ کوئی نہ کیوں کوئی چار پھول پڑھائے کیوں
 کوئی آگ صبح بجلائے کیوں میں وہ بے کسی کا شراب ہوں
 میں نہیں ہوں نغمہ جانترا مجھ سے گئے کوئی مرگے کیا
 میں بڑا بڑو گئی ہوں خدا میں بڑا دکھ ہی بچوں ہوں

- * လူသားစီအာဒမ်မှဟု ခေါ်ဆို ပညတ်သတ်မှတ်ကြလည်း အာဒမ်၏သား အမြောက်အများ၌ သူလိုလူသားအလွန်ရှား၏။
- * “ရာပေါင်းများစွာ သတ္တဝါတို့ ဘာသာဘာဝ တွန်မြည်ကြပြီး ကိုယ်စီကိုယ်၎င်း ပြန်သွားကြလည်း ဥယျာဉ်ကြီးက ကျန်ခဲ့မည်”
- * သူ ငါ အများ ကမ္ဘာတလွှား၌ သူစိမ်းများကို ကြောက်ကြံကြားလည်း စဉ်မြစ်ကွာ ‘ဇပရ်’ စိတ်မှာတော့ မိတ်ဆွေရင်းကို စိုးရွံ့သည်။

- * ဆယ်ဦးအပါးအတွင်းရေးများ မပြောကြားစေလိုပါ။ တစ်သောင်းထံပါး ဆယ်ဦးစကား ရောက်ရှိသွားမည်သာ။
- * သက်ရှင်နေသမျှ ဒီသောက ရှိမှာ အတူတကွ။ အသက်နှင့်သောက တစ်နေ့ကျသွားမှာ အတူတကွ။
- * အမေ့ အမှား အလွန်များသည့် လောကီအတွင်း နှစ်မွန်းခြင်းကြောင့် သွားရမည့်လမ်း ၁၀၀ ခန်းကို 'ပေရ်' ခမျာ မေ့ခဲ့သည်။
- * စိတ်သာမိတ်ဆွေ ဖြစ်လာ ချေကရန်သူ ရှာစရာ မလိုတော့မှီ စိတ်၏ စေရာ*ပေရ်' မပါ တို့မြတ်သျှင် အလ္လာဟ် ကယ်မပါ။
- * သူနဲ့တွေ့ရေး နည်းလမ်းပေးဟု 'ပေရ်' ဘာကြောင့် မေးသလဲ။ သင်၏ ဆန္ဒတကယ်ပြင်းပြလျှင် ကြိုက်ရာလမ်းမှ သွားနိုင်သည်။
- * မြတ်နိုးတွယ်တာ နိုင်ငံသား၌ မြေယာ (၂) ကိုက် သဂြိုဟ်လိုက် တို့ ပေရ် ခမျာမရရာပြီး... ဆိုးလှကြမ္မာပါတကား။
- * အများအကျိုးမြတ် မျက်ရှုနှင့် စိတ္တသုခ ပေးလိုကလည်း။ ချို့တဲ့စွမ်းအင် ငါ ဖြစ်စဉ်ကား မြေသင်းတစ်ဆုပ်မျှ သုံးမကျ။
- * အများမျက်ဖြေ ကြည်နူးစေသည့် စိတ်၏ဖြေရာ အသင်သာမို့ ပိတ်ဝေဖြာ စိတ်ချမ်းသာမည့် သုခရိပ်သာ အသင်ပါ... လို့။ (စာရေးဆရာ ပါရမီ ခင်မောင် (ဦး) က အနှစ်ချုပ်၍ ဘာသာပြန်ပေးပါသည်။)

ဖောရ်ရှားဘုရင် ရန်ကုန်မြို့ရောက်လာပြီး နောက်ပိုင်းတွင် ကဗျာများ မစပ်နိုင်အောင် ဖောင်တိန်၊ ခဲတံ၊ စာရွက်များလုံးဝ မပေးဘဲ

* Man may come and man may go, But I go on for ever. Lord Tennyson"

*ပေရ် - အကာအကွယ်ဖုံးအုပ်ခြင်း။

လူ့ယဉ်ကျေးဟု အမည်ခံကြသော မျက်နှာဖြူများက လူတစ်ယောက်၏ အခွင့်အရေးကို လုံးဝနားမလည်ဘဲ ယုတ်မာရိုင်းပြုစွာ ပိတ်ပင်တားဆီးခဲ့သည်။

ကဗျာများ ပေါ်ထွက်လာလျှင် ရန်ကုန်မြို့ရှိ အိန္ဒိယတိုင်းရင်းသားများက ဟစ်အော်ကြွေးကျော်ပြီး သီဆိုရာက အစပြုပြီး ဆူပူမှုများ ဖြစ်လာနိုင်သည်ဟု ဆင်ခြေဆင်လက်များ ပေးမည်လား မပြောတတ်ပါ။

သို့သော် ဖောရ်ရှားဘုရင်သည် စိတ်ဓာတ်မကျခဲ့ပါ။ သံမဏိစိတ်ဓာတ်အိုင်အမာ ရှိခဲ့သည်။ ထောင်ကျနေသော အသက် ၈၀ ကျော် ၉၀ နီးပါး ရှိနေပြီဖြစ်သော အဘိုးကြီး တစ်ယောက်သည် အစားအသောက်အနေအထိုင် ချို့တဲ့ပြီး လက်များ တုန်တုန်ရီရီနှင့် ရှိနေပေလိမ့်မည်။ ခါးမှာကိုင်းလျက် ကြာကြာပင် မတ်တပ်ရပ်၍ နေနိုင်မည် မဟုတ်ပါ။ ခွဲသတ္တိနှင့် လုံ့လကား မလျော့ခဲ့။ မီးဖိုချောင်ထဲ တုံတုံရီရီ သွားပြီး မီးသွေးများ သွားယူခဲ့သည်။ ထမင်းချက် ကုလားများ တွေ့လျှင်လည်း မျက်နှာလို မျက်နှာရလုပ်၍ သက်ဆိုင်ရာသို့ သွားတိုင်ဦးမည်။ နယ်ချဲ့ ကျူးကျော်ရေးသမား အင်္ဂလိပ်က တွေ့ခဲ့လျှင်လည်း အိန္ဒိယမှ နန်းကျ ဘုရင် ဖောရ်ရှား မီးဖိုချောင်မှ လွှင့်ပစ်ရမည့် ထင်းမီးသွေးများကို ခိုးသည်ဟု အပြစ်ပေးလျှင် ခံရပေဦးမည်။ အသဲနုလုံးကြားမှ စီးကျလာ သော ကဗျာမျက်ရည်များကို သူသည် နံရံအပြည့်မီးသွေးဖြင့် ရေးသား ထားခဲ့သည်။ ခံစားချက်ရှိ၍ တွေးတတ် မြင်တတ်လျှင် ဤအဖြစ်အပျက် များသည် ဝမ်းနည်းစရာ အလွန်ကောင်းပြီး တစ်ဖက်တွင် အလွန်လည်း ချိုးကျူးစရာ ကောင်းပါသည်။ အာဂသတ္တိ၊ အာဂဓွဲ၊ အာဂလုံ့လ မဟုတ်ပါလား။

ကံဆိုးသူငှာ၊ သုသာန်သာသို့၊ သဒ္ဓါဆော်စေ၊ လာရောက်ရွှေ့လျှင်၊
ပန်းမွေ့ ရာခင်း၊ ပြန်ကာကျင်းလီနို ယင်းသည့်နောက်နှောင်း၊ ဖယောင်း
တိုင်ဆီမီး၊ ထွန်းညှိပြီးနောက်၊ တစ်ယောက်တစ်လေ၊ ရွက်ဖက်ပေးမည့်၊
ဖွာတေဟာသံ၊ စီညံညံကို၊ ကြားရန်အကြောင်း၊ ရှိကောင်းအံ့လော၊
ငါစိတ်စောသည်၊ သဘောဆန္ဒမှန်တိုင်းတည်း။

ဗဟားဒူးရှားဇောရ် ရှားဘုရင်ကပြည်သူအများအား နောက်ဆုံး
မှာကြားခဲ့သော မှာတမ်းလွမ်းချင်းတစ်ပုဒ်

- * အို... အိန္ဒိယ...
- * ငါတော့ ဒီလောကမှ အပြီးအပိုင် စွန့်ခွာရချေတော့မည်။
- * ငါ့ကိုချစ်သော အိန္ဒိယပြည်သူတို့
- * မင်းတို့နဲ့ငါ ထာဝရ ခွဲခွာရတော့မည်၊ မင်းတို့ကို ငါ့အရှင်
မြတ်ထံ လွှဲအပ်ခဲ့လေပြီ...
- * တီမူရှ်မျိုးဆက်ရဲ့ နောက်ဆုံးဘုရင်ကိုတော့ မာလကွလ်
မောက်(သ်)** သေမင်းက အပြီးအပိုင် (ပရဒါ)*ခြား၍
အကာအကွယ်ဖြင့် ဖုံးအုပ်လွမ်းခြုံ လိုက်လေပြီတကား။

Emperor's Wailings Over His Fate.

In his moments of distress he bewailed his unhappy end in one of his one verses as follow:

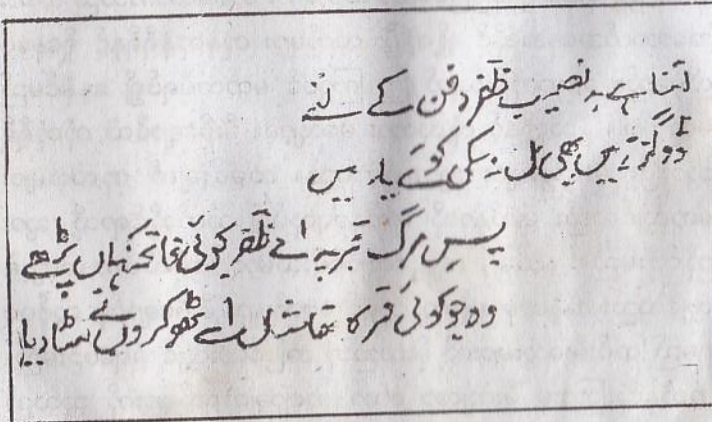
"None of my friends arrived, when the time came.
Death is to be praised for he alone came in time."
"Inna Lillahu wa inna ilaihi rajeoon."

An Irony of Fate

Behold the irony of Fate ! Such a great Emperor could not after his death, received. even two yards of

- * တီမူရှ်- တော်လှန်ရေးသမား (ဂျင်ဂျစ်ခန်၏ မျိုးဆက်)

ဗဟားဒူးရှားဘုရင်ကွယ်လွန်ကာနီး နှစ်တွင် မီးသွေးနှင့် ရေးသားထားခဲ့သော
ကဗျာတစ်ပုဒ်

ဗဟားဒူးရှား၊ ဘွဲ့မည်သာသည်၊ ရာဇသေခင်း ဒေလီမင်းသည်၊
မကင်းဝတ်ကြွေး၊ စိတ်ဝယ်ဆွေးလျှက် စာရေးစီရင်၊ လင်္ကာတစ်ပုဒ်၊
ဤသို့စပ်၏။*

* 'ဤသို့လုပ်၏'ဟု မူရင်းတွင် ပါရှိပါသည်။
ဖွာထေဟာသံ- သေဆုံးသူ၏ အုပ်ဂူ သို့မဟုတ် မြေပုံပေါ်တွင်
ကျန်ရစ်သူ ဆွေမျိုးသားချင်းများက အမွှေးနံ့သာထွန်းညှိ၍ ပူဇော်ကြ သည်။
ဖွာထေဟာခေါ် နောင်ဘဝတွင် ကျန်းမာချမ်းသာစေကြောင်း ဆုတောင်း
မေတ္တာစာရွက်ဖက်သည်ကို ဆိုလိုသည်။

such land as was free from the possession and control, of others. To add to the injustice the Mussalmans were not allowed to offer prayers at the grave, and for a long time they were not allowed to recite "Fateha" thereat for acquiring merit. The Emperors's vision has also foreseen this cruel hand of fate. Among the collection of his Yangon verses this feeling is also to be found;

- "Who will come to sprinkle flowers (on my grave)?"
- "Who will come to light a candle?"
- "Who will come to recite."
- "This is the monument of that unfortunate man myself."

Embarrassing Mind And Unhappy Crisis

The vital turning point of religions life of the Emperor had been the consecration, his self to God, with attention concentrated from earthly dominion to Heavenly Kingdom.

Singing of himself, the Emperor lamented as follows:

"Neither the colour, nor smell remained;

- * မောက်(သိ) - သေမင်း
- * ပရိဒါ- အမျိုးသားများမြင်နိုင်အောင် မိန်းမများ ဝတ်ဆင်သော ဂါဝန်အဝတ် (အကာအကွယ်)

nor the flowers maintained their original richness and glory."

"I am that remembrancer of the spring which has been destroyed by the cold hands of Autumn"

"This is the state of the garden at times cruel. that which was a flower once is now a thorn."

ယနေ့ထက်တိုင် သူကဗျာများသည် အိန္ဒိယ နိုင်ငံရှိ ဟိန္ဒူ၊ မူဆလင် အပါအဝင်လူမျိုးမရွေး၊ ဘာသာမရွေး ရွတ်ဆိုလျက်ရှိသည်။ မြန်မာနိုင်ငံမှ ဦးပုည၏ကဗျာများကဲ့သို့ တန်ဖိုးထားဆဲ ဂန္ထာဝင်မြောက် ထူထည် ကြီးမားစွာဖြင့် ရပ်တည်လျက်ရှိသည်။

သူ့စာပေနှင့် သူ့ဘဝကို လေ့လာကြည့်လျှင် အသက် ၂၀ ကျော်အရွယ်မှစပြီး အိမ်နိမ့်စံဘဝ အသက် ၈၀ ကျော် ဧရာအို အသက်ထွက်ခါနီးအထိ ရေးစပ်ခဲ့သော ကဗျာများ၏ ဒဿနသည် ဘာသာရေးခံယူချက်၊ သူ့ဘဝအပြောင်းအလဲ ခံစားချက်များကို ကဗျာရသဖြင့် ဖော်ကျူးခဲ့သည်။ တစ်နည်း အားဖြင့် ပြောရလျှင် 'ရဲရဲတောက်တော်လှန်ရေး ကဗျာများ မဟုတ်၊ အနုစာပေ ကဗျာများ ဖြစ်သည်။ သူငယ်စဉ်က နန်းတွင်းစာဆို တော်၏ 'ဆွမ်တစ် အိဗရာထိမ်းဇော်(လ်)' ထံမှ ပညာရပ်များကို လေ့လာစဉ်ကပင် သူ သည် ဘာသာရေးအပေါ်အလေးထားမှု ကြီးမားစွာ သူ့တွင် ရှိသည်။ တစ်ချိန်တည်းတွင် သူ၏ ဗီဇတော်ခံသည် စာပေသမား၊ ကဗျာ ဆရာ... သူ၏ ရေးသားချက်အားလုံးသည် ဘာသာရေးဒဿန အပေါ် ကျောရိုးထားပြီး နိုင်ငံတော်နှင့် လူမျိုးအပေါ် သစ္စာရှိခဲ့သော အနုပညာရှင်တစ်ဦးဟု ဆို၍ရပါသည်။

သူသည် နိုင်ငံရေးသမားတစ်ဦး မဟုတ်သလို ရဲရဲတောက် တော်လှန်ရေးသမားတစ်ဦးလည်း မဟုတ်ပါ။ ထို့ကြောင့် သူကဗျာများ သည် ရဲရဲတောက်နီပြီး ဆဲသံ၊ ဆိုသံ၊ ကြိမ်းဝါးသံများ မပါခဲ့...။ နန်းရသည့်အခါမှာပင် အသက် ၆၀ ကျော်နေပါပြီ။ သူ မမွေးမီကပင်

အိန္ဒိယတိုက်ငယ်၏ ‘လည်ပင်း’ ကို နယ်ချဲ့မျက်နှာဖြူများက လည်ပင်းကို ညှစ်ထားပြီး ဖြစ်ရာ သူမည်သို့မျှ လုပ်၍လည်း မရတော့ပါ။ ရဲရဲတောက် တော်လှန် ရေးသမားတစ်ဦး ဟုတ်သည်ဖြစ်စေ မဟုတ်သည်ဖြစ်စေ နောက်ဆုံး ဒေလီကျဆုံးသွားရခြင်းသည် သူညံ့၍ မဟုတ်ပါ။ ဤဖြစ်ရပ်နှင့် ပုံစံတူ အထက်မြန်မာနိုင်ငံကို တတိယ အကြိမ် အင်္ဂလိပ်များသိမ်းပိုက်ခြင်း သည်လည်း “သီပေါမင်း” ညံ့၍ မဟုတ်ပါ။

ဖောရ် ရှားဘုရင်အသက် ၂၀ မှာနန်းရလျှင် ပုံစံတစ်မျိုးပြောင်း သွားနိုင်သည်။ အိန္ဒိယနိုင်ငံ သမိုင်းစာမျက်နှာတွင် တစ်မျိုး တစ်ဖုံ စိတ်ဝင်စားစရာများ တိုးလာနိုင်သည်။ အသက် ၆၀ မှ နန်းရ ၍ လူ့ဘဝတွင် စိတ်ရှိတိုင်းကိုယ်မပါ တတိယအရွယ်...။

ထိုအချိန်က နယ်ချဲ့ကျူးကျော်ရေး ဝါဒသည် ပရမ်းပတာကြီး ထွားနေသောအချိန်လည်း ဖြစ်သည်။ အိန္ဒိယတိုက်ငယ်နှင့် မြန်မာနိုင်ငံ အပါအဝင် အာရှတိုက်တစ်ခုလုံးကို ပေါ်တူဂီက မသိမ်းလျှင် ဒတ်(ချ်) က သိမ်းမည်။ ဒတ်(ချ်)က မသိမ်းလျှင် ပြင်သစ်က သိမ်းမည်။ နောက် ဆုံးမှာ ပြင်သစ်လက်က လူလည်ကြီး အင်္ဂလိပ်က မြန်မာနိုင်ငံ အပါ အဝင် အိန္ဒိယတိုက်ငယ် တစ်ခုလုံးကို လုယက်ပြီး ဗြိတိသျှတို့၏ သံ ဖနောင့်အောက် နင်းချေပစ်လိုက်ခြင်းဖြစ်သည်။ လူမျိုးဘာသာ ယဉ်ကျေးမှုနှင့် ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများ အားလုံးကို သူတို့၏ အောင်ပွဲရ အမှတ်တရပစ္စည်းများ (Souvenir) အဖြစ် သူတို့ပြတိုက်များတွင် တရိုတသေ သိမ်းထားလေ့ရှိသည်။

မိုရိုဒီခံယူသည် - မိမိကြည်ညိုလေးစားရာ ဆရာသခင်တစ်ပါး ထံတွင် လမ်းစဉ်လက်ခံခြင်း။
 သင်္ဃေဝင်(သင်္ဃေဝင်) - သူတော်စဉ်တို့၏ အတွင်းလမ်း ပိုင်း ကျင့်စဉ်။

* ဩရှ်တီယာလမ်းစဉ်-ဘာသာရေးအဖွဲ့အစည်းတစ်ခု
 ** မိုရိုဒီ- ဘာသာရေး ဗုဒ္ဓိလ် တစ်ဦးထံတွင် တပည့်ခံယူခြင်း

ဗဟားဒူးရှားဘုရင်သည် ငယ်စဉ်ကပင် ‘သင်္ဃေဝင်’ လမ်းစဉ် ဘက်သို့ ယိမ်းယိုင်ယူခဲ့ပြီး ဩရှ်တီယာမူဂိုဏ်းဝင် သူတော်စင်များထံမှ ‘မိုရိုဒီ’ ခံယူခဲ့သည်။ ခေတ်ဦး ‘သင်္ဃေဝင်’ လမ်းပြကျမ်းများကို သူ ကိုယ်တိုင် ရေးသားပြုစုခဲ့သည်။ မိမိကိုယ်တိုင်လည်း သူတော်စဉ်များ ထံမှ ‘မိုရိုဒီ’ လက်ခံရယူခဲ့သလို ထိုမှတစ်ဆင့် ‘ဩရှ်တီယာလမ်းစဉ်’* အရ ‘မိုရိုဒီ’** အဖွဲ့ဝင်များ လက်ခံခြင်းဖြင့် အသက် ၄၀ အရွယ်မှာပင် ‘သင်္ဃေဝင်’ လမ်းပြဆရာကြီး အဆင့်အတန်းသို့ ရောက်ရှိခဲ့သည်ဟု သိရသည်။ ယနေ့တိုင်အောင်ပင် ဒေလီမြို့တော်မှ ဟိန္ဒူ၊ မူစလင် လူထုကြီး၏ ပါးစပ်တွင် ဘုရင်ကြီး ကြေကွဲဝမ်းနည်းဖွယ် ကောင်းသော ‘ခံစားချက်ကဗျာများကို စွဲလမ်း၍ ရွတ်ဖက်နေကြဆဲပင် ရှိသေးသည်။ ဖောရ်ရှားဘုရင် ရေးသားခဲ့သော အူရဒူဘာသာဖြင့် ‘ဒီဝါနေဖေရ်’ အမည်ရှိလင်္ကာ ကျမ်းကျမ်းကြီး ၄ ဆောင်သည် အာရှတိုက်တလွှားတွင် ဝမ်းနည်းဖွယ်ရာ ဖောရ်ရှားဘုရင်၏ ကျောက်စာတိုင်အဖြစ် ထင်ပေါ် ကျော်ကြားလျက် ယနေ့တိုင် ရှိနေဆဲဖြစ်သည်။

အိမ်နိမ့်စံ ဇာတိ ရှားဘုရင်၏ နောက်ဆုံးနေ့ရက်များ

မဂိုဘုရင်နန်းဆက်များ အနက် ခရာဇ်နစ် ၁၈၃၇ ခုနှစ် စက်တင်ဘာလ (၁၈) ရက်နေ့ ဒေလီမြို့တွင် ဗဟာဒူးရှားဖေရီးဘုရင် နန်းတက်ခဲ့သည်။ ထိုစဉ်က သူ၏ အသက်မှာ ၆၀ ရှိနေပြီး ဖြစ်သည်။

၁၈၅၈ ခုနှစ် မတ်လ ၉ ရက်နေ့တွင် ရန်ကုန်မြို့သို့ အကျဉ်းသားအဖြစ် ခေါ်ဆောင်လာရာ သူ၏ အသက်မှာ ၈၅ နှစ်ခန့်ရှိပြီး အိုမင်းမစွမ်း တတိယအရွယ်သို့ပင် ရောက်ရှိနေပြီဖြစ်သည်။

ကာလကတ္တားမြို့မှ မက္ကင်နွယ်မက္ကီ ကုမ္ပဏီပိုင် H.M'S Shirmegaera သင်္ဘောဖြင့် ရန်ကုန်မြို့သို့ ခေါ်ဆောင်လာခဲ့သည်။ ထိုစဉ်က 'ကာလကတ္တားဆိပ်ကမ်းရှိ 'ဖယ်ယာစတရီ' သင်္ဘောဆိပ်တွင် ခြေချခဲ့သည်။ မျက်နှာဖြူ တပ်သားများနှင့် လုံခြုံမှု အပြည့် ယူထားခဲ့သည်။'

ဘုရင်နှင့် တကွ သူ၏ မိသားစုများ နန်းတွင်းအရာရှိများ အပါအဝင် စုစုပေါင်း ၃၅ ဦး ပါလာခဲ့သည်။ ယင်း ၃၅ ဦးအနက် မှတ်တမ်းများအရ သိရှိသည်မှာ ဘုရင်၏ကြင်ယာတော် ဇီနသ်မဟာလ် သားတော် ဂျပ်မိဘက်၊ သမီးတော် ကုလ်စွန်မောနိဘောဂမ်း၊ ရောင်နသ် မောနိဘောဂမ်း၊ နို့စို့သားတော် ဂျပ်ရှစ်ဘက်၊ သားတော်ဂျပ်မိဘက်၏ ဆရာ 'ဟာပွဇ်အိဘရာဟင်ဇောက်' စသောအမည် ၄-၅ ဦးလောက်သာ သိရှိခဲ့ရသည်။ မိဖုရား ဘယ်နှစ်ယောက် လိုက်ပါလာသည်ကိုပင် မည်သူမျှ အတိအကျ မသိခဲ့ရပါ။

သင်္ဘောဆိပ်မှ ဘုရင်ကို မြင်းရထားဖြင့် ခေါ်ဆောင်လာခဲ့သည်။ ဇီနသ်မဟာလ်နှင့် တကွကျန်မိသားစုများကို တံခါးပိတ်ရထားများဖြင့် ခေါ်ယူလာခဲ့သည်။

ဗဟာဒူးရှားဇာတိ ရှား ဘုရင်ကို အကျဉ်းသားဘဝဖြင့် ထားခဲ့သော အိမ်သည် ယခင်က စီဒါရ်ဘဇာရိဒ် ' အမှတ် (၅၈) ဖြစ်သည်။ ၁၉၃၈ ခုနှစ်တွင် ကွယ်လွန်သော M.E. Darwoode ဆိုသူ ရှေ့နေက ရန်ကုန်မြို့ မြူနီစီပယ်ရုံး၌ အဆိုတစ်ရပ်တင်သွင်း၍ 'စီဒါရ်ဘဇာရိဒ်' အမည်ကို ဗဟာဒူးရှားဘုရင်၏ ကလောင်အမည်ဖြစ်သော 'ဇာတိ ရှား' ကို ဂုဏ်ပြုသည့်အနေနှင့် 'ဇာတိ ရှား' ဟုအမည်ပြောင်းလဲခေါ်ရန် လျှောက်ထားခဲ့ရာမှ ဇာတိ ရှားလမ်းဟု ခေါ်လာခြင်း ဖြစ်သည်။ (ယခုဇီဝကလမ်း)။ ထိုနေရာ၌ သစ်သားအိမ်မည်း ၂ လုံးရှိရာ တစ်အိမ်မှာ ဘုရင်ကိုယ်တိုင်နေ၍ ကျန်တစ်လုံးမှာ မိဖုရားနှင့် မိသားစုများ နေထိုင်ခဲ့သည်။

အိန္ဒိယနိုင်ငံ၏ နောက်ဆုံးဘုရင် ဗဟာဒူးရှား အကျဉ်းကျ ခံနေရသော ခြံပိုင်းနှင့် ကပ်လျက် 'ကပ္ပတိန်နယ်ဆင်ဒေလီပိစ်' ၏ အိမ်နှင့် ခြံရှိသည်။ ထိုသူသည် မင်းကြီးဖယ်ယာ (Chief Commissioner Arthur Phayre) ၏ အတွင်းဝန်ချုပ် လည်း ဖြစ်သည်။ မဟာမင်းကြီး ဖယ်ယာက ဗဟာဒူးရှားကို စောင့်ရှောက်ရန် ကပ္ပတိန် 'နယ်လ်ဆင်' ကို တာဝန်ပေးထားခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။ အကျဉ်းကျ ခံနေရသော ဘုရင်နှင့် မိသားစုများ၏ ပင်စင်လစာကို ကပ္ပတိန် 'နယ်လ်ဆင်' က တာဝန်ယူခဲ့သည်။

'ဗဟာဒူးရှား ဇာတိ ရှားဘုရင်' ရန်ကုန်မြို့တွင် အကျဉ်းသား ဘဝရောက်နေသော အချိန်သည် အထက်မြန်မာနိုင်ငံတွင် မင်းတုန်မင်းက အုပ်ချုပ်နေပြီး အောက်မြန်မာ နိုင်ငံကို နယ်ချဲ့အင်္ဂလိပ်က အုပ်ချုပ်လျက် ရှိသည်။ ထိုအချိန်က အောက်မြန်မာနိုင်ငံကို ဘင်္ဂလား ပြည်နယ် 'လက်ဖတင်နင်ဂါဗ်နာ' ၏ လက်အောက်ခံ မဟာမင်းကြီး (Chief Commissioner) ကာနယ် 'ဆာအာသာဖယ်ရာ' (Sir Arthur Phayre) ကအုပ်ချုပ်လျက် ရှိသည်။

ဗဟာဒူးရှား ဇောရ် ရှား ဘုရင်နှင့်အတူ မိသားစု ၃ ဦး လောက်သာထားပြီး ကျန် ပါလာသော အခြေအရံများကို တောင်ငူမြို့သို့ ပို့ဟန်တူသည်။ ထို့ကြောင့် အိန္ဒိယ သမိုင်းဆရာ တချို့က ဇောရ်ရှား ဘုရင်နှင့် ဇိနသ်မဟာလ်သည်ပင်လျှင် တောင်ငူတွင် ကွယ်လွန်သည်ဟု ရေးသားသည်ကို တွေ့ရသည်။ အကယ်၍ ဘုရင်သည် တောင်ငူမှာ ကွယ်လွန်ခဲ့လျှင် အလောင်းကို ရန်ကုန်မြို့ ယခု မြေချထားသော သင်္ချိုင်းအထိ ယူဆောင်ခဲ့မည် မဟုတ်ပါ။ သက်သေ သာဓက ပြစရာ များစွာရှိပါသည်။ မြန်မာဘုရင် သီပေါမင်း ရတနာဂီရိတွင် ကွယ်လွန် စဉ်ကလည်း စုဖုရားလတ်က ရန်ကုန်အထိယူပြီး ယင်းမှတစ်ဆင့် မန္တလေးမြို့ နန်းတွင်းရှိ မင်းတုန်းမင်း၏ အုတ်ဂူဘေးနားတွင် ယှဉ်လျက် မြှုပ်နှံရန် အရေးဆိုခဲ့သည်။ နယ်ချဲ့အင်္ဂလိပ်က ခွင့်မပြု ခဲ့ပါ။ အလားတူပင် ရန်ကုန်တွင် စုဖုရားလတ် ကွယ်လွန်သော အခါ မှလည်း အလောင်းကို ထိုစဉ်က တိုးတက်လူငယ်များ ဖြစ်ကြသော သခင်ကိုယ်တော်မှိုင်းနှင့် စာရေးဆရာ ဇေယျ(ဦး)တို့ အပါအဝင် လူငယ်များက မန္တလေးအထိယူရန် ကြိုးစားခဲ့ကြသေးသည်။ နယ်ချဲ့ အင်္ဂလိပ်က နိုင်ငံရေးပါလာပြီး ဆူပူအံ့ကြမှု ဖြစ်မှာစိုး၍ လုံးဝ ခွင့်မပြုခဲ့ပါ။

အင်္ဂလိပ်အစိုးရသည် ၁၈၅၇ ခုနှစ် အိန္ဒိယနိုင်ငံတော်လှန်ရေး ဒါဏ်ကို အလူးအလဲခံရပြီး နောက်ပိုင်းတွင် အလွန်အလွန် အကြောက် လွန်ပြီး အိန္ဒိယနိုင်ငံတွင် မလုပ်သင့် မလုပ်ထိုက်သည်ကို များစွာပြုလုပ် ခဲ့သည်။

မြန်မာနိုင်ငံကိုလည်း တစ်နိုင်ငံလုံး မသိမ်းပိုက်ရသေး...။ မြန်မာဘုရင် မင်းတုန်းမင်းကလည်း အထက်မြန်မာနိုင်ငံတွင် အုပ်ချုပ် လျက် ရှိနေသည်။ အိန္ဒိယ အနောက်ဘက်ကမ်းခြေ “ဂိုအာ” (Gua) ကို ပေါတူဂီက သိမ်းပိုက်ထားသည်။ အရှေ့ဘက်တွင် “ပွန်ဒီချာရီနယ်” ကို ပြင်သစ်က သိမ်းပိုက်ထားသည်။ အဘယ်မှာလျှင် ဇောရ်ရှား ဘုရင်ကို ရန်ကုန်တွင် ထား၍ စိတ်ချရပါမည်နည်း၊ ရန်ကုန်တွင်လည်း အိန္ဒိယနိုင်ငံမှ ကုလားများစွာ ရှိနေသည်။

ရန်ကုန်မြို့ရောက် အိန္ဒိယမှ ကုလားအများစုသည် စပါးရိတ် သားများ၊ ကြံစိုက်လုပ်သားများနှင့် အောက်ဆုံးအဆင့် အလုပ်ကို လုပ်ကိုင်ရန် လာရောက်ကြသော လူများသာ ဖြစ်သည်။ စာတတ် ပေတတ် ပုဂ္ဂိုလ်များနှင့် နိုင်ငံရေးအမြင်ရှိ ပုဂ္ဂိုလ်များ အလွန်နည်းပါး သည်ဟု ဆို၍ရသည်။ စားဝတ်နေရေးကိုသာ ရုန်းကန်လှုပ်ရှားနေရ သောကြောင့် ဇောရ်ရှားဘုရင်ကို စိတ်ဝင်စားရန် အခြေအနေက မပေး ခဲ့ပါ။ နောက်တစ်ချက်မှာ နှစ်လည်း အလွန်မကြာခဲ့ဘဲ ၄ နှစ် အတွင်း မှာပင် ကွယ်လွန်ခဲ့သည်။ အင်္ဂလိပ်အစိုးရကလည်း ရန်ကုန်မြို့တွင် နောက်ထပ်တော်လှန်ရေး ဖြစ်ပွားရန်ကို များစွာစိုးရိမ်၍ လုံးခြံမှုကို လိုအပ်သည်ထက် ပို၍ယူခဲ့သည်။

ထို့ကြောင့် ဗဟာဒူးရှား ဘုရင်၏ ကိုယ်ရေးအတ္ထုပ္ပတ္တိသည် အိန္ဒိယနိုင်ငံမှာသာ ကျန်ခဲ့ပြီး ရန်ကုန်မြို့ရောက် အကျဉ်းသားဘဝနှင့် နေခဲ့ရစဉ်ကာလ လုံးဝအစရာ၍ မရအောင် ပျောက်ကွယ်သွားသည်ဟု ဆိုရပေမည်။

ဗဟာဒူးရှား ဇောရ်ရှားဘုရင်သည် (၄) နှစ်တာ ကာလ အကျဉ်းသားအဖြစ် ရန်ကုန်မြို့တွင် နေထိုင်ခဲ့ရစဉ်တွင်-

- သားနှစ်ယောက်အပါအဝင် တော်လှန်ရေးအမားများ အ သတ်ခံရမှု---
- မိမိ၏ ဘိုးစဉ်ဘောဆက်များ တည်ထောင်ထားခဲ့သော ဒေလီမြို့ လက်လွတ်ဆုံးရှုံးမှု---
- ရွှေထီးရွှေနန်းမှ ယခုကဲ့သို့ သစ်သားအိမ်အစုပ် (တဲသာ သာ) တွင် နေထိုင်ရမှု---
- လူမျိုးမတူတူဘာသာမတူ တကျွန်းစံနေရသည်များ

ကို - သူသည်မတွေးဘဲ မနေနိုင်၊ မည်ရွှေမည်မျှ ဘာသာရေး အပေါ် သက်ဝင် ယုံကြည်၍ ဘာသာရေးဖြင့် အစားထိုးကုသရန် ထွက်ရပ်လမ်း

* အစီရိ အချိန်-တစ်နေ့ ၅ ကြိမ်အနက် တတိယအကြိမ်မြောက် ဝတ်ပြု ခြင်း

ရှာခဲ့စေကာမူ အသဲနှလုံးကြားမှ ခံစားချက်များကို ဖြေပျောက်၍ ရလိမ့် မည် မဟုတ်ပါ...။ လူသားသည် အသိဉာဏ်ရှိ၍ ခံစားတတ်သော အသဲနှလုံးပိုင်ရှင်များ ဖြစ်သည်။ သူ၏ အသဲနှလုံး ကြားထဲမှ ထွက်ပေါ် လာသော ခံစားချက် ကဗျာများက သက်သေထူခဲ့သည်။ သူ့ကို ထွက်ပေါက် ပေးခဲ့သည်...။

ရန်ကုန်မြို့ရောက်၍ ၄ နှစ်အကြာ သောကြာနေ့ အစီရ်အချိန် ၁၈၆၂ ခုနှစ်နိုဝင်ဘာလ ၇ ရက်၊ အစ္စလမ် သက္ကရာဇ် ၁၂၇၉ ခုနှစ် သက်တော် ၈၇ နှစ် (သောကြာနေ့အစီရ်) အချိန်လေဖြတ်သော ရောဂါ ဖြင့် ကွယ်လွန် အနိစ္စရောက်ခဲ့သည်။

ထိုအချိန်တွင် သူ့အနားမှာ ကြင်ယာတော် ဇီနသ်မဟာလ်နှင့် သမီးတော် ရောက်နယ်မောနီမှအပ မည်သူမျှ အနားတွင် မရှိခဲ့...။ ထိုအချိန်က အင်္ဂလိပ် အစိုးရသည် ဘုရင်ကွယ်လွန်သွားကြောင်း သတင်းကို လုံးဝဖုံးကွယ်ထားခဲ့သည်။ သားတော် ဂျုမစ်ဘက် (Jumma Bukht) ၏ ဆရာ “ဟာမ္မစ်ဟာမတ်အီဘရာဟင်ဇောက်” က “ကဖွန်” ဝတ်ပေးခဲ့သည်။ ယင်းဆရာကပင် ‘ဂျနာဇာနမာဇ်’ ဖတ်ခဲ့သည်။ ထာဝစဉ် လဲလျောင်းမည့် မြေနေရာသို့ ချသောအခါ မဟာမက်အာဇမ် မိုကာဒမ်၏ အဖိုး ‘နာနာမူလာမူဆာကြီး’ နှင့် ‘ဟာမ္မစ်မိုဟာမတ် အီဘရာဟင်ဇောက်တို့က ချပေးခဲ့သည်။

ဗဟာဒူးရှားဇောရီးရှား ဘုရင်သည် ဘာသာရေးကို အလွန်လိုက် စားခဲ့သောကြောင့် မူဆလင် ဘာသာစကားနှင့် ပြောရလျှင် သူတော်စင် တစ်ပါးဟု မူဆလင် ဘာသာဝင်များက ယူဆခဲ့ကြသည်။ ထို့ကြောင့် သူကွယ်လွန်ပြီး နောက်ပိုင်းမှာသူ့ကို မူဆလင်အများစုက အလွန်အမင်း ရိုသေ ကိုင်းရှိုင်းခဲ့ကြသည်။

* ဂျနာဇာနမာဇ်-ကွယ်လွန်သူအား နောက်ဆုံး ဆုတောင်းဝတ်ပြုခြင်း

ဗဟာဒူးရှား၏ နေ့စဉ်မှတ်တမ်း

ဗဟာဒူးရှား ဘုရင်သည် စာပေသမားတစ်ယောက် ဖြစ်သည့် အားလျော်စွာ နေ့စဉ်သူ၏ လုပ်ဆောင်ချက်များကို မှတ်တမ်းတင်ရေး မှတ်ခဲ့ဟန်တူသည်။

အောက်ဖော်ပြပါ မှတ်တမ်းများသည် ရှာဖွေရရှိသမျှ မှတ်တမ်း အချို့ကို ဖော်ပြလိုက်ပါသည်။

၁၈၄၇ ခုနှစ် ဒီဇင်ဘာ (၃၀) ရက်

ရှင်ဘုရင်ထုတ်သည့် အမိန့် ပြန်တမ်းတစ်ခုတွင် ဘုရင်၏ ဆွေတော် မျိုးတော် သားတော်များ အမည်ဖြင့် ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။ ထိုပြန် တမ်း၌ ဘုရင်ဆွေတော်မျိုးတော် သားတော်များသည် အချင်းချင်း မသင့်မတင့်ဖြစ်ခြင်း မလိုလားအပ်သော (တိုင်းပြည်အတွင်း) သူများကို အကာအကွယ်ပေးခြင်း၊ အဖွယ်မရာသော အဆဲအဆိုများကို သုံးစွဲခြင်း ကို ရှောင်ကြဉ်ရမည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် အထက်ပါ ကိစ္စရပ်များ ကြောင့် ဘုရင်ဆွေတော် မျိုးတော်များ၏ ဂုဏ်သိက္ခာ ကျဆင်းမည်ကို

* မော်ဟာရမ်- မစ္စလန် ပြက္ခဒိန်အရ ပထမဆုံးလ (မြန်မာလို တန်ခူးလ)
* အာဂျရာ - ဆုတောင်းပြည့်သောနေ့

စိုးရိမ်ရသည်။ ထို့ကြောင့် အထက်ဖော်ပြပါ ကိစ္စရပ်များမှ ရှောင်ကြဉ် ပါမည်ဟု ဝန်ခံချက် တစ်စောင် လက်မှတ်ထိုး၍ ကိုယ်တိုင် ရှေ့တော် သို့ ဝင်ရမည်။

၁၈၄၇ ခုနှစ် ဒီဇင်ဘာ (၃၁) ရက်

မိရ်ဇေလီအဟဒ်သည် ဘုရင်၏ အမည်နှင့် ပြန်တမ်း တစ် ဆောင် ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။ ယင်း ပြန်တမ်း၌ နေဇာဒတ်ခန်း၏ အမည်ဖြင့် အမိန့်တစ်ရပ်ပါရှိသည်။ ထိုအမိန့်တော်၌ 'နေဇာဒတ်ခန်း' အား 'မောဟာရမ်' ၁၀ ရက် ဖြစ်သော 'အာဂူရာ' နေ၌ လက်နက်များ တပ်ဆင်၍ နန်းတော်အတွင်းမှ အပြင်သို့ မထွက်ရန် တားမြစ်လိုက် သည်။

ထို့အပြင်ရှိအား၊ ဆွန်နီ (အစ္စလန် ဘာသာဂိုဏ်း ၂ ဂိုဏ်း) အချင်း ချင်း ပဋိပက္ခဖြစ်ရန် ပြင်ဆင်နေသူများ အားကြီးလေသော အပြစ်ဒါဏ် ပေးမည် ဘာသာရေးဂိုဏ်းခွဲမှု ဖန်တီးခြင်းသည် ရှက်ဖွယ်ရာ ဖြစ်သည်။ ဘုရင်၏ ဆွေတော် မျိုးတော်များနှင့် လုံးဝမအပ်စပ်သော လုပ်ရပ် ဖြစ်သည်။ ထိုပြန်တမ်း၌ ဖောရ်ရှား ဘုရင်သည် ဘုရင်၏ ဆွေတော် မျိုးတော် သားတော်များ အချင်းချင်း ရန်ဆောင်မှု၊ ရန်ဖြစ်မှု၊ မနာလို စိတ်ဓာတ်ရှိသူများကြောင့် ဘာသာရေးဂိုဏ်ဂဏ ကွဲလွဲမှုများကြောင့် အလွန်ပင် စိတ်ထိခိုက်ရသည်ဟု ပါရှိသည်။

၁၈၄၈ ခုနှစ် မတ်လ (၁၀) ရက်

တပဏ္ဍတ်- ဟရေတ်ရွာဂျာမိုအိုင်နွတ်ဒင်ကျစ်ရိုဂါ၏ ကိုယ်စား လှယ်တော်များ ဘုရင့်ရှေ့တော်သို့ ရောက်၍ ဒါရိုဂါမှာ တပဏ္ဍတ်* အဖြစ် လေး၊ များမားရှည်ဆောင်းဒုတ်၊ တစ်မျို၊ စိတ်ပုတီး၊ ဆန္ဒလ်၊ ဒါရိုဂါမှ တပဏ္ဍတ်အဖြစ် ဘုရင်သို့ ဆက်သည်။ ဘုရင်က ဒါရိုဂါ၏ ကိုယ်စားလှယ်တော်များသို့ ၄၅၀/-ချီးမြှင့်သည်။ ဤကား ဘုရင်၏ **ဟစ်(က်) မသ် ဖြစ်သည်။ ဘုရင်သည် လူတိုင်း၊ အဖွဲ့အစည်းတိုင်း ပေါ် စေတနာထားသည်။ ချစ်ကြည်မှု ဖော်ညွှန်းသည်။

၁၈၃၈ခု၊ ဖေဖော်ဝါရီလ ၂ ရက်

စားဖိုမှူးအား အမိန့်ပေးသည်မှာ ကြာသာပတေးနေ့တိုင်း အစား အသောက် ခဲဘွယ်ဘောဇဉ်များကို ချက်ပြုတ်၍ နေဇာမူ ဒင်အော်လီယာ ဒါရိုဂါသို့ ပို့ဆောင်စေသည်။

ဘုရင်၏ ဘာသာရေးလေးစားမှု

၁၈၃၈ခု၊ ဖေဖော်ဝါရီလ ၂ ရက်မှ ၉ ရက်တိ မှတ်တမ်းအရ သိရှိရသည်မှာ ဘုရင်သည် နေ့စဉ်နှင့်အမျှ နံနက်ဖျေရန်မခံ ဖတ်ပြီး မှ တိုင်းရေးပြည်ရေး ကိစ္စဆောင်ရွက်သည်။ နေ့လည်စာ ဖော်ရန်မခံ* ပြီးမှ သုံးဆောင်သည်။ ခဏတပြုတ် လဲလျောင်းသည်။

အစွာရန်မခံ နှင့် မာဂရန်မခံဖတ်ပြီးမှ ညစာသုံးဆောင်သည်။ အေရှာနမာဇ် အလျင်နန်းတွင်း ကိစ္စများ မေးမြန်း စုံစမ်းတတ်သည်။ ၎င်းနောက် အေရှာပြီးမှ အိပ်သည်။ နေ့စဉ်ဘာသာရေး လုပ်ဆောင်ချက် များ ဖြစ်သည်။

* တပဏ္ဍတ် ပေးကမ်းသည်၊ လျှာဒါန်းသည်။
** ဟစ်(က်)-လိမ္မာပါးနပ်စွာ သုံးစွဲခြင်း။
*** ဖော်ရန်မခံ- နေ့လည်ဝတ်ပြုခြင်း

ပဟာဒူးရှားဖောရ်ရှား၏ အုတ်ဂူကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခြင်း

အိန္ဒိယနိုင်ငံ၏ နောက်ဆုံးဘုရင် ပဟာဒူးရှားဖောရ်ရှား ဘုရင်သည် သေပြီးမှ အသက်ပြန်ရှင်လာသူ တစ်ဦးဟု ဆို၍ရသည်။ 'လူသေသော်လည်း နာမည်ကားမသေ' ဆိုရိုးစကားရှိသည်။ ဖောရ်ရှားဘုရင်သည် 'သေရကျိုးနပ်ခဲ့သည်' သူရေးစပ်ထားခဲ့သော ကဗျာများသည် ယနေ့တိုင် အိန္ဒိယ စာပေလောကတွင် သက်ဝင်လှုပ်ရှား ရှင်သန်နေဆဲ...အများက အမြတ်တနိုး သိမ်းဆည်းထားဆဲ...။

ပဟာဒူးရှား ဖောရ်ရှားဘုရင်သည် ၁၈၆၂ ရန်ကုန်မြို့တွင် အကျဉ်းသား ဘဝဖြင့် နေရစဉ် ကွယ်လွန်ခဲ့ရာ ယခုစာရေးသူ ဤစာအုပ်ကို ၂၀၀၂ ခု ဩဂုတ်လမှ စ၍ရေးသားခဲ့ရာ နောက်ကြောင်းပြန်ရေတွင်လျှင် နှစ်ပေါင်း ၁၄၀ ကျော်ခဲ့ပြီ ဖြစ်သည်။ စီဒါရ်ဗဇာလမ်း (ယခုဇီဝကလမ်း) အိမ်အမှတ် ၅၈ ခြံဝင်းတွင် ကွယ်လွန်ခဲ့သည်။ ဤခြံအတွင်းမှာပင် သူ့ကို မြုပ်နှံထားခဲ့သည်ဟု ယေဘုယ မှန်းဆ၍ ပြောကြခြင်း ဖြစ်သည်။

အိမ်အမှတ် ၅၈ ခြံဝင်းအတွင်း မည်သည့်နေရာတွင် မြေချခဲ့သည်ကို မည်သူမျှ အတိအကျ မသိခဲ့ပါ။ ဤမျှလောက်အထိ နယ်ချဲ့မျက်နှာဖြူများက အစပျောက်ပစ်၍ ထားခဲ့သည်။

အိန္ဒိယနိုင်ငံထုတ် စာအုပ်အချို့တွင် ရန်ကုန်တွင် စိတ်မချ၍ တောင်ငူမြို့တွင် ပို့ထားရာ တောင်ငူတွင် ကွယ်လွန်ခဲ့သည်ဟု ရှေးသားထားသည်။

(စာရေးသူ)

ပဟာဒူးရှား ဖောရ်ရှား ဘုရင်သည် အစွလမ်ဘာသာစကားနှင့် ပြောရလျှင် 'သူတော်စင်' တစ်ဦး ဖြစ်သွားသည်ဟု ယုံကြည်ခဲ့ကြသည်။

ဘုရင်ကွယ်လွန်ပြီး နှစ်ပေါင်း ၅၀ အကြာ ၁၉၁၂ ခုနှစ်တွင် ဖောရ်ရှားဘုရင် ခေါင်းချသွားခဲ့သော နေရာဝင်းတွင် အုတ်ဂူထားရှိခွင့် အမိန့်ကို ရန်ကုန်မြို့ရှိ အာဏာပိုင်းများထံ အစွလမ်ဘာသာဝင်များက တောင်းဆိုခဲ့ကြသည်။ ၁၉၂၀ ပြည်နှစ်တွင် ဂူမိမာန်ရှိမည်ဟု ယူဆရသော နေရာ၏ အနီးအနားတွင် ယာယီတံတစ်ဆောင်နှင့် အုတ်ဂူကို ဘည်ဆောက်ခဲ့သည်။ လက်ရှိ "ဒါရ်ဂါဗီမာန်" တစ်ထပ်တိုက်ကို ၁၉၃၇ ခုနှစ်တွင်မှ ဆောက်လုပ်ခဲ့သည်။

အုတ်ဂူ ကမ္ပည်းစာ ရေးထိုးရာတွင် 'Was Buried Near The Spot' ဘုရင်ကြီးနှင့် မိဖုရားကြီးကို ဤနေရာ အနီးအနား၌ မြုပ်နှံထားခဲ့သည်ဟု မရေမရာ မသေမချာ ကမ္ပည်းစာ ရေးသားခဲ့သည်။ နှစ်ပေါင်း ၅၈ နှစ်ကြာခဲ့ပြီ ဖြစ်၍ ထိုစဉ်က လူများလည်း မရှိတော့ပါ။ ၁၉၂၀ ခုနှစ် ဝန်းကျင်သည် မြန်မာနိုင်ငံကို ဗြိတိသျှများက အုပ်စိုးလျက်ရှိရာ သူတို့သည် မှတ်တမ်းမှတ်ရာများ ရေးသားမှု၊ ထိန်းသိမ်းထားမှုမှာ စံနမူနာ ယူရလောက်အောင် ကမ္ဘာပေါ် တွင် အတော်ဆုံး လူများဖြစ်ကြသည်။ သူတို့သည် ဤမျှလောက်မညံ့ပါ။

ပဟာဒူးရှား ဖောရ်ရှား ဘုရင်ကို နယ်ချဲ့ဗြိတိသျှတို့က 'အလွန်ကြောက်ကြပါသည်။ အမှန်က လူကိုကြောက်၍ မဟုတ်ပါ။ နိုင်ငံရေးကို ကြောက်ခြင်းဖြစ်ပါသည်။ မျက်စိဒေါက်ထောက် ကြည့်နေခဲ့ကြသည်။ ကွယ်လွန်သောအခါ အလောင်းကို မြေချသော ကိစ္စအားလုံးကို အထက်မှ ညွှန်ကြားချက်အတိုင်း တသွေမတိမ်း လုပ်ခဲ့ရပေလိမ့်မည်။ ယင်းညွှန်ကြားချက် စာရွက်စာတမ်းများ အားလုံးသည် နှစ်ပေါင်း ၅၀ အတွင်း မပျောက်ပျက်နိုင်သေးပါ။ ပထမကမ္ဘာစစ် ဖြစ်စဉ်က မြန်မာနိုင်ငံရှိ ဗြိတိသျှ အစိုးရအနေနှင့် အုပ်ချုပ်မှု ယန္တရားလုံးဝ မပျက်ပြားခဲ့ပါ။

ဒုတိယ ကမ္ဘာစစ်ကြီးကလည်း မဖြစ်သေး၊ မှတ်တမ်းများ ရုံးဖိုင်တွဲတွင် အစအဆုံးအားလုံး ရှိနိုင်ပါသည်။ လုံးဝပျောက်ပျက်စရာ

အကြောင်းမရှိပါ။ အုတ်ဂူတည်ဆောက်စဉ် အာဏာပိုင်များ ဘာမျှမသိ သလိုလုပ်ပစ်လိုက်ကြသည်။ အမှန်မှာ အတိအကျ အကြောင်းအရာ အဖြစ်အပျက် အားလုံးကို သိပါသည်။ (ရန်ကုန်မြို့ရှိ မူဆလင် ဘာသာ ဝင် ကုလားများကသာ အစစအရာရာ လုံးဝအဆက်ဖြတ်ထား၍ မသိ တာ အမှန်ပါ။) နေရာအတိအကျကို မသိ၍မဟုတ် 'ယုတ်မာ ညစ်ပတ် ၍' မဖော်ထုတ်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်ဟု စာရေးသူ ကောက်ချက်ချပါသည်။

အာရှတိုက်သားများ၏ အဖိုးတန် ယဉ်ကျေးမှု ထုံးတမ်းစဉ်လာ များကို အထင်သေး၊ အမြင်သေးဖြင့် မလိုမှန်းထား ဖျက်ဆီးပစ်ခဲ့ကြ သည်။ အာရှတိုက်သားများသည် သူတို့ထက်နှစ်ပေါင်း ၄,၅,၆ ထောင် မက ရှေးကျခဲ့သည်ကို သူတို့ မသိကျိုးကျွန် ပြုလုပ်ခဲ့ကြသည်။

ဘုရင်ကြီး ကွယ်လွန်ခဲ့သည်မှာ နှစ်ပေါင်း ၁၉၂ နှစ်ကြာခဲ့ပြီ ဖြစ်သော ၁၉၉၁ ခုနှစ်က ယခုလက်ရှိ၊ ဒါရ်ဂါဝတ် ကျောင်းတော်သည် ကျဉ်းမြောင်းနေသဖြင့် ဝတ်ကျောင်းတော် နံဘေးအတွင်း ရေပိ တစ်ဆောင် ဆောက်လုပ်ရန် အလုပ်သမားများက အုတ်မြစ်ချရန် မြေသားများကို တူးဖော်ခဲ့ကြရာ ၃ ပေအရောက်တွင် အလျား ၉ ပေ။ အနံ ၈ ပေခန့်ရှိသော အုတ်ခုံတစ်ခုကို စ၍ တွေ့ရပါသည်။ လေး ဘက်လေးတန်မှ မြေသားများကို ဖယ်ထုတ်လိုက်သောအခါ ဖော်ပြပါ အတိုင်းအတာ အတိုင်း အမြင့် ၆ ပေခန့်ရှိသော အုတ်ဂူတစ်ခု ပေါ်လာ ပါသည်။

အုတ်ဂူမှာ တောင်မြောက်တန်းနေ၍ အစွလန်ဘာသာဝင်တို့၏ ထုံးတမ်းစဉ်လာအရ ဦးခေါင်းကို မြောက်ဘက်သို့ထားပြီး ခြေထောက် ကို တောင်ဘက်သို့ထား၍ မြေချမြှုပ်နှံသော ထုံးတမ်းစဉ်လာဖြစ်၍ ဖောရ်ရှားအုတ်ဂူဖြစ်မည်ဟု ယူဆခဲ့ကြသည်။ ဂေါပကအဖွဲ့ဝင်များက သက်ဆိုင်ရာ အာဏာပိုင် အဖွဲ့အစည်းထံ အကြောင်းကြားခဲ့ပါသည်။

ထိုနောက် ၁၉၉၁ ခုနှစ်မတ်လ ၁၂ ရက်နေ့ထုတ် လုပ်သားပြည် သူ နေ့စဉ် သတင်းစာတွင် ဖောရ်ရှား ဘုရင်ကြီး၏ အုတ်ဂူဟု ယူဆရ သော ရှေးဟောင်း အုတ်ဂူတစ်ခုကို နိုင်ငံတော် ငြိမ်ဝပ်ပိပြားမှု တည် ဆောက်ရေးအဖွဲ့အတွင်းဗေးမှူး (၁) ဒုတိယဗိုလ်ချုပ်ကြီးခင်ညွန့်

(ယခုနိုင်ငံတော်ဝန်ကြီးချုပ်ဗိုလ်ချုပ်ကြီးခင်ညွန့်) နှင့် တာဝန်ရှိပုဂ္ဂိုလ်များ သွားရောက်လေ့လာခဲ့ကြကြောင်း သတင်းတစ်ရပ်တွင်ဖော်ပြခဲ့ပါသည်။

သွားရောက် လေ့လာခဲ့ကြကြောင်း သတင်းတစ်ရပ်တွင် ဖော်ပြခဲ့ပါ သည်။

အုတ်ဂူ၏ နံရံတွင် ၂ ပေခန့် ဟင်းလင်းပွင့်ပြီး အုတ်များကျိုးပဲ့ လျက် ရှိသည်။ အုတ်ဂူများက ရှေးမြန်မာများ အုတ်ဖုတ်သော အတိုင်း အတာ အတိုင်း အလျား ၁၂ လက်မ၊ အနံ ၆ လက်မ၊ ဒု ၃ လက်မ ရှိ၍ ရှေးခတ်မွန်မြန်မာ လူမျိုးများက မြို့တည်၊ ဘုရားတည် ကျောင်း ဆောက်ရန် အုတ်ဖုတ်စဉ်က စံနှုန်းထား၍ ဖုတ်ခဲ့သော အုတ်အမျိုး အစား ဖြစ်သည်။

ယခုမြေအောက် ၃ ပေ အနက်တွင် တွေ့ရသော အုတ်ဂူသည် ဖောရ်ရှား ဘုရင်အစဉ်လဲလျောင်းရန် ပြုလုပ်ခဲ့သော အုတ်ဂူဖြစ်လိမ့် မည်။ အင်္ဂလိပ်များက အစပျောက်လို၍ မြေပေါ်တွင် ဖော်၍မထားပဲ မြေအောက်တွင် အုတ်ဂူပြုလုပ်ထားခဲ့သည်ဟု လူအများက ယူဆခဲ့ ကြသည်။

အိန္ဒိယ နိုင်ငံနောက်ဆုံး ဘုရင်ဖြစ်သော ဗဟာဒူးရှားကို အိန္ဒိယ နိုင်ငံသူ နိုင်ငံသားများက မျိုးချစ်ခေါင်းဆောင် တစ်ဦးအနေနှင့် ချစ်မြတ် နိုးပြီး တန်ဖိုးထားကြသည့်အပြင် ကမ္ဘာ့အရပ်ရပ်ရှိ အစွလန်ဘာသာဝင် များက ဘုရင်ကြီးကို သူတော်စင် ပုဂ္ဂိုလ်တစ်ဦး အနေနှင့် ကြည်ညို ပူဇော်လျက် ရှိနေကြသည်။

ယခု မြေအောက် ၃ ပေ အနက်တွင် တွေ့ရှိသော အုတ်ဂူသည် ဗဟာဒူးရှား ဖောရ်ရှား၏ အုတ်ဂူအစစ်ဟုတ်မဟုတ် စာရေးသူ သုသေ သနပြုလျက် ရှိပါသည်။ မကြာမီ ဆောင်ပါးရေး၍ တင်ပြပါမည်။... စာရေးသူ။

MAHOMED SURAJ-OO-DEEN SHAH GHAZEE, LAST KING
OF DELHI.

Six Mogul conquerors in succession sat upon the imperial throne of Delhi, each rivaling the magnificence and the power of the mighty Alexander, before whom nations were bowed as reeds before the tempest. Then came a long period of prostration and decay: the haughty lords of Asia yielded to the arms and arts of a power from the West, and gradually, during two centuries, their glories faded in the spreading lustre of its ascendancy. At length the heir of Timur and of Akber - blind, helpless, and persecuted - delivered himself a pensionary into the hands of a few Englishmen, that, under their protection, the remaining years of his existence might be spent in peace. Yet was he treated right royally by his commercial patrons; and, in a sort of mimic state, was permitted to enjoy a nominal sovereignty in his ancestral palace at the imperial city. There, surrounded by six miles of lofty and bastioned wall, a cluster of gorgeous edifices contained, while it also concealed, his sufferings and his pomp. To the last of the visionary scene, Shah Alum and his descendants were treated with considerate deference, and were saluted by British officers as the sovereigns, *de jure*, of Hindoostan. Coin was yet struck in their names; and the last of the race, although worthless - and it was thought imbecile, from age-enjoyed a royal revenue, and seemed, of all men living, the last to whom suspicion of treachery should attach. Such, in brief, was the state of the three last living descendants of the Mogul emperors, until a wild and reckless desire to exterminate the whole European race found upon the soil of India, smote with sudden madness a number of the hereditary chiefs and princes of the land who; without administrative or military genius, fancied a possibility of enthroning themselves upon ruin, and of once more rioting in the pillage and devastation of India. And so it was that king of Delhi - instigated by a ravenous horde of dependent relatives, hounded on to his ruin by the acclaims of an excited and rebellious soldiery, and dazzled by those visions of ambition which, dimmed not by fading sight and whitened hairs, are attractive even to the brink of the grave - broke from his sworn allegiance, assumed a lurid and transient show of independence, encouraged the native levies of his protectors and ally in a ferocious rebellion to the hand that fed them, and closed the gates of Delhi against a British army. Such, in a few words, were the incidents of the first scene of the wild drama enacted before the people of India in 1857; and the enemies of the British flag in all quarters of the world, pointed to the new Mogul empire, and rejoiced at the downfall of British supremacy. But the end was yet to come; and before we refer to the consummation of that end, it will be necessary, for the elucidation of the subject, to revert to some phases of the past history of the family whose last representative is now a convict and an exile from the country in which he had enjoyed kingly honours.

On the 11th of September, 1803, the result of a battle between the Anglo- Indian forces, under the command of General Lake, and the

မဟမုဒ်အထွဋ်

တို့တွင် မဂ်တုရင်ဗဟာအရှား ဖေါန်

· Bahadur Shah II)

မှတ်ခဲ့သည်တရားရုံးစီရင်ချက်

မူးရင်းအတိုင်း ဖတ်ရှုလေ့လာ

ဖော်ပြထားပါသည်။

cofederated troops of the Mahratta and Rohilcund chiefs, opened the gates of Delhi to a British army, and restored to the enjoyments of sovereignty the blind and feeble representative of a once mighty dynasty, in the person of the emperor Shah Alum, who had long been the sport of fortune, and, as it were, the foot-ball of his powerful and merciless enemies the Mahrattas. From this thrall the unhappy monarch was relieved by the valour of British arms; but from that moment his independent rule became a fiction, and his empire but a name. From the 16th of October, 1803, when the final arrangement was concluded, by which the sightless descendant of the magnificent Timur placed himself and his dominions under the protection of the East India Company, until the 11th of May, 1857, Delhi became merely the capital of a territory nominally governed by Mogul prince, but practically, and in fact, under the supreme control of a British resident, appointed by the governor-general in council. In 1806, Shah Alum escaped, by a peaceful death, from the cares of existence and the mockery of state, and was succeeded by his son Shah Akber in the kingly title; and in the enjoyment of royal honours, but still a pensioner of the Company for the means to support his dignity—an annual grant of £100,000 being paid to him as an equivalent for his independence; out of which he was required to support the vast retinue of relations and dependents collected within the walls of the imperial residence, who altogether numbered some 12,000 persons. Notwithstanding the degraded position to which this prince had sank as a mere pensioner on a commercial company, both Hindoos and Mussulmans throughout the vast empire that had bowed to the undisputed sway of his predecessors, still looked up to him as the only representative of the ancient glories of India. Princes still sought from his hands the solemn and legal investiture of their states; he bestowed robes of honour on the native chiefs upon their accession to the musnud, as tokens of his suzerainty; and more than once attempted a similar assumption of superiority upon the appointment of a governor-general of the East India Company. Until the year 1827, it is alleged, that the Company acquired no new province without formally applying to the king of Delhi for his nominal sanction and royal firman to confirm their title. At length, during the administration of Lord Amherst, in 1827, this false position on both sides was corrected, by taking from the powerless occupant of a shadowy throne this last vestige he possessed of independent sovereignty, in exchange for an increased pension of £150,000. The implied vassalage of the Company to the great padishah or ruler of India, was thrown aside as a troublesome fiction; and from that time Shah Akber became utterly powerless beyond the walls of his palace, except in regard to the traditional and historic influences of a race of which he was still the living representative, and, as such, continued to be looked up to by the descendants of the millions who had borne allegiance to the house of Timur.

Shah Akber reigned absolute within the walls of his domes-

tic kingdom until his death in the year 1849, having for some time previous endeavoured to procure the sanction of the governor-general to his choice of a successor to the titular throne of Delhi, which he desired should be occupied by one of his younger sons, thereby setting aside the claims of the eldest-born. This arrangement was not permitted by the Company; and, consequently, upon the death of the Shah, his eldest son, Mirza Aboo Zuffur, became king, assuming the title of Mahomed Suraj-oo-deen Shah Ghazee. This prince must have been between sixty and seventy years of age upon his accession to the throne, which he occupied until it was shattered into fragments by his connection with the sepoy revolt of 1857.

From the accession of Suraj-oo-deen in 1849, until the month of May, 1857, when the incidents occurred of which he ultimately became the victim, the king resided in Oriental seclusion and barbaric pomp within the boundaries of his palace, without exciting the notice or awakening the jealousies of the stranger race into whose hands the staff of his imperial power had passed. On the morning of Monday, the 11th of May, 1857, a party of mounted horsemen, soiled with dust and blood, and reeking with the foam of hasty flight from the massacre at Meerut, appeared beneath the walls of the palace, proclaiming that the rule of the Feringhee was at an end, and that Hindoostan was again under the independent sovereignty of its native princes, of whom the king of Delhi was chief. After a short parley, the troopers were, by the king's order, admitted within the palace, and announced to him that the whole of Hindoostan had risen to shake off the yoke of the English; that Calcutta, their capital, and other chief towns, were already in possession of the native army, which had risen against their officers; and that it only required that his majesty would unfurl the sacred standard of the Mohammedan empire, and the whole of the warlike millions of India would rally round it, and re-establish the independent throne of Timur by driving the English intruders into the sea, or feeding the vultures with their carcasses. During the conference, some troops of artillery, which had also deserted from Meerut the previous night, reached the city, and, entering by the Calcutta gate near the palace, fired a royal salute in front of it. This incident decided the wavering inclinations of the aged king; and he consented to the demand of the troopers, whose numbers were increased by the accession of the native regiments in cantonment near Delhi. From that moment the sword of destruction was suspended over the head of the king, and but a short time elapsed ere it fell. Meanwhile, the soldiers exulting in their triumph over his scruples, and feeling they had now a rallying-point under any emergency, rushed from the presence of the infatuated monarch, to satiate their thirst for blood by the massacre of such Europeans as fell into their hands.

On Monday, the 11th of November, the Mogul standard was raised over the entrance to the palace, and Mahomed Suraj-oo-deen was proclaimed emperor of Hindoostan and king of Delhi. A throne of silver, which had been preserved in the royal treasury from the year

1843, was placed in the Dewan Khass, or Grand Hall of Audience; and there the phantom monarch took his seat, to receive the homage of his court and people. This ceremony over, the king, surrounded by the paraphernalia of Oriental pomp, amidst the salutes of artillery, the clangour of martial music, and the frantic acclamations of a tumultuous multitude, issued from the gates of his palace in royal procession through the streets of Delhi, to announce by his presence the assumption of imperial power and the restoration of Mogul independence. The cavalcade upon this occasion was led by the Prince Mirza Mogul, one of his sons, whom he had appointed to the chief command of the army. Another son, the Prince Abu Bekr, rode at the head of the body-guard of the aged simulator of imperial power, who presented himself to the gaze of the excited populace in an open chariot; his advanced years incapacitating him from any other mode of exhibiting himself. Surrounded by the members of his household, and thus attended, the king slowly proceeded through the principal streets of the city to the Jumma Musjid, where the standard of the prophet was unfurled, and the empire of Hindoostan proclaimed. His majesty's commands were thereupon issued, that the shopkeepers and inhabitants should immediately resume their ordinary avocations; and the king returned to that palace which he was destined shortly after to leave as a fugitive, and to reoccupy as a dethroned captive, whose very existence depended upon the forbearance of his rashly provoked and justly incensed enemies.

Upon the assumption of the actual sovereignty by Suraj-oo-deen, his first act was to appoint the necessary authorities for the government of the city, within which military guards were posted. The walls were strengthened and the gates secured; a number of guns were brought from the magazine and placed upon the ramparts and bastions; and native gunners were appointed to the park of artillery in Selimghur, the fort attached to the palace. The mutinous troops of the Bengal army chiefly bent their steps in the direction of Delhi; and the native force in and round the city soon became formidable. A camp of 7,000 men was collected, and stationed for the protection of the palace; the pay of the troops was augmented; and rewards were offered for the discovery of any Europeans, or of natives connected with them, that they might be put to death. The treasury belonging to the Company, which contained at the time many lacs of rupees, was removed to the palace, to enable the king to reward the troops.

A native eye-witness of the occurrences at Delhi on the 11th and 12th of May, in a narrative addressed to the vakeel of a Rajpoot chief, says- "Yesterday morning (the 11th of May), some regular cavalry arriving from Meerut, seized the bridge on the Jumna, killed the toll-keeper, and robbed the till. Leaving a guard at the bridge, they proceeded to the Salempoor Chowkee, where they found an English gentleman, whom they killed, and set fire to his house. Then going under the Delhi king's palace, outside the city wall, they made proposals to the king, who told them that was no place for them, but to go into the city. Having entered the Calcutta gate, it was

closed. They were preceded, on their first arrival, by ten or twelve troopers, who, on entering the Rajghat gate of the city, assured everybody that they had come, not to trouble or injure the city people in any way, but only to kill the European gentlemen, of whom they had resolved to leave none alive. About ten at night, two *pultuns* (troops of artillery) arrived from Meerut, and fired a royal salute of twenty-one guns. The next day, about three in the afternoon, the empire was proclaimed under the king of Delhi, and the imperial flag hoisted at the Khotwallee (chief police-station). The king's chief police officer arrived, and with him all the mutineers, horse and foot, and killed all the Europeans they met or could find. The old chief of police fled; the mace-bearers stood aloof."

"The king's sons are made officers to the royal army: thousands of pity for the poor luxurious princes, who are sometimes compelled to go out of the door of the city in the heat of the sun, with their hearts palpitating from the firing of muskets and guns. Unfortunately they do not know how to command an army; and the forces laugh at their imperfections, and abuse them for their bad arrangements. The king sends sweetmeats for the troops in the field, and the guards at the door of the city plunder it like the property of an enemy."

At length, on the 8th of June, 1857, an English force, numbering altogether about 3,000 men, under the command of Major-general Sir Henry W. Barnard, after a sharp conflict with a portion of the rebel army, which vainly attempted to arrest its progress, succeeded in taking up a position upon an elevated ridge about a mile from the city, which it commanded. From that moment the doom of the rebel capital, though for a time deferred, was felt to be inevitable.

The royal troops of Delhi had now other occupation found for them besides eating the king's sweetmeats; but, according to a native account, however valiantly they acquitted themselves behind walls and loopholed buildings, they had little stomach for fighting in the open field. The native writer of a diary kept the first few weeks of the siege, says- "The bravery of the royal troops deserves every praise: they are very clever indeed. When they wish to leave the field of battle, after shooting down many Feringhees, they tie a piece of rag on their leg, and pretend to have been wounded, and so come into the city lame and groaning, accompanied by many of their friends to assist them along." The same writer also says- "The shells have destroyed lots of houses in the city; and in the fort, the marble of the king's private hall is broken to pieces. His majesty is very much alarmed when a shell bursts in the fort, and the princes show him the pieces. Many of the royal family have left the palace through fear." Again, on the 22nd of July, the same writer says- "The other day the king sent for the Subahdar Bahadoor, who commands the troops in the fort, and desired him either to remove him out of the fort, or do something to stop the British shelling, which was very destructive. The subahdar begged his majesty to remain in the fort another day, and during that time he assured him he would devise means to put a stop to the annoyance." It is needless to say the subahdar did not keep his word.

At length, on the 18th of September, it was reported to Major-general Wilson, by spies from the city, that the king, with his sons, the three royal regiments, and some other corps of native infantry, and troopers of the light cavalry, had secured themselves in the palace, and were determined to resist to the last man: but almost immediately upon this announcement, indications of a design to evacuate the palace were apparent; and, during the night of the 19th, the king and princes, with their women and attendants, accompanied by a considerable number of the troops, retired from the royal residence to seek a temporary refuge near the palace of the Cootub Minar, about nine miles from the city, whither, on the following day, they were pursued and captured by Captain Hodson and a party of fifty of his irregular horse. The incidents of the occurrence are thus described in a letter to the brother of Captain Hodson, by an officer intimately acquainted with the operations of that distinguished commander, and who had the details at the time from the lips of himself and other eyewitnesses of the facts related. This officer, after some preliminary remarks as to former meritorious services of Captain Hodson, says - "On our taking possession of the city gate, reports came in that thousands of the enemy were evacuating the city by the other gates, and that the king, also, had left his palace. We fought our way inch by inch to the palace walls, and then found truly enough that its vast arena was void. The very day after we took possession of the palace (the 20th), Captain Hodson received information, that the king and his family had gone, with a large force, out of the Ajmere gate to the Cootub. He immediately reported this to the general commanding, and asked whether he did not intend to send a detachment in pursuit, as, with the king at liberty and heading so large a force, our victory was next to useless, and we might be the besieged instead of besiegers. General Wilson replied that he could not spare a single European. He then volunteered to lead a party of the irregulars; but this offer was also refused, though backed up by Neville Chamberlain.

"During this time messengers were coming in constantly; and, among the rest, one from Zeenat Mahal (the favourite begum), with an offer to use her influence with the king to surrender on certain conditions. These conditions at first were ludicrous enough-viz., that the king and the whole of the males of his family should be restored to his palace and honours; that not only should his pension be continued, but the arrears since May be paid up, with several other equally modest demands. I need not say these were treated with contemptuous denial. Negotiations, however, were vigorously carried on; and care was taken to spread reports of an advance in force to the Cootub. Every report as it came in was taken to General Wilson, who at last gave orders to Captain Hodson to promise the king's life and freedom from personal indignity, and make what other terms he could. Captain Hodson then started with only fifty of his own men for Humayun's tomb, three miles from the Cootub, where the king had come during the day. The risk was such as no one can judge of who has not seen the ruin, amid the old ruins scattered about of what was once the real

city of Delhi. He concealed himself and men in some old buildings close by the gateway of the tomb, and sent in his two emissaries to Zeenat Mahal with the ultimatum- the king's life and that of her son and father (the latter has since died). After two hours passed by Captain Hodson in most trying suspense, such as (he says) he never spent before, while waiting the decision, his emissaries (one an old favourite of poor Sir Henry Lawrence) came out with the last offer-namely, that the king would deliver himself up to Captain Hodson only, and on condition that he repeated with his own lips the promise of the government for his safety. Captain Hodson then went out into the middle of the road in front of the gateway, and said that he was ready to receive his captives and renew the promise. You may picture to yourself the scene before that magnificent gateway, with the milk white domes of the tomb towering up from within-one white man among a host of natives, yet determined to secure his prisoner or perish in the attempt.

"Soon a procession began to come slowly out; first Zeenat Mahal, in one of the close native conveyances used for women. Her name was announced as she passed, by the Moulvie. Then came the king in a palkee, on which Captain Hodson rode forward and demanded his arms. Before giving them up, the king asked whether he was 'Hodson Bahadoor,' and if he would repeat the promise made by the herald? Captain Hodson answered that he would, and repeated that the government had been graciously pleased to promise him his life, and that of Zeenat Mahal's son, on condition of his yielding himself prisoner quietly; adding very emphatically, that if any attempt was made at a rescue, he would shoot the king down on the spot like a dog. The old man then gave up his arms, which Captain Hodson handed to his orderly, still keeping his own sword drawn in his hand. The same ceremony was then gone through with the boy (Jumma Bukht), and the march towards the city began-the longest five miles, as Captain Hodson said, that he ever rode; for, of course, the palkees only went at a foot pace, with his handful of men around them, followed by thousands, any one of whom could have shot him down in a moment. His orderly told me that it was wonderful to see the influence which his calm and undaunted look had on the crowd. They seemed perfectly paralysed at the fact of one white man (for they thought nothing of his fifty black sowars) carrying off their king alone. Gradually, as they approached the city, the crowd slunk away, and very few followed up to the Lahore gate. Then Captain H. rode on a few paces, and ordered the gate to be opened. The officer on duty asked simply, as he passed, what he had got in his palkees. 'Only the king of Delhi,' was the answer; on which the officer's enthusiastic exclamation was more emphatic than becomes ears polite. The guard were for turning out to greet him with a cheer, and could only be repressed on being told that the king would take the honour to himself. They passed up that magnificent deserted street to the palace gate, where Captain Hodson met the civil officer (Mr. Saunders), and formally delivered over his royal prisoners to him. His remark was

amusing: 'By Jove! Hodson, they ought to make you commander-in-chief for this.'

"On proceeding to the general's quarters to report his successful return, and hand over the royal arms, he was received with the characteristic speech, 'Well, I'm glad you have got him; but I never expected to see either him or you again!' while the other officers in the room were loud in their congratulations and applause. He was requested to select for himself from the royal arms what he chose; and has, therefore, two magnificent swords, one with the name of 'Nadir Shah,' and the other the seal of Jehangeer engraved upon it, which he intends to present to the Queen.

"On the following day he captured three of the princes. I am anxious you should fully understand that your brother was bound by orders from the general to spare the king's life, much against his own will; and that the capture was on his own risk and responsibility, but not the pledge."

Upon the arrival of the cavalcade at the palace, the king, with his favourite begum, Zeenat Mahal, and her son, a youth of seventeen, were conducted by Mr. Saunders to a small building in one of the courts of the imperial residence, where, under a proper guard, they remained, with about half-a-dozen attendants, until their final destiny was decided upon.

A letter from the palace, dated the 24th of September, describes a visit to the dethroned and captive majesty of Delhi in the following terms: - "The day after the king was caught, I went to see him with two or three officers. He was in a house in a street called the Lall Kooa-street - i.e., the Red Wall-street. He was lying on a bed with cushions, &c., a man fanning him, and two or three servants about. He is, and looks very old, being very much wasted; has a very hooked nose, and short white beard, and is by no means regal looking. He seemed in a great fright, and apparently thought we had come to insult him; so we merely looked at him and came away." Another correspondent writes- "We have seen the king and royal family; they are in ruinous little rooms in one of the gates of the palace. The old king looks very frail, and has a blank, fixed eye, as of one on whom life is fast closing. He certainly is too old to be responsible for anything that has been done."

An officer who, in his tour of duty, had charge of the royal prisoner, writes thus:- "I was on guard over the king and his wives and concubines on the 24th and 25th, and was obliged to be much on the alert to prevent rescue or attempts at escape. I was ordered to shoot him if things came to the last extremity. Yesterday I handed him over to a guard of the 60th rifles, and was exceedingly glad to be relieved of so responsible a position."

The requirements of justice had now to be satisfied by the punishment of the royal traitor and his rebellious sons; the latter having also taken an active part in the early massacres at the palace and the Khotwallee. The king himself was reserved, on the ground of his advanced age (eighty - five), for the more formal and deliberate

procedure of a military commission; but for his principal agents in the dire work of rebellion and murder, no unnecessary delay was allowed to interpose, and their fate was as promptly decided as the severity of it was merited. Two of his sons and a grandson had already paid the penalty of their crimes by death, at the hands of Captain Hodson; and shortly afterwards, two others of the princes were captured, and, after being tried by a military tribunal, were also shot.

On the 10th of October, a message was transmitted from the governor-general in council to General Wilson, from which the following is an extract: - "If, as has been reported to the governor-general in council, the king of Delhi has received from any British officer a promise that his life will be spared, you are desired to send him to Allahabad, under an escort, as soon as that can be safely done. The escort must be strong enough to resist all attempts at a rescue, and must consist, in part, of some European infantry and cavalry, with field guns. Any member of the king's family who is included in the promise, is to be sent with the king. You will appoint one or two officers specially to take charge of the king, who is to be exposed to no indignity or needless hardship. If no promise of his life has been given to the king, he is to be brought to trial under Act 14, of 1857. The special commissioners appointed for this purpose are, Mr. Montgomery, judicial commissioner of the Punjab; Mr. C. G. Barnes, commissioner of the Cis-Sutlej states; and Major Lake, commissioner of the Trans-Sutlej states. You will summon these officers at once to Delhi, in the event of a trial of the king taking place. Mr. C. B. Sauners will act as prosecutor, will collect the evidence, and frame the charges. Should the king be found guilty, the sentence is to be carried out without further reference to the governor-general in council."

Shortly before the arrival of these instructions at Delhi, Major-general Wilson had resigned the command of the army on account of failing health, and was succeeded by Major-general Penny, who, on the 22nd of the month, wrote thus to the secretary of the government:- "Your message to Major-general Wilson, now sick at Mussoorie, has been sent to him to explain under what conditions the king's life was promised him.* The king, agreeably to instructions, will be sent to the fort at Allahabad as soon as the road shall be freely opened; but that cannot be immediately."

Some time elapsed before any active measures were adopted with regard to the future destiny of the royal captive; but at length, after a number of the chief actors in the tragedy at Delhi had expiated their crimes by an ignominious death upon the scaffold, the period arrived when it became expedient to determine the course to be pursued with Mahomed Suraj-oo-deen, who still retained his kingly style, though a prisoner in an out-building of his own palace. The capture of the king was effected on the 21st of September; but it was not until the month of January, 1858, that the commission under which he was put upon his trial was made public: at the same time, the charges preferred against him were declared to be as follows:-

"1st. For that he, being a pensioner of the British govern-

ment in India, did, at Delhi, at various times between the 10th of May and the 1st of October, 1857, encourage, aid, and abet Mahomed Bukht Khan, subahdar of the regiment of artillery, and divers others non-commissioned officers unknown, of the East India Company's army, in the crimes of mutiny and rebellion against the state.

"2nd. For having, at Delhi, at various times between the 10th of May and the 1st of October, 1857, encouraged, aided, and abetted Mirza Mogul, his own son, a subject of the British government in India, and divers other unknown inhabitants of Delhi and of the North-Western Provinces of India, also subjects of the said British government, to rebel and wage war against the state.

"3rd. For that he, being a subject of the British government in India, and not regarding the duty of his allegiance, did, at Delhi, on the 11th of May, 1857, or thereabouts, as a false traitor against the state, proclaim and declare himself the reigning king and sovereign of India, and did then and there traitorously seize and take unlawful possession of the city of Delhi; and did, moreover, at various times between the 10th of May and the 1st of October, 1857, as such false traitor aforesaid, treasonably conspire, consult, and agree with Mirza Mogul his son, and with Mahomed Bukht Khan, subahdar of the regiment of artillery, and divers other false traitors unknown, to raise, levy, and make insurrection, rebellion, and war against the state; and further to fulfil and perfect his treasonable design of overthrowing and destroying the British government in India, did assemble armed forces at Delhi, and send them forth to fight and wage war against the said British government.

"4th. For that he, at Delhi, on the 16th of May, 1857, or thereabouts, did within the precincts of the palace at Delhi, feloniously cause and become accessory to the murder of forty-nine persons, chiefly women and children, of European and mixed European descent; and did, moreover, between the 10th of May and the 1st of October, 1857, encourage and abet divers soldiers and others in murdering European officers and other English subjects, including women and children, both by giving and promising such murderers service, advancement, and distinction; and further, that he issued orders to different native rulers having local authority in India, to slay and murder Christians and English people whenever and wherever found in their territories - the whole or any part of such conduct being a heinous offence under the provision of Act 16, of 1857, of the legislative council of India. - FREDERICK I. HARRIOTT, Major,

"Jan. 5th, 1858. Deputy Judge-Advocate-general, Government Prosecutor."

The trial of the ex-king of Delhi at length commenced on Wednesday, the 27th of January, in the Dewan Khass of the palace; the court being composed of the following officers: - Colonel Dawes, horse artillery, president (in room of Brigadier Showers, about to leave the station): members - Major Palmer, H.M.'s 60th rifles; Major Redmond, H.M.'s 61st regiment; Major Sawyers, H.M.'s 6th carabineers, and Captain Rothney, 4th Seik infantry. Major Harriott,

deputy judge-advocate-general, government prosecutor; and Mr. James Murphy, interpreter to the court. The trial was to have commenced at 11 o'clock A.M.; but owing to delays, caused by the sudden change in the constitution of the court, in consequence of Brigadier Showers' approaching departure, it was half-past twelve before the prisoner was brought in, although he was in attendance, sitting on a palanquin outside, under a guard of rifles, at the appointed hour. He appeared very infirm, and tottered into court, supported on one side by Jumma Bukht (his youngest son), and on the other by a confidential servant, and coiled himself up on a cushion on the left of the president, and to the right of the government prosecutor; Jumma Bukht standing a few yards to his left, and a guard of rifles being drawn up beyond all.

The proceedings commenced by the members of the court, the prosecutor, and interpreter taking the customary oaths. The prosecutor then read the charges against the prisoner, and proceeded to address the court in a clear, concise, explanatory manner, observing, that although the prisoner might be fully convicted by the court, no capital sentence could be passed upon him, in consequence of his life having been guaranteed by General Wilson, in a promise conveyed through Captain Hodson.

The prosecutor then put the question, through the interpreter, "guilty or not guilty?" which the prisoner either did not, or affected not to understand; and there was some difficulty in explaining it to him. He then declared himself profoundly ignorant of the nature of the charges against him, although a translated copy of them was furnished and read to him, in the presence of witnesses, some twenty days previous. After some more delay, the prisoner pleaded "not guilty," and the business of the court proceeded. A number of documents, of various descriptions, and of greater or lesser importance, were then read by the prosecutor; these had been translated into English, and consisted chiefly of petitions from all classes of natives to the "Shelter of the World;" they were very curious, some complaining of outrages committed by the sowars and sepoy in the city and suburbs, others bringing forward the delinquencies of his ex-majesty's offspring, who were accused of extorting money and property of all descriptions from the people. Others referred to the appointment of officers to the rebel army, and the disposal of liquor found in the magazine, but not whispered in Mohammedan circles; while some related to more important matters connected with the "new reign" - one and all concluding with a prayer that such reign should be as long as the world lasted. Most of these "state papers" bore the autograph orders and signature of the prisoner, written in pencil at the top, and were sworn to by competent witnesses, thereby affording conclusive proof of the active part taken by him in the rebellion.

The court was occupied the remainder of the day with these documents, during the reading of which the prisoner appeared to be dozing, or contemplating his son, who presented much the appear-

ance of a Massalchee, as he stood by, occasionally laughing and conversing with the attendant. Neither one nor the other appeared to be much affected by their position; but, on the contrary, seemed to look upon the affair as one of the necessities of their destiny.

On the second day, the military commission resumed its sitting at 11 o'clock A.M. The court was mainly occupied in listening to petitions relating to occurrences of small importance, during the prisoner's brief reign; of most of which he pleaded entire ignorance, denied the signatures, and endeavoured, by voice and gesture, to impress the court with an idea of his innocence. Each paper, as it was read, was shown to the prisoner's vakeel; and thus the business of the court proceeded up to about 1 o'clock P.M., when a document, translated into English, was read- apparently a remonstrance from one Nubbee Bux Khan to the prisoner, urging him to reject the request of the army for permission to massacre the European women and children confined in the palace. The writer submitted that such massacre would be contrary to the Mohammedan religion and law; and stated that unless the army could procure a futwa, it should not be put into execution. This document the government prosecutor informed the court, was the only one among the heap before him in which the spirit of mercy and kindness to Europeans could be traced; and it was remarkable, that it was one of the very few upon which the prisoner had not entered some remarks. Soon after the above-mentioned paper had been read, the prisoner, who had been for some time reclining in a lethargic state, commenced to groan and to complain of feeling unwell; remonstrated with, through the interpreter, but he begged to be allowed to leave; and, at half-past one o'clock, the president adjourned the court until 11 A.M. on the 29th instant.

The trial of the ex-king commenced, on the third day, at the appointed hour. The prisoner was brought into court in a palanquin, attended by his vakeel, Abbes, and two servants; Jumma Bukht having received a hint to remain in confinement, owing to the manner assumed by him during the first day's trial. Up to half-past twelve the court was occupied in having read to the prisoner the vernacifiar of the translations read to the court the day previous; a process not very interesting to the court, and apparently of little moment to the prisoner, who, coiled up easily upon his cushion, appeared lost in the land of dreams; and except when anything particular struck him, continued unmindful of what was passing around. Occasionally, however, when a particular passage was read from any of the documents, the dull eye might be seen to light up, and the bowed head would be raised to catch every word.

The examination of the king's vakeel, Gholam Abbas, then commenced. The evidence he gave principally related to the events which occurred on the 11th of May, as he himself was in company with the king, and witness to all that occurred on that date. He described the first appearance of the mutineers of the 3rd cavalry under the windows of the king's private apartments. He stated that these men clamoured loudly for an audience with the king, exclaiming that

they wished him to put himself at their head. The king then went to the Dewan Khass, and, on arriving there, he heard the firing of musketry, and inquire the cause, which afterwards proved to be two companies of sepoys firing a sort of *feu de joie* into the air. The king hearing this, sent for the native officers to inquire the origin of the disturbance; when he was informed that, consequent on the outrage committed by the government on their caste, by the issue of cartridges greased with the fat of pigs and cows, they had slaughtered all Europeans at Meerut, and came to him for the protection of their lives. The king used all his endeavours to prevent their entry into the palace, and dispatched some attendants to tell Captain Douglas to seek protection in his own private apartments, and take whatever precautions he chose; also giving instructions for all the gates of the palace to be closed. Captain Douglas, however, obstinately persisted in going to speak to the cavalry mutineers in spite of all the entreaties of the king, who even went so far as to hold his hand. The captain then, being threatened, returned to his apartments. The commissioner was seen coming down the steps, accompanied by Azeen Abdoolah (believed to have been the king's doctor), with an undrawn sword in his hand. The king, seeing things assume a desperate aspect, became alarmed for the safety of all the Europeans in the palace, and forthwith, therefore, dispatched servants to inform them of their danger, with two palkees for the conveyance of the ladies, viz., Miss Jennings and Miss Clifford (no other lady being known to be in the palace), to convey them by a circuitous route, via the palace gardens, to the king's zenana, with a view to their being secreted; but, unfortunately, the gentlemen persisting in bearing them company, the party became so conspicuous, that, as before stated, the mutineers who entered the palace became cognizant of their presence, and forthwith pursuing them for some little distance, put an end to their existence. The king at that time was sufficiently well to walk without assistance, further than that of a stick, and this accounted for his having proceeded alone as far as he did. The sepoys were evidently annoyed at the king's willingness to adhere to the British dominion, and expressed great disgust at his partisanship with the English. They threatened his life should he not accede to all their requests; as he being the principal descendant of the house of Timur, and king of all India, was bound to protect and cherish his faithful subjects. A letter was then handed to Major Harriott, from Brigadier Longfield, in which he stated that, having been appointed president of the commission for the trial of the king, he requested to know at what time the court assembled. The court then adjourned. A request was made during the proceedings, by Bahadoor Shah, to be allowed to smoke his hookah; and permission was granted.

The trial opened at the usual hour on the fourth day, and proceedings commenced with a continuation of the examination of Gholam Abbas, the prisoner's vakeel. The witness being one of the non mi recordo class, determined to know nothing that could, by recital, criminate the prisoners, his family, himself, or any one con-

nected with the palace; and this soon became so apparent, that he was twice or thrice reminded, through the interpreter, that he was giving his evidence upon oath. Nothing, however, was elicited from him, and he was permitted to resume his office of vakeel to the prisoner, after being subjected to a rigid cross-examination by the government prosecutor, who then proposed that the petitions of the late rajah of bullbugurb, which were translated and read at the trial of that rebel, should be accepted as evidence; which being agreed to, he proceeded to read to the court the English translations; and, on these being concluded, the interpreter read the originals for the benefit of the prisoner, who up to this time had been sleeping. He was awake for the purpose, and appeared to listen attentively, making some remark at the conclusion of each, and indicating by signs during the reading, that he knew nothing whatever about them. He appeared in much better health and humour than any of the previous days, and laughed in great spirits as each successive paper was taken up to be read, as if quite amused at there being so many.

Up to nearly half-past one o'clock on the fifth day, the court was occupied in reading documents in the vernacular; but when these had been disposed of, the translations of the military papers were read, and afforded considerable amusement to the court. These consisted chiefly of petitions, upon various subjects, from "The Lord Sahib, Mirza Mogul, commander-in-chief of the royal army," Bukht Khan Bahadoor, and other traitors. In some, the helpless state of the "infidels" was set forth in the most glowing terms, pointing out how, with very slight assistance and delay, they would be sent to a place even Mohammedan murders are never to see; others pointing out how certain districts had been brought under the "royal rule," and treasure obtained by the revolt of those whose duty it was to guard its safety; while all were full of hatred to the "infidels," and unbounded love for the king. To most of these documents the prisoner's autograph orders and signature in pencil had been attached.

The sixth day's trial commenced at 11 A.M. of the 2nd of February. The early part of the day was occupied in reading original documents relating to military matters, the English versions of which were read the day previous: at the conclusion of which, the translation of a letter, dated the 24th of March, addressed to the late Mr. Colvin, lieutenant-governor, North-West Provinces, was read, disclosing the fact, that as far back as a year and a-half previous, secret emissaries were sent by the king of Delhi to Persia, through the agency of one Mahomed Hussun Uskeeree, the object of which was evidently to obtain assistance to complete the overthrow of British power in India. The perusal of the letter, which bore both the Delhi and Agra post-mark, excited considerable sensation in court, and led to a severe cross-examination, by the judge-advocate, of Ehasainoola Khan, the prisoner's hakeem, whose evidence partly corroborated the fact of the emissaries having been sent. The witness further stated, that Hussun Uskeeree was not unknown to him; that he was supposed to possess the art of foretelling events, interpreting dreams, &c, and

that one of the prisoner's daughters, named Nawaub Baigam, had become a disciple of his, and was supposed to be his mistress. There was, however, a decided disinclination, on the part of the hakeem, to implicate the prisoner, the witness always endeavouring to absolve him from all knowledge of, or participation in, the acts deposed to. In one or two instances this was so apparent as to create a smile. When questioned as to the feeling displayed by the native inhabitants of Delhi regarding the war between England and Persia, the witness replied that the feeling was scarcely perceptible, but that it was in favour of the British; the Persians being Sheeahs, and the Mohammedans of Persia Soonnees. He further stated, that the Persian proclamation posted at the Jumma Musjid created little or no sensation, and that its genuineness was doubted. He said that the war between England and Persia was not the subject of conversation among the Mohammedans of Delhi, and that the prisoner had never mentioned it. The whole of his evidence tended to implicate, to a considerable extent, the Shah of Persia; and to lead the court to believe that the prisoner was entirely innocent of any complicity in the intrigues that were going on.

On the seventh day, the court commenced proceedings by the examination, through the interpreter, of a person named Jutmull, formerly news-writer to the lieutenant-governor at Agra. His evidence was most important; and, notwithstanding an apparent desire to criminate the prisoner as little as possible, was most damaging to the royal cause. The witness corroborated the statement regarding the emissaries from the prisoner to Persia, about the time the Persians advanced upon Heart; the time corresponding with that given by the hakeem the day previous. He also mentioned the firm belief of many in the powers possessed by Hussun Uskeeree, and related a remarkable dream of the prophet shortly before the mission left Delhi for Persia. It was thus related. Hussun Uskeeree saw a mighty black storm coming from the west, accompanied by a great rush of water, which increased to such an extent, that the whole country was overwhelmed. In the midst of this storm was the prisoner (the ex-king of Delhi), seated on a charpoy, borne up by the waters, and supported safely till the flood subsided! This vision was, as a matter of course, turned to account, and interpreted accordingly. The storm from the westward was Persia. The overwhelming waves swept away all traces of British rule, and the "infidels" with them; and the mighty monarch, the ex-king of Delhi, having weathered the storm, was permitted to return to all his former state and dignity as the Great Mogul! During the recital of this dream, and of the powers possessed by Hussun Uskeeree, the prisoner, as though affected by some galvanic agency, suddenly started up, and declared that he firmly believed in all that had been stated respecting the wonderful powers of Hussun Uskeeree. It further appeared from the evidence of Jutmull, that the gifted slave, Hussun Uskeereem, had, with the most unparalleled devotion, cut off no less than twenty years from his own valuable life, for the purpose of prolonging, by that period, the life of his master.

The witness Jutmull then entered into particulars concerning the murders committed in the palace, describing the manner in which Mr. Fraser, Captain Douglas, and other Europeans, were butchered -atrocities in which, if the prisoner took no active part, he was perfectly cognizant of, notwithstanding the manifest exertions on the part of the native witness to prove the contrary.

On the eighth day, the evidence of Jutmull, the news-writer, was continued. What was elicited from him related chiefly to the massacre of the European prisoners of all classes and ages, on the 16th of May; and confirmed all before reported concerning the cold-blooded atrocities committed absolutely under the prisoner's own apartments in the palace. The canal water, which ran through the place of execution, was, it appears, used for the purpose of washing away all traces of the body deed. Captain Forrest, commissary of ordnance, was then called in, and examined until 4 P.M., when the court adjourned.

On resuming proceedings upon the ninth day, Captain Forrest's examination was continued, and the court was occupied in recording an account of the incidents of the 11th of May, up to the hour when the magazine was exploded.

Mukhun Lall, a chobdar, who formerly attended upon the late Captain Douglas, was then called, having been named by Jutmull as one of those who were present when Mr. Fraser, Captain Douglas, Mr. Jennings, Miss Jennings, and Miss Clifford, were murdered.

The witnesses, Mukhun Lall and Jutmull, were both cross-examined by the prisoner's vakeel, but to no purpose. The evidence recorded was confirmatory of the worst features of these horrible scenes, and implicated the palace people most completely. The court adjourned at 4 P.M.

The tenth day's proceeding commenced at 11 A.M. on Monday, the 8th of February. Sir Theophilus Metcalfe, C.S., was sworn by the government prosecutor, and gave important evidence relative to the state of feeling amongst the natives before the outbreak of the 11th of May. In reply to a question by the prosecutor, he also stated his opinion regarding the object of circulating the chupatties, about which so many and various opinion had been recorded. Sir Thomas further stated, that the proclamation purporting to be from the king of Persia, which was found posted on the walls of the Jumma Musjid a short time before the outbreak at Delhi, could not have been exposed to the public for more than three hours, as, early in the morning succeeding the night it was placed there, he heard that a crowd of natives had gathered round the spot; and, finding such to be the case, he sent his people to remove the paper. He further mentioned the rumour, said to be current, to the effect, that the Cashmere gate of the city would shortly be attacked and taken from the British; which was conveyed to the magistrate's court about six weeks before the outbreak, by an anonymous writer. The witness declared his opinion, that the chupatties so extensively circulated first emanated from Lucknow, and that they were distributed for the purpose of congregating together, when necessary, persons of one class, who partook

of one description of food. He does not think they were circulated throughout India, but only in government villages; a significant fact, when taken into account with what followed their circulation. In Boolundshuhur, the witness continued, the inhabitants gave as a reason for circulating them, that they thought it was by order of government, and consequently they passed them on. The witness was of opinion that the war with Persia created great excitement in Delhi, and was the subject of much conversation during the time it lasted; and he concluded by stating some facts confided to him by John Everet, a Christian rissaldar of the 14th irregular cavalry, from which it appeared, that the attempt to overthrow the British government was known to be in contemplation before the outrage commenced.

At the conclusion of Sir T. Metcalfe's evidence, the prisoner was asked if he would like to put any questions. He replied in the negative, but wished to know if the Persians and Russians were the same people!

Hussun Uskeeree having been sworn and examined, denied all that had been said of the wonderful powers attributed to him. He said that, whatever others might be pleased to think of him, it was merely a matter of opinion, and that he was not at all answerable for it. That he was an humble individual, content to live in peace without troubling himself about dreams whether of kings or peasants. He denied that he ever had a dream of a great form from the west; in fact, he denied everything.

The prisoner was then referred to, and, notwithstanding his recorded statement of his firm belief in the powers attributed to the witness, he denied all knowledge of him or his powers. He was reminded of his statement made but a few days previous; but all to no purpose: he completely ignored him; and Hussun Uskeeree was returned to his place of confinement, much to the disgust of those who expected some interesting revelations from him.

The next witness called was Bukhtawur, a peon in the service of the late Captain Douglas. His evidence chiefly related to the occurrences of the 11th of May, from the first appearance of the mutinous troopers to the murder of Mr. Fraser, C.S., Captain Douglas, Mr. Hutchinson, C.S., Mr. Jennings, and the ill-fated ladies of his family. It appeared and all the evidence on this point tended to confirm the sad tale—that Captain Douglas, Mr. Hutchinson, and Mr. Nixon, were near the Calcutta gate, leading to the bridge of boats, when four or five of the mutineers came up, and that the troopers all fired upon the party, but that only Mr. Nixon was killed and Mr. Hutchinson wounded. The Europeans jumped down from the road into the dry ditch surrounding the palace, Captain Douglas being much hurt in his descent: they ran along the ditch, and gained the gates of the palace, which they entered and closed. Mr. Fraser came soon after, and was admitted; and, at one period of the attack, he appears to have seized a musket from one of the sepoys at the gate, and shot one of the troopers, upon which the others galloped off; but being rein-

forced by numbers, they soon became bolder. At the suggestion of Mr. Jennings, Captain Douglas was taken up to his own apartments above the gateway; and soon after this, a party of people from the palace came rushing forward, shouting, "Deen! Deen! (the Faith! the Faith!)" and a crowd gathered, they, headed by the native officer of the guard at the palace (a company of the 88th light infantry), surrounded and murdered, in the most brutal manner, the whole party. One mob went up one way to the hiding-place of the victims; another proceeded in a different direction; so that none escaped. Meantime the work of destruction was going on outside, other troopers having arrived; and it became necessary for every one to look to his own safety: the witnesses (Hindoos) consequently left, and were unable to relate anything further. Another witness was called, named Kishen, his statement being much the same as that of the prisoner's witness, Bukhtawur. The evidence, so far as it had gone, was conclusive on one point - viz., that the inmates of the palace assisted at the murder of Messrs. Fraser, Jennings, Hutchinson, Captain Douglas, and the ladies; and, while several witnesses affirmed that the prisoner tried to persuade Captain Douglas from his intention of going among the mutineers, not one attempted to show that he exerted his influence to check the disturbance at its commencement, or to save the Europeans at his gate.

On the eleventh day, the court resumed, and was occupied the whole day with the examination of a person named Chune, formerly editor of a native paper, entitled the Delhi News. The witness gave some important evidence, and confirmed the statements of Jutnull and Bukhtawur, regarding the manner in which Mr. Fraser and Captain Douglas met their death; adding, that Mr. Fraser attempted to make a stand near the Grape garden (Ungoorie Bagh) with his personal sowars (supplied by the Jhujur nawab) and a few of the police who were collected near. As soon, however, as the mutinous troopers fired upon Mr. Fraser and his friends, the Jhujur sowars and police decamped, having, according to the witness's idea, been scattered by the cry, "Deen, Deen!" raised by the mutineers on their approach. He then stated, in reply to questions by the government prosecutor, that the Mohammedans of the city were in the habit of boasting that the Persians, aided by the Russians, were coming to drive the English out of the country; and gave it as his firm belief, that the Mohammedans were very much excited about the Persian war. The chupatties which were circulated, were, he said, for the purpose of bringing together a large body of men for some business to be explained to them hereafter; and he said they originated at or near Kurnaul - precisely the opposite direction from which Sir T. Metcalfe traced their origin. The witness, in reply to a question by the prosecutor, said, that about five or six days after the city had been in possession of the mutineers, he heard that there was a great disturbance in the palace; and, on going to see the cause, found a number of sepoy and some of the prisoner's armed servants killing Europeans - men, women, and children. There was a great crowd collected, and he could not see

distinctly through it; but after the slaughter was completed, he enquired of the sweepers, who were removing the bodies, and heard that, in all, fifty-two persons had been killed; of these only five or six were males, the rest females and children. The bodies were removed in carts, and thrown into the river: when he saw them lying dead, they were in a circle. A number of Mohammedans were on the top of Mirza Mogul's house, spectators of the scene; and the witness heard that Mirza Mogul himself was one of those looking on. These unfortunate people were confined, previous to their massacre, from the 11th to the 16th of May, in a sort of receptacle for rubbish, in which it would have been deemed an insult to confine a person with any pretensions to respectability. There were many better and more suitable buildings, but they were not allotted to the Europeans.

The court resumed its sitting on the twelfth day. There was some delay in obtaining the witness; but, about half-past eleven, "Chune" came into court, and his examination was continued: it was not, however, of much importance, and he was permitted to retire, one-Ram, a paddler, taking his place. Having been sworn and examined, the witness deposed that he was in Delhi on the 11th of May last, but left three or four days after the outbreak. He confirmed all that the previous witness had stated; adding, that the prisoner was proclaimed king by beat of drum, and that a royal salute was fired before the palace at midnight of the 11th of May. He said that when the prisoner went out, a royal salute was fired, and the same on his return; but as this was customary on all occasions of the ex-king going out in procession, it is not of much importance either way. A witness named Gholam was then sworn and examined, and gave some particulars of the massacre of the Europeans inside the palace, of which he was an eye-witness. He said that it was known, two days prior to the fearful deed, that the European prisoners of the massacre of the Europeans prisoners were to be slaughtered on that particular day; and a great crowd had, in consequence, collected. They, the prisoners, were all ranged in a line, on the edge of a tank or water-course, and, at a given signal (unseen by the witness), the mutineers and palace servants, by whom they were completely surrounded, rushed in and hacked them to pieces with swords. Shots were fired at them at the commencement (according to another witness); but one of the bullets happening to strike a sepoy, the sword was resorted to, and the fatal work was soon completed. The confusion was too great for the witness to frame an accurate idea of the number murdered; but it was large, and the majority of them were women and children. Their murderers must have numbered 150 to 200. When the massacre was over, the spectators were turned out of the palace, and the bodies carried away. No one attempted to interfere to prevent this frightful slaughter; no messenger from the king came to stop it; and the witness said he heard nothing which could lead him to believe that the deed was not gloried in by the Mohammedans. He then, in reply to a question by the prosecutor, said he was present at the murder of the Beresford family. Mr. Beresford was, it seems, badly wounded at

the onset, one arm being broken by a shot; but, armed with a sword, and his brave wife with a spear, they contrived to keep the ruffians at bay for some time, Mrs. Beresford killing one and wounding another. They were at length overpowered, and the whole party murdered. With them were, it was supposed, the Rev. Mr. Hubbard, and another missionary, who had gone to the Band for safety. The house where they were all slaughtered still bore marks of the struggle.

The prisoner's hakeem, Ehsain-oolla Khan, was then called in, and examined on oath. His evidence always broke down when verging to a certain point—namely, criminating the prisoner. He denied that he was in the prisoner's confidence, and said, that many important matters connected with the household were never mentioned to him, instancing, among other things, the prisoner's repudiation of his wife Taj Mahal, after having been regularly married to her. He admitted that the king's armed "servants" numbered about twelve hundred men; and, in reply to a question by the prosecutor, said that they had not been dismissed in consequence of the part taken by them in the death of Mr. Fraser, Captain Douglas, and the other Europeans murdered in the palace. Notwithstanding a severe cross-examination, it was plain to be seen that, beyond mere generalities, nothing could be gained from the witness; and the court adjourned.

The prisoner was more lively than usual on this day; he declared his innocence of everything several times; and amused himself by twisting and untwisting a scarf round his head, and occasionally asking for a stimulant.

On the thirtieth day (Feb. 11th), the prisoner's hakeem was again examined; but his evidence was not of much moment, inasmuch as, notwithstanding the severe cross-examination to which he was subjected, his leaning to the prisoner was strikingly apparent. At the conclusion of the witness's evidence, Mrs. Aldwell was called, sworn, and examined by the judge-advocate. Her evidence consisted mainly of a narrative of hairbreadth escapes in Delhi, extending over a period of near five months' residence in the city—viz., from the day of the mutiny until the reoccupation of the city by the British troops. The main points were as follows:—The witness resided at Duryagunge; and on the arrival of the mutineers, the house where she lived was defended for some time by a few Europeans there assembled; who, failing at last in defending themselves, were captured; the witness, and some children only, escaping in the disguise of Mohammedans to the house of Mirza Abdoolah, a shahzadah, with whom she was previously acquainted. They were well received by the females of the shahzadah's family, and promised protections; but during the night of the 11th of May, they were sent to the house of the Mirza Abdoolah sent to the house of the Mirza's mother-in-law, for greater security, and considered themselves safe. On Mrs. Aldwell, however, sending to the Mirza's house for some money and valuables left behind, Mirza Abdoolah sent word to say, that if any more messengers were sent to the house, the whole party should be murdered. They were subsequently brought before Mirza Mogul, and ordered for execution; but

some sepoys took charge of them, and kept them in confinement. A tailor in Mrs. Aldwell's employ appears to have befriended the family throughout; and, through his influence with a sowar, she and her children appear to have been preserved. Herself and children were taught the kulmah; and, notwithstanding strong suspicions of their being Christians, they were all wonderfully preserved until the 9th of September, just before the assault, and proceeded in a bylee to Meerut. The witness gave some evidence upon interesting points connected with her sojourn in the city; among other things stating, that when in confinement, together with some twenty or thirty other women and children, the sepoys were in the habit of paying them visits; telling them they should all be cut into little pieces to feed the kites and crows! When their fellow-prisoners were sent for to be slaughtered, the order was given to "bring out the Christians," and leave the Mohammedans (meaning Mrs. Aldwell and her children) to be dealt with afterwards. The witness described this scene as heartrending: the unfortunate creatures declared that they were about to be murdered; but the Mohammedan mutineers swore on the Koran, and the Hindoos on the Gunga, that no harm should happen to them. They were then "massed together", and a rope passed round them (after the fashion at present in vogue when conducting rebels to their prison), and thus they were marched off to the place of execution. The witness said, in reply to a question put by the judge-advocate, that there were no disturbances between the Hindus and Mohammedans during the siege; that the latter gave in to the former on every occasion; and that not even at the Buckra Eed festival was an ox slaughtered. In reply to a question by the court, the witness said, that the prisoners were, during their confinement, subjected to indignity insult from the mutineers and rabble of Delhi.

There was a larger number of listeners than usual in court on this day; and the prisoner appeared the least interested person present.

On the fourteenth day (Feb. 12th), Mr. C. B. Saunders, C.S., commissioner of Delhi, having been duly sworn, gave some interesting particulars regarding the circumstances under which the prisoner, Bahadoor Shah, became a pensioner of the British government; stating the amount of pension, &c., allowed, and other facts connected with the ex-king's former position.

Major Paterson, of the (late) 54th native infantry, was then called in, and examined. The evidence of this witness was merely a repetition of facts, already well known, concerning the outbreak on the 11th of May last. Major Paterson deposed to the murder of his brother officers of the 54th native infantry, and his own escape of Kurnaul, when he found that he had no control over the men of his regiment.

The prisoner's secretary, Mukhun Lall was called in, sworn, and examined. He was admonished by the judge-advocate for displaying a want of respect to the court, in first neglecting to make his obeisance on entering, and then took his place in the usual position

for witnesses. He is a short and rather stout Hindoo. On recovering his equanimity, he assumed a very humble attitude, and stood with clasped hands while his statement was read and translated to the court, the president inquiring, at every dozen words or so, whether he adhered to it on oath; to which he generally replied in the affirmative.

The statement was to the effect, that for at least two years before the outbreak the prisoner had been disaffected towards the British government. This he ascribed partly to the discontinuance of the pomp and ceremony to which the inmates of the palace had been accustomed, and partly to the disinclination, on the part of government, to appoint whoever the prisoner pleased as heir-apparent to the throne. The latter circumstance was known to have caused great dissatisfaction and disquiet in the palace. The arrival of some of the royal family (relations of the prisoner) from Lucknow, about this time, the witness believed to be connected with the prisoner's messengers to Persia; for which purpose the late prime minister, Maibhoob Ali, disbursed funds to a certain Abyssinian, named Seedee Kumber, who was entrusted with the mission. For some time previous to the outbreak at Delhi and Meerut, the disaffection of the native army had been the common subject of conversation in the prisoner's private apartment; and even outside, those connected with the palace talked openly of the circumstance. It was also generally believed that the native officers, who went from Delhi to Meerut to form part of the court-martial upon the mutineers of the 3rd cavalry, arranged the whole business of the outbreak; and the witness strengthened this belief by stating that the guards of the palace, changed weekly, from the three regiments cantoned at Delhi, had become adherents of the prisoner. On the arrival of the mutineers at the palace, they came under the windows of the prisoner's private apartments, declaring loudly that all the Europeans at Meerut had been murdered, and that if the prisoner would protect them (the sepoys), and become their king, they would soon make an end of all the Europeans at Delhi. The prisoner is stated to have asked if they would be faithful, and whether they were prepared to encounter the consequences; and on their reply in the affirmative, sweetmeats were distributed to the men, and presents of money, in addition, to the native officers. The prisoner's own armed retainers then went and slew Mr. Fraser and Captain Douglas, the troopers and sepoys killing all Europeans, wherever they could be found, in the city. On their return to the palace the prisoner was proclaimed king; a royal salute was fired; and the next day (the 12th of May), the silver throne, which had been laid by since 1843, was brought out, and placed in the hall of special audience, the prisoner taking his seat upon it as king of Delhi! With regard to the massacre of European prisoners, the witness said, that when the mutineers became clamorous for the slaughter, Mirza Mogul and another villain went to obtain the consent of the prisoner. He was in his private apartments, and they were admitted to an audience, the mutineers remaining outside. After the lapse of about twenty minutes they returned, declaring, with a loud voice, that the prisoner had given his consent, and

the slaughter accordingly commenced. The ex-king, at this stage of the proceedings, looked up at the court, and putting his forefinger into his mouth, made an Asiatic sign, which is interpreted as "plucking his tongue out" if he gave any such consent! The prisoner appeared perfectly indifferent to the presence of his private secretary, and to what he said; and, except on the occasion above noticed, made no remark or sign whatever.

The prisoner was brought into court as usual, on the fifteenth day, and took his position upon the charpoy assigned to him. With the exception of another shawl twisted round his head, his appearance was unaltered. Mukhun Lall was called into court, and his examination continued. He stated, in reply to a question put by the judge-advocate, that the late prime minister, Maibhoob Ali Khan, was the only person he knew of in the prisoner's entire confidence, and that he himself was never admitted to the royal secrets. That at the private conferences, Maibhoob Ali, Hussun Uskeeree, the begun (Zeenat Mahal), and two of the prisoner's daughters, were generally present, and that by their counsel he was generally guided. He said that after the mutineers from Meerut, together with those cantoned at Delhi, had taken possession of the city, he did not remember any attempt being made to induce other regiments at distant stations to join them. And, in reply to a question by the judge advocate, stated, that two days after the British troops had entered the city, or on the 16th of September, the prisoner went out with the mutineers as far as Khan Ali Khan's house (about 300 or 400 yards from the palace gates) in an open litter, for the purpose of encouraging them in driving the English out again; but that he very soon halted, and his brave army dispersed; or, in other words, came back faster than they went. The court and the prisoner's counsel declining to ask any questions, the witness was allowed to withdraw.

Captain Tytler (late 38th light infantry) was then called into court, and examined. After deposing to the fact of the arrival in cantonments of a dawk carriage, full of natives, the night previous to the mutiny, and to the occurrences on the morning of the 11th of May, Captain Tytler was questioned by the judge-advocate as to whether he had, prior to the mutiny, remarked anything which induced him to believe that his regiment was unfaithful. He replied in the negative, but said that he had since heard certain rumors, from which he inferred that there must have been some secret meetings among the men in cantonments; and a servant, a bearer of his, on taking leave to go to his home, a short time before the outbreak, remarked that he would return to the service if Captain Tytler's cholla* still burnt bright! The prisoner was asked by the interpreter, what was the meaning of the above remark by the bearer? and he laughingly replied, that it meant nothing in particular; that the man who made it must have been some hungry fellow, who was always thinking of eating.

Sergeant Flaming, late Bazaar sergeant of Delhi, was then

*Hearth still burning; meaning literally, "If you and your house continue in existence."

called into court, and in reply to the judge-advocate (government prosecutor), said that he was Bazaar sergeant at the time of the outbreak. His son, a youth about nineteen years of age, was employed as a writer in the commissioner's office, and had been in the habit, for five or six years, of exercising the horses belonging to the prisoner's son, Jewan Bukht; for which service he received a monthly stipend. That some time in the latter end of April, his son went one morning to the house of Maibhoob Ali Khan, the prime minister, and there met Jewan Bukht; the latter commenced abusing him, declaring that the sight of a Kaffir Feringhee disturbed his serenity- spat in the youth's face, and desired him to leave. Young Fleming obeyed the order, and reported the conduct of Jewan Bukht to the late Mr. Fraser, who told him he was a fool, and should not notice such nonsense! On another occasion, early in May last, the witness's son went to Maibhoob's house to receive his pay; there he again met Jewan Bukht, who abused him in worse language than on the former occasion, and concluded by declaring that he would have his, young Fleming's, head off before many days passed over. "And," added the poor father, "he kept his word, for my son was killed on the 11th of May!"

The witness being allowed to withdraw, the judge-advocate informed the court that it would be necessary to adjourn for a few days, to allow papers to be translated, from which he expected important disclosures. The court was therefore adjourned *sine die*.

On the sixteenth day the court resumed its sittings at 11 A.M. of the 23rd of February. The prisoner came, as usual, in a palanquin, under a guard of H.M.'s 61st regiment. On alighting from his conveyance at the Dewan Khass, he declined the offer of support from his attendants, and walked to the couch assigned to him, evidently in better health than he was on his last appearance.

There was about an hour's delay, owing to the absence of one of the members of the court; and it was twelve o'clock when the first witness, Captain Martineau, of the commissariat, was called into court. This gentleman was instructor at the Umballah school of musketry; and having left on the conclusion of the practice, was traveling down the Grand Trunk road, when he met Brigadier Graves' party of fugitives from Delhi, and turned back with them towards Kurnaul, after having assisted some ladies who preceded them. In reply to a question by the judge-advocate-general, Captain Martineau stated, that he had heard the "chupatty question" discussed by the sepoy at the musketry depot; that it was their belief (affected or real) that the cakes were circulated by government; and that the distribution implied, that those who took them were to be of the same faith and purpose. He had heard the sepoy speak openly of the greased cartridges, and frequently heard them declare that something would happen in connection with them; and the very day the first Enfield cartridge was fired, the first incendiary fire in Umballah occurred. The authorities offered a reward for the discovery of the incendiaries, but without effect; a fact also mentioned by the sepoy to witness. A report was made to government on the subject. The witness further

stated, that while at Kurnaul as commissariat officer, some of the troopers of the 3rd cavalry, who came with despatches from Meerut, told him that the government had interfered with their rights and prejudices to such an extent, that they had nothing but their religion left, and that, too, was in danger of being interfered with. In short, that there was a widespread disaffection in the native army. The witness, in reply to the court, said that the cartridges served out at Umballah were not greased, but that the men used a composition of ghee and bees-wax for the purpose, the ingredients being purchased and supplied by him.

An original diary of events and occurrences at Delhi, from the commencement of the outbreak, was then read to the prisoner by the interpreter. This occupied the court till 2 P.M., when it adjourned.

Upon reassembling at a quarter past 2 P.M., Mrs. Fleming, wife of the late Bazaar sergeant of Delhi, was called in and examined. The witness stated, that about the middle of April she was at the Begum Zeenat Mahal's apartments, with a daughter, Mrs. Scully. That the prisoner's son, Jewan Bukht, was present, and was talking to her daughter. The latter turned round, and said, "Do you hear what this *haramzadah* is saying?" and on her replying in the negative, her daughter told her that he said all the Kaffirs (Europeans) would soon be murdered. She said, in that case, his (Jewan Bukht's) head would first come off; and asked what he meant. He replied that the Persians were coming to kill all the Europeans; but that if she and her family came to him, he would protect them. He said this laughingly, and went away. The witness was cross-examined by the judge-advocate upon the above points, but was positive that such was her daughter's statement. The prisoner appeared slightly affected when the above was translated to him by the interpreter, and muttered something unintelligible, gesticulating all the time he was speaking.

A translation of the before-mentioned diary was then read to the court by the judge-advocate, commencing thus :-

"May 11th, 1857.-At night, Mr. S. Fraser, the commissioner, received a letter from Meerut, containing the news of the rebellion there; but no precautionary measures were taken at that time. In the morning, information was brought in that the 3rd light cavalry and two regiments of native infantry, at Meerut, had mutinied on account of the rebellion there; but no precautionary measures were taken at that time. In the morning, information was brought in that the 3rd light cavalry and two regiments of native infantry, at Meerut, had mutinied on account of the introduction of new cartridges; and that after having a fight with the European troops there, were on their way to Delhi. Mr. Fraser immediately ordered the vakeel of the nawab of Jhujjur to send for his master, the nawab, as soon as possible; and Sir T. Metcalfe instantly came into the city, ordered the khotwal to close all the gates of the town, and to post the burkandazes of the Khotwalee over them for protection. The khotwal executed these orders without delay. Mr. Fraser, with his orderly sowars, also came into the city, and was given to understand that some sowars were on the bridge, and had

but the mutineers pursued him, and brought back the guns. At night, twenty-one guns were fired below the lattice of the palace. The inhabitants were greatly terrified; and all the houses of the Europeans, in the city as well as in the cantonment, were seen in flames all night. Many shops were broken open by the sepoy, and plundered by the Mussulmans.

"12th May, 1857.- His majesty attended the Hall of Audience, and the chiefs paid their respects. The subduers of the five rebel regiments presented themselves, and applied to the king to appoint a man who would provide them with supplies. Hursaba Mull and Devalue Mull, stewards of the king, were accordingly ordered to provide them daily with 500 rupees' worth of deal, ata, gram, &c.

"The rebel sowars got information that Mohumed Ibrahim, son of the late Walleye Mohumed, merchant, had concealed four Europeans in his house, and they instantly went there; murdered the four gentlemen, and plundered the house of the said Mohumed Ibrahim.

"A European woman, who had disguised herself in a native dress, was recognized and murdered by the sowars of the 3rd light cavalry, at the tank near the palace. The shops of all the confectioners, druggists, braziers, and bunyas, were broken open and plundered by the mutineers.

"The king, after prayers, appointed Mirza Moeen-ood-deen Hasun Khan, late thanadar of Pahurgunge, to the office of khotwal of the city-- placed under his orders a regiment of the rebel sepoy, and directed him to make the Khotwallee his place of residence, and stop the plunder. The said khotwal, finding himself unable to stop the plunder, attended on the king, and represented the case to him; on which his majesty sent for all the subahdars of the rebel troops, and ordered them to place for service one regiment of infantry at the Delhi gate and at the lattice of the palace, and one company at each of the Ajmere, Lahore, Cashmere, and Afresh Khana gates. The king further said to them, that he did not wish to see the inhabitants plundered, and therefore ordered them to station one company of sepoy at Durreebah, for the protection of shops there. The mutineers attacked the Nugur Sayth ka Koocha, with the intention of plundering it; but the inhabitants so pelted them, that they were obliged to flee.

"Some Christian clerks had concealed themselves, with their wives, in the house of the rajah Kullyan Sing, of Kishenghur; but the rebel sowars hearing it, went there, and fired their pistols and muskets at them. Finding that the clerks were also armed with muskets and pistols, they obtained two guns, and again attacked the house; but the clerks by this time had concealed themselves in a tyekhana, so the rebels could not find them.

"His majesty ordered Mirza Mogul Beg to take a company of infantry and stop the plunder; accordingly he went to the Khotwallee on an elephant, and had it notified by tom-tom in the city, that should any sepoy be caught plundering any inhabitant, his nose and ears should be cut off; and that if any shopkeeper would not

open his shop, or declined to provide the sepoy with food, he would be imprisoned and fined. TajMahal Begum, who was in confinement, was released. Two Europeans, disguised in native dress, were arrested and killed by the rebel sowars near the Khotwallee.

"The king, attended by two regiments of infantry and a few guns, went out on an elephant, with Mirza Jewan Bukht behind him, into the city, for the purpose of having the bazaar opened. He went as far as Chandnee Chouk, and requested the shopkeepers to open their shops and provide the troops with supplies. Hasun Alee Khan was introduced by Hakeem Ahsunoollah Khan. He presented a gold mohair as nuzzur to the king, who ordered him to wait, as he had to consult with him.

"A shawl, for the office of khotwal of the city, was conferred on Mirza Moeen-ood-deen Hasun Khan, who returned thanks with a nuzzur of four rupees.

"13th May, 1857.--Nawab Maibhoob Ali Khan and other chiefs attended the durbar, and paid their respects. Nazir Hasun Mirza was ordered to bring Mirza Ameen-ood-deen Khan; accordingly he went out for that purpose. On his return, he informed the king that the Mirza was indisposed, and therefore could not present himself in the durbar. Ordered that Khotwal Moeen-ood-deen Khan be informed, that the troops were unable to get supplies, therefore he must provide for them. Hasun Alee Khan, attending the king, told him that the troops were already assembled in the palace, and he wanted his advice on the subject. The said Khan remarked that the troops were bloody ones; they had murdered their own officers, and it was not prudent to repose any confidence in them. Shah Nizam-ood-deen, the son of the king's spiritual guide, and Boodhun Sahib, son of the late Nawab Mohumed Meer Khan, were taken into the council. Mirza Mogul Beg, Mirza Khedur Sooltan and Mirza Abdoolah, were taken into the council. Mirza Mogul Beg, Mirza Khedur Sooltan and Mirza Abdoolah, were made colonels of the regiments of infantry, and ordered to take with each of them two guns, and adopt measures to protect the Caslunere, Lahore, and Delhi gates. Shah Nizam-ood-deen represented, that some Toork sowars having arrested Nawab Hamud Alee Khan, upon an accusation of his concealing some Englishmen in his house, had brought him on foot to the jewel office, before Nawab Maibhoob Ali Khan, and that the said nawab declared he had no Europeans in his house. The king requested him (Shah Nizam-ood-deen) to go with the sowars and sepoy, and let them search the house of the nawab. Accordingly, he and Mirza Aboo Bekr went out for that purpose; but finding no Europeans in the house, they obliged the troops to give back the property they had plundered him of, and set him at liberty. Mirza Aboo Bekr was made colonel in the light cavalry.

"Information was received by the sowars, that twenty-nine Europeans--men, women, and children--were concealed in the house of Rajah Kullyan Sing, of Kishenghur. Accordingly they went there; and having caught the Christians, shot them all by a volley of their muskets. After that they went to the house of the late Colonel Skin-

ner; and having arrested the son of the late Mr. Joseph Skinner, brought him before the Khotwallee, and murdered him there. They also, at the instigation of some person, plundered the houses of Narain Dass (banker) and Ramsurn Dass (deputy-collector), under the pretence of their concealing some Europeans in their houses. Kazeer Nubboo and his son were killed by the rebel sepoy and sowars. Two Europeans, disguised in native dress, were massacred by the mutineers near the Budur Row gate. The king gave 400 rupees to each of the regiments, for their support. It was notified in the city by Moeen-ood-deen Hasun Khan, khotwal, that all persons wishing to serve his majesty should present themselves with their arms; and that if any person should be found to have concealed in his house any Europeans, he would be punished as guilty. Nawab Hamud Alee Khan and Walleedad Khan, of Malaghur, attended the durbar, and made their obeisance. His majesty ordered them to present themselves daily in the durbar. The head bunyas were sent for and ordered to settle the rate of corn, and have the granaries opened, that it might be sold for the sepoy. Mirza Moeen-ood-deen Hasun Khan, khotwal, having engaged 200 burkandazes, stationed them at Cureeba and Chandnee Chouk, for the protection of those places. Two watermen were arrested at Lall Kooa for robbing. Khey Khan, Surfuraz Khan, and many other vagabonds of the city, were also apprehended. Several men were arrested for plundering Subzee Munde and Taleewarah.

"14th May, 1857. -- Nazir Hasun Mirza, Captain Deldar Alee Khan, and Hasun Alee Khan, attended the durbar, and paid their respects. Mirza Ameen-ood-deen Khan, Mirza Zea-ood-deen (government jagheerdars of Loharoo), and Moulvie Sudr-ood-deen Alee Khan, principal sudder ameen, also, according to orders, presented themselves. The latter presented a gold mohur in nuzzur, and the king directed him to take the charge of the civil and criminal courts, but he declined to do so. Salugram, treasurer, according to direction, attended the durbar, and presented a gold mohur. His majesty said to him that there must be some lacs of rupees in the government treasury. He replied that he did not know. The king ordered him to send one of his agents to the treasury, and he promised obedience to the order. Rujub Alee Khan presented, through Hasun Alee Khan, a gold mohur. His majesty asked about him, and was informed by Hasun Alee Khan that he was the son of the late Nawab Fyze Mohamed Khan, and also his own nephew. Mohamed Alee Khan, son of Shere Jung Khan, also presented a gold mohur. The king inquired who he was; and, in reply, was told that he was the nephew of Bahadoor Jung Khan, dadreewallah. The agent of Rawul Sheo Sing, of Sawant, Jeypoor minister, attended, and represented to the king, that on account of indisposition, his master was unable to present himself before the king; and that he (the Rawul Sahib) had resolved to go to Jeypoor. Accordingly, a letter for Maharajah Ram Sing, of Jeypoor, directing him to present himself and his troops without delay, was drawn up, handed over to the said agent of Rawul Sahib. Several shookkas, for Nawab Abdool Rehman Khan, of Jujjus; Bahadoor Jung Khan, of

Dadree; Akbur Alee Khan, of Patoodee; Rajah Nahur Sing, of Bullubgurh; Hasun Alee Khan, of Doojana; and Nawab Ahmud Alee Khan, of Furrucknuggur, directing them to present themselves before his majesty without delay, were drawn up and issued. Mirza Ameen-ood-deen Khan, and Mirza Zea-ood-deen Khan, were ordered to take charge of the district of Jhurka Ferozepoor. Information was received that the Goojurs of Chaudrawul had plundered at night all the shops of the inhabitants of Subzee Munde and Talee-warrah, as well as at cantonments of Rajpoora and Mundursa. Mirza Aboo Bekr was accordingly ordered to look after teh said Goojurs. He immediately attended with a regiment of cavalry, went to their village, and plundered and burnt it. Bahadoor Sing, darogah to the ex-king of Lucknow at Delhi, attended, and presented a gold mohur to the king. A European soldier, who was on his way from Umballah to Delhi to get some news, was caught and brought before his majesty, who ordered him to be sent into the armour room. A lady was also arrested and brought before the king. He sent her, too, into the armour room. His majesty was highly exasperated against the sepoy and his own chobdars, for standing before him with shoes on their feet. Mirza Moeen-ood-deen Hasun Khan khotwal, was ordered to go with a volunteer regiment to the cantonment, and punish the plunderers of that place, and of Subzee Munde and Dheerujkee Paharee. Four persons came from Meerut, and announced that European troops were coming to destroy the rebels. The sepoy were displeased at this information, and confined the persons who gave it. The thanadar of Neegumbode was ordered to have the the corpses of the late commissioner and palace guard officer interred in the burying-ground, and all the other dead bodies of the Europeans to be thrown into the river. This order was executed by the thanadar. The Goojurs plundered all the property in the late commissioner's house, and reduced to ashes the office of the agency and of the *Delhi Gazette* press.

"15th May, 1857 -- MMoulvie Abdool Kadur prepared a list for the distribution of the pay of the troops. His majesty conferred a shawl upon Nawab Maibhood Ali Khan, for the office of a deputyship. The agent of Rawul Sosing (sawutwallah) attended, and presented, on the part of his master, a vessel of the spirit of kaveeah, and a bottle of attar. Ghoolamnubee Khan, darogah of Kaley Mohl, and Meer Akbur Alee, sowar, late orderly of Mr. Fraser, came and informed the king that fifty sowars, sent by the nawab of Jhujjur, had arrived, and that their master was unable to present himself in the presence of his majesty on account of disturbances and disorders in his district. Moulvie Ahmed Alee, agent to Rajah Nahur Sing, of Bullubgurh, attended the durbar, presented a rupee as nuzzur, and gave a petition on the part of the rajah, stating that, on account of plunder and devastation made by the Goojurs in his district, he was unable to present himself before his majesty; but, as soon as all was settled, he would do so. Orders were sent to present himself soon. Information was received that the collector of Rohtuck had left his post; that the treasure of that place was being plundered; and that at Goorgaon it was

already carried off. The king ordered one regiment of infantry and some sowars to be sent to Rohtuck to fetch the treasure. Abdool Hakeem was ordered to entertain 400 Khasburdars at five rupees a-month each, and a regiment of sowars at twenty rupees a-month. Accordingly, 200 men were employed. Abdool Kadur, chatawallah, showed some papers to his majesty, and said that he would be able to make all arrangements they referred to. A letter was issued to the rissaldar of the cavalry, stating that Mirza Aboo Bekr was discharged from the office of commandant of cavalry, and that therefore they (the cavalry men) should act according to the orders of the king. Kazee Fyzoollah presented a rupee in nuzzur, and applied for the office of the Khotwallee of the city, and was accordingly appointed to that situation. A gold smith, who had killed another goldsmith, was arrested and brought before the king. The Mewattees of Jaysingpoorah having plundered 4,000 rupees in cash, and all the property in the house of a European of the railway company, the sepoy hearing of it, resolved to plunder and blow up Jaysingpoorah, and to apprehend all the Mewattees there; but Lalla Boodh Sing, vakeel of the rajah of Jaysingpoorah, applied for the protection of the inhabitants of that place; and the king ordered that no sepoy be allowed to go there without his majesty's permission.

"It being reported that the sepoy and sowars were in the habit of haunting the city with drawn swords, and that the shopkeepers were afraid to open their shops, the king sent orders to the gates of the palace not to allow any sepoy to go about in the city with a drawn sword. The rissaldar of the nawab of Jhujjur's troops was ordered to pitch his tent at the Mahtab Bagh. Information was received that fourteen boats, laden with wheat, &c., were in the ghaut of Ramjee Dass's, goorwallah. Orders were sent to Dilvalee Mull, to take away the wheat for the use of the troops. Two sepoy, who had plundered 2,000 rupees from the Delhi bank, and deposited the same with Ramjee Dass, goorwallah, to be paid back at Lucknow, quarrelled between themselves; and the fact of their depositing the money being known to other sepoy, a company of an infantry regiment went to the house of the said Ramjee Dass, and obliged him to deliver the money to them. A letter was addressed to the bankers of the city, requiring their presence in the durbar. Rebel sowars and sepoy attended on the king, and complained that they had not as yet been allowed their clothing expenses, and that it appeared to them, that Hakeem Ahsunoollah Khan and Nawab Maibhoob Ali Khan were in collusion with the British. After that they went to the house of Lall Khan, and accused Shah Nizam-ood-deen Peerzadah of concealing two European ladies in his house. Peerzadah required them to bring forward their informant; and they produced a man, who said he had only heard so. Peerzadah represented that he had not concealed any European ladies in his house; but if they wished to plunder and kill him on that pretence, they had the power to do so. Nawab Maibhoob Ali Khan took his oath on the holy Koran that he had no confederacy with the English. The mutineers plundered all the property in the house of Aga Mahomed Hasunjan Khan, the Cabool name of mohun

Lall.

"16th May, 1857- Hakeem Ahsunoollah Khan, Bukshee, Aga Sooltan, Captian Dildar Alee Khan, Rujub Aleee Khan, and other chiefs, attended on the king, and made their obeisance. Rebel sepoy and sowars, with their officers, attended the durbar, and produced a letter, which they said they had intercepted at the Delhi gate. It had on it the seals of Hakeem Ahsunoollah Khan and Nawab Maibhoob Ali Khan. In this letter they said that the hakeem and nawab had requested the English to come immediately, take possession of the city, and nominate Mirza Jewan Bukht (son of the king by Zeenat Mahal Begum) as heir-apparent, and that they, the hakeem and nawab, would arrest and deliver to them all the mutineers in the city and palace. Nawab Maibhoob Ali Khan and Hakeem Ahsunoollah Khan inspected the letter, denied their writing it, and asserted that it was a trick of some person, and that the seals were forged by means of 'syt khurree' (a kind of stone); they took out their own seals, and threw them before the rebel troops; pointed out the difference between them and those on the letter; and took their-oaths on the holy Koran, that the letter was not written by them; but still the mutineers did not believe them. A person came and reported that some Europeans were concealed in the drain of the canal; accordingly, Mirza Aboo Bekr, attended by the rebel sowars and sepoy, went to the spot, and fired their pistols into it; but no European came out of it. After that the mutineers again beset Nawab Maibhoob Ali Khan and Ahsunoollah Khan, with drawn swords, and said that there was no doubt that they were in collusion with the English, and that it was on this account that they had spared the European captives, with the intention of restoring them to the British as soon as they could come to destroy them (the mutineers); consequently they took out of the armour room all the Christian prisoners (fifty-two in number, including men, women, and children), and brought them on the reservoir at the Nukar Khanas (the porch of the palace, where drums are beaten at stated intervals), with the intention of massacring them. Mirza mujhlay Kheezur Sooltan asserted, that in conformity to the precepts of Mohammed, they ought not to murder the women; but the mutineers were displeased, and wished to kill the Mirza first; however, he ran away to his house. The mutineers having made all the Christians sit down, fired their muskets; accidentally an attendant of the king was wounded, on which two brothers, attending, massacred with their swords all the Christians-men, women, and children. About 200 Mussulmans, who were standing on the reservoir, continued all this time to vent their invectives on the Christians. The sword of one of the two attendants who killed the Christians was broken. The corpses of the Christians were laden on two carts, and thrown into the river. The Hindoos of the city, on hearing this act of treachery towards the English, were very uneasy and afflicted, and were fully convinced that the mutineers would never be victorious, for having acted so very cruelly towards the Christians; and that the anger of God would fall on them. The guards at the

gates of the city were relieved; Some person informed the rebel sowars, that some Christians were concealed in the house of muthra Dass, treasurer, in the street of Chodree; accordingly they went and searched the house and the street, but were not able to get any Christians; neither did they molest or plunder any inhabitant there. Walleedad Khan, the chief of Malaghur, was informed that Goojurs on the bank of the Jumna had caused great disorders, and that he must adopt measures to punish them.

"Two weavers, who had disguised themselves in sepoy's dress, and were plundering the inhabitants, were caught. The bunyas of the Lahore gate brought a complaint against the thanadar of the place, and represented that he required from them 1,000 rupees in bribery, otherwise he said he would send them as prisoners to the Khotwallee. Hakeem Ahsunoollah Khan sent an order to the khotwal to arrest and confine the said thanadar.

"*May 17th, 1857.*- All the chief rebels attended on the king, represented that they had prepared a battery at Selimghur, and required his majesty to inspect the same. The king accordingly went there, and was highly satisfied. On their return to the Hall of Audience, the king mentioned to the rebel troops that he would support and assist them, and recommended them to trust, without fear, Hakeem Ahsunoollah Khan, and Zeenat Mahal Begum; and that whenever they, the sepoy, should catch and bring any Christian before him, he would kill him with his own hand. On hearing this speech of the king, all the rebel sepoy were satisfied, and acquitted Hakeem Ahsunoollah Khan and Maibhoob Ali Khan of all the charges they had brought against them.

"A man, who had on him a letter from some European at Meerut, was caught and tied to a gun by the sepoy. all the sepoy stationed at the Hall of Audience were turned out of it, and the Hall of Audience was furnished with floor and purdhas, &c. As ordered, Mirza Ameen-ood-deen Khan and Mirza Zea-ood-deen Khan presented themselves in the durbar. The king ordered them to attend on him every day, but they represented that they were indisposed. They were ordered to enlist troops, and they promised to obey the orders.

"Irtza Khan and Meer Khan, brothers of Nawab Moostfa Khan; Jehangeerabadee Akbur Khan, son of Bungush; Fukr-ood-deen Khan, and others, attended on the king, and presented two rupees each in nuzzur. Consultation regarding the appointment of colonels for the troops, was held for some time.

"A sowar came in from the Hursurookee Ghurree, and gave information that some lacs of rupees, collected on account of the revenue of the southern district, were on their way to Delhi, under the escort of a few sowars and sepoy; but that about 300 Goojurs and Mewattees of the district had made an attack on them, and were fighting to obtain the money. Mohumed Bekr (editor of the *Oordoo Akbar*), with two companies of infantry and cavalry, was sent to oppose the Goojurs and Mewattees, and bring the treasure under their protection. The sepoy apprehended a furrash, servant of Mirza

Mogul Beg, upon a charge of his giving information to the English; but he was released by the orders of Mirza Mogul Beg. A man came and reported that the Mewattees at Jaysingpoorah were wounded in plundering the property of a European at the railway; and it was found out that these Mewattees were lately in the service of the British zemindars of Undhoolee: they attended on the king, presented a rupee each, and said that they were followers of his majesty. The king ordered them to keep peace in their district, otherwise their village would be burnt. Two kossids, who were sent to Meerut for news, returned and said, that about 1,000 European soldiers, and some gentlemen, ladies, and children, had assembled at the cantonment Suddur Bazaar, prepared a dum-dumah on the Sooruj Koond, and mounted an Elephant battery over it, and that the roads from Meerut to Sahajanpoor had been infested by Goojurs, who plundered every one within their grasp, and that they (the kossids) were well beaten and plundered by the Goojurs. His majesty ordered two companies of sepoy to be posted at bridge for the protection of the passengers.

"Hakeem Abdool Huq attended on the king, and presented five rupees. Five companies of the sappers and miners, who had arrived at Meerut from Roorkee, were requested by the English to stop there and discharge their duties; but the sepoy refused to do so, and therefore had a fight with the European soldiers at Meerut: many were killed, and those who escaped came to Delhi. Shookkas, addressed to Maharajah Nurrundur Sing, rajah of Putteeala, Rajah Ram Sing, of Jeypoor, and rajah of Ulwur, Joudpoor, and Kotah Boondee, ordering them to present themselves immediately before his majesty, were dispatched to them by sowars. The verandah of Deewan kishen Lall's house fell down, and two boys were killed under it. Information was received that the troops at Umballah had mutinied, and were on their way to Delhi.

"*18th May, 1857.*- The bands of the five infantry regiments attended on his majesty, and played. Kheluts, each consisting of a garment of kinkhawb, shawls, goshwara, turban, nose-gay of silver and gold threads, sword and shield, were conferred on Mirza Mogul, for the office of general of the army; and on Mirza Kockuck, Mirza Khedur Sooltan, and Mirza Mayndhoo, for that of the colonel of the infantry regiments. A like khelut was granted to Mirza Aboo Bekr, for the colonelship of the light cavalry. Nuzzurs were presented-viz., by Mirza Mogul Beg, two gold mohurs; and other princes, one gold mohur and five rupees each. Hasun Alee Khan attended the durbar, and paid his respects to the king. He was ordered to attend daily and enlist troops; and a large portion of the country, the king said, should be granted to him. The khan replied that he should not be able to enlist troops; but he would wait on his majesty daily. Two sowars, who were sent with a shookka to Ulwur, returned, and said that several thousand Goojurs had infested the roads to rob and plunder the passengers; and that they (the sowars) had been plundered of everything they had, and were allowed to return only by fawning on these Goojurs; the letter they had was torn, and the pieces returned. A camel sowar, who was sent to the nawab of Furrucknuggur with a

shookka, returned, and said that the Goojurs on the roads would not allow him to proceed. The officers of the five companies of the sappers and miners attended the durbar, and represented, that on their arrival at Meerut, from Roorkee, they were quartered near the Dum-Dumah, in which all the European soldiers, gentlemen, women, and children, had collected, and by promises of great rewards and higher pay, tried to coax them to remain in their service; but when three-quarters of the night had passed, they fired grape on them, and killed about two hundred men; the remainder of the sepoy then ran away, and they now presented themselves for the service of his majesty. They were ordered to pitch their tents at Selimghur. Nawab Maibhoob Ali Khan prepared a list of the bankers of Delhi, and sent it by his own agent to Ramjee Dass, goorwallah, Ramjee Mull, soorwallah, and Salugram, treasurer, with orders to collect from the bankers five lacs of rupees for the expenses of the troops, which he said amounted to 2,500 rupees a-day. The said bankers waited on Nawab Maibhoob Ali Khan, and pointed out their inability to pay the amount: they said that they had been plundered of all their cash and property by the mutineers. Ramjee Dass requested the nawab to levy the money himself. Mirza Aboo Bekr was sent with a regiment of sowars to punish and destroy the Goojurs at Chundrawul, but they had run away.

"19th May, 1857. Two sowars came from Meerut, and represented that all the regiments of infantry, cavalry, and artillery at Moradabad and Bareilly, had arrived at Meerut with a few lacs of rupees; that the British complained of the treachery of the native troops at Meerut; and the troops replied that they had already revenged it by killing about 300 men of the sappers and miners, and that they themselves expected the same treatment at their hands. On hearing this reply, the English went into the Dum-Dumah and fired on the troops, who immediately erected a battery, and played their guns on the Dum-Dumah; by the will of Providence a shell fell on the spot where the English had prepared a mine, and blew up the Dum-Dumah, and along with it all the Europeans. The king and all the troops were very glad to hear this news, and fired shots of victory from Selimghur. Information was received that the collector of Goorgaon had left his post, leaving 17,000 rupees at Hursurookee Ghurree; a hundred sowars and two companies of infantry went there, and brought the money, depositing the same in the king's treasury.

"A sowar of Bayja Bye came and mentioned that the Bye had heard of the massacre of all the Europeans at Delhi, but would not believe it; therefore she had sent to the court to inquire into the truth. The king replied that all the Europeans at Delhi had been annihilated, and ordered the sowar to go back to Gwalior, with two sowars and a shookka from himself, commanding the Bye to present herself immediately, with all her troops, before his majesty, and display her loyalty.

"The title of Wuzeerool Moolk Moomalic Mohrocsee (prime minister of the protected country), and a khelut, consisting of a garment of kinkhawb, shawl, goshwara, turban, nosegay of silver and

gold threads, ten pieces of jewellery, sword, shield, and a silver pen and insktand vase, were conferred on mirza Jewai Bukht, who presented ten gold mohurs to his majesty, in acknowledgment of the favour bestowed on him. Mirza Bukhtawur Shah was made a colonel in the regiment Alexander, and a khelut, consisting of a garment of kinkhawb, shawl, goshwara, turban, and three pieces of jewellery, was conferred on him. The Mirza, on his part, presented the king with two gold mohurs and five rupees. A pair of kettle-drums was granted to each of the princes who were made colonels to the troops. Nazir Mirza Hasun was ordered to present Koowur Ajeet Sing, of Putteeals, before his majesty. Accordingly the Koowur attended and presented a gold mohur. A khelut was conferred on the Koowur, who gave another nuzzur of five rupees to the king. Mirza Ahmud, and the son of Hakeem Abdool Huq, attended the durbar, and presented the king with five rupees each. A rissaldar, sent by Mohamed Akbur Alee, attended, and presented the king with two rupees; he also gave an urzee from his master, representing that as soon as peace was restored in his district, he would present himself before his majesty. A Hindoo tailor had concealed in his house two European gentlemen, three ladies, and one child; but the rebel sowars were informed of it, and they went to the house of the said tailor, and, setting the house on fire, arrested the Europeans, and brought them before the king, who placed them under the custody of the sepoy. His majesty went to Selimghur; the troops there saluted him. The officers of the Bailly regiment stated that they did not believe the two sowars who had brought the news of the blowing up of the Dum-Dumah at Meerut, and therefore they wished to march on Meerut for the purpose of blowing up the Dum-Dumah, and murdering the English. The king answered that he did not think it proper to do so; however, they must be directed by the counsel of their general, Mirza Mogul. Two boats of the bridge on the Jumna having been damaged, Khotwal Kazee Fazoolah was ordered to send a hundred coolies for the repair of the same. Information was received that some moulvies and mussulmans of the city had raised a mohumdee standard at the Jumma Musjid, for the purpose of making a jahad on the British, who, they said, were infidels, and it was a virtuous action to murder them. Many thousands of Mussulmans had already collected there. The king remarked, that all the Europeans had been already murdered, and asked against whom had they raised the Mohumdee standard? Moulvie Sudrooddeen khan went to the Jumma musjid, and persuaded the moulvies to take off the standard they had raised. Some hackeries, laden with salt and corn, were brought in."

By the time these documents were read, it was 4 P.M., and the court adjourned until 11 A.M. of the 24th of February.

On the seventeenth day (Feb. 24th), the court assembled at 11 A.M., when the proclamation of the Bareilly traitor, Khan Bahadoor Khan, was read in the original, for the benefit of the prisoner; after which the translation was read by the judge-advocate, for the benefit of the court. The following is the literal translation:-

Proclamation. Now, all rajahs, bestowers of favours and protectors of religion, be prepared to defend your faith and that of those under you. For the hope of your success I appeal to you. The great God has given you all mortal bodies for the defence of your religion, as is well known to all. For the destruction of the destroyers of religion he has given birth and power to all princes. It is needful, therefore, that all who have the power should slay the destroyers of religion, and that those who have not that power should reflect and devise means to defend their religion. It being written in the Shasters, that it is better to die for one's religion than to adopt another. This is the saying of God.

"It is manifest to all that these English are the enemies of all religions; and it should be well considered, that for a long time they have caused the preparation and distribution, by their priests, of books for the overthrow of religion in Hindoostan, and have introduced many prisons for that purpose. This has been clearly ascertained from their own people. See, then, what measures they have devised for the overthrow of religion.

"1st. That women becoming widows shall be allowed to marry again. 2nd. They have abolished the ancient and sacred rite of Suttee. 3rd. They have proclaimed that all men shall adopt their religion, going to their churches to join in prayer, for which they are promised honours and dignities from the British government. They have further forbidden that no adopted children shall succeed to the titles of the rajahs of the land; while in our Shasters it is so written, that ten kinds of successors are allowed. In this manner will they eventually deprive you of all your possessions, as they have done those of Nagpoor and Oude. To destroy the religion of prisoners even, they have caused them to be fed with food prepared after their own fashion. Many have died rather than eat of this food; but many have eaten, and thus lost their religion.

"Having discovered that this did not succeed, the English caused bones to be ground and mixed with the flour and with flesh, to be secretly mixed with the rice sold in the bazaars, besides many other devices for destroying religion. These, they were told by a Bengalee, would certainly succeed with their army; and, after that, all men would believe. The English rejoiced greatly at this, not seeing in it their own destruction. They then ordered the Brahmin sepoys of their army to bite cartridges prepared with animal grease. This would have only hurt the religion of the Brahmins; but the Mussulman sepoys, hearing of it, refused to use such cartridges. The English then prepared to force all men to use them, and the men of the regiments who refused were blown away from guns.

"Seeing this tyranny and oppression, the sepoys, in defence of their lives and religion, commenced to slay the English, and killed them wherever they could find them. They are even now contemplating the extermination of the few who remain. From all this, it must be known to you, that if the English are allowed to remain in Hindoostan, they will kill every one, destroying all religions. How-

ever, certain people of this country are fighting on the side of the English, and assisting them. I ask of these-- how can you preserve your religion? Is it not better that you should slay the English and be with us, by which our religions and this country will be saved? For the protection of the religions of Hindoos and Mussulmans, this is printed. Let the Hindoos swear on the Ganges, and on Toolsie Saligram, and the Mohammedans on the holy Koran, that all shall unite and destroy the English, who are the enemies of their religion.

"As it is of importance to the Hindoo religion, that the slaughter of cows should not be permitted, all the Mohammedan princes of India have made a solemn promise, that if the Hindoos will join with them in the destruction of the English, the slaying of cows shall at once be stopped, and the eating of the flesh of the cow shall, to Mohammedans, be forbidden as that of the pig. If, however, the Hindoos do not assist in destroying the English, they shall themselves be made to eat the flesh of cow. It may be, perhaps, that the English, in order to prevail on the Hindoos to assist them, will make a similar promise to the foregoing, regarding the slaughter of cows; but no wise man will believe them; for it is known that their promises are full of deceit, and made only to suit their own purposes. They are lying and deceitful, and have always imposed on the people of Hindoostan. We shall never again have such an opportunity as this. Think well on it, and remember that a letter is half as good as a visit. I am hopeful that, having agreed to all above written, you will reply. -- Printed for the information of the Pundits and Mussulmans, at the press of the Moulvie Kootub Shah, at Bareilly."

When the above document had been read, the judge-advocate informed the court, that with the exception of the evidence of two more witnesses, Mrs. Lesson and Rissaldar Everett, of the 14th irregular cavalry, the case for the prosecution was closed; the president, therefore, requested the prisoner to prepare his defence, and inquired how long it would take to do so. A week was asked for the purpose; but a member of the court thought this too long a time, as more than a week had already been allowed him -- if he had only taken advantage of it -- during the recent adjournment. It was finally arranged that the court should meet on Saturday, the 27th, for the purpose of receiving the evidence of the above-mentioned witnesses, who were expected in Delhi by that date; and that the prisoner's vakeel should then inform the court the precise day on which he would be prepared with the defence. The court accordingly adjourned until Saturday, the 27th of February.

On the eighteenth day (Feb. 27th), the court resumed its sitting. The prisoner was brought into court as usual, supported on either side by a servant, and was understood to be suffering from indisposition. The proceedings commenced by John Everett, rissaldar of the (late) 14th irregular cavalry, being called into court, sworn, and examined. The witness (a Christian) deposed to the outbreak on the 11th of May in Delhi. He was in the city at the time, and had been for some twelve or fifteen days previous. As soon as the firing in the

direction of the magazine commenced, he, fearing for his own safety, betook himself to the premises of the late Colonel Skinner, his old employer, and remained there all the night of the 11th with Mr. George Skinner (son of the late Mr. Joseph Skinner). The next day, having considerable doubts of their safety, they went to the house of Mirza Azeem Beg, and claimed his protection. (The Mirza was an old soldier who had served under Colonel Skinner). Mirza Azeem Beg promised them protection, and gave them as much as lay in his power; but fearing that the fact of his having sheltered them would become known, he applied to the palace for a guard to protect his house. This was refused; and soon after a party of rebels came, seized Mr. Skinner and witness, and took them in the direction of the Khotwallee. A party of the troopers (3rd cavalry) coming up, asked what was the use of taking the prisoners to the Khotwallee, and why they should not be at once murdered? Saying this, they seized Mr. Skinner by the hair, dragged him to the aqueduct running up the centre of the Chandnee Chouk, and placing him with his back against the masonry, shot him to death with their pistols. The witness, fearing that his own fate would soon be decided in a similar way, remained quiet, and, to his great relief, saw the murderers ride off in the direction of the palace. He was then taken to the Khotwallee, where he remained a closed prisoner, with between twenty and thirty others, for some twenty-five days, when he was released, with his fellow-sufferers, in consequence of one Moulvie Ismael having interfered on their behalf, and stated that most of them were Mohammedans; and those that were not, were willing to become such. From this time the witness remained in the city, harboured and protected by one Majood, an African, formerly in the service of Colonel Skinner, and, at the time of the mutiny, in the service of the king; and when the British troops entered Delhi, he was able to seek their protection.

In reply to the judge-advocate, the witness stated that, on the 9th of May, 1857, two days before the outbreak at Delhi, about 11 A.M., the African above referred to met him, and endeavoured to persuade him to leave the government service, giving as his reason for so doing, that the Persians were coming to Delhi, and would soon murder all Christians, and overrun the city. The witness asked how he knew this; and Majood replied, that Seede Kumber, another African (mentioned in former evidence), had been sent by the king of Delhi to Constantinople, for the purpose of obtaining assistance to exterminate the English, and that the messenger went with others supposed to be on a pilgrimage to Mecca, but in reality for the purpose above mentioned. The witness replied to a question put by the judge-advocate, that he had heard the men of his regiment converse among themselves about the chupatties which were circulated, but they did not appear to understand why they were distributed. After the first fight (at the Hindun, or Ghazee-oo-deen-nuggur), the prisoner gave out that he thought his troops (the mutineers) were disheartened, and reminded them that if the British once more set foot in Delhi, they would not leave one of the house of Timur alive. With the exception

of what the witness had stated to the court, he does not remember anything occurring in the regiment indicative of a spirit of disaffection. The witness was then allowed to withdraw, and his statement was read by the interpreter, for the benefit of the prisoner and his counsel. Some documentary evidence was then produced, and the court adjourned till Wednesday, the 3rd of March, to allow the interpreter time to translate other documents necessary to the proceedings.

The following is the translation of a proclamation issued by the king of Delhi, on the 26th of August, 1857, and produced during the trial:-

"Seal of Bahadur Shah Badshah Ghazee, Mahammad Dara Bukht, Wali Niamut Khalaf, Mirza Karim Ul Sujah Bahadur:- It is well known to all, that in this age the people of Hindoostan, both Hindoos and Mohammedans, are being ruined under the tyranny and oppression of the infidel and treacherous English. It is, therefore, the bounden duty of all the wealthy people of India, especially of those who have any sort of connection with any of the Mohammedan royal families, and are considered the pastors and masters of their people, to stake their live and property for the well-being of the public. With the view of effecting this general good, several princes belonging to the royal family of Delhi, have dispersed themselves in the different parts of India, Iran, Turan, and Afghanistan, and have been long since taking measures to compass their favourite end; and it is to accomplish this charitable object, that one of the aforesaid princes has, at the head of an army of Afghanistan; &c., made his appearance in India; and I, who am the grandson of Abel Muzuffer Sarajuddin Bahadur Shah Ghazee, king of India, having in the course of circuit come here, to extirpate the infidels residing in the eastern part of country, and to liberate and protect the poor helpless people now groaning under their iron rule, have, by the aid of the Majahdeen or religious fanatics, erected the standard of Mohammed, and persuaded the orthodox Hindoos, who had been subject to my ancesotrs, and have been, and are still, accessories in the destruction of the English, to raise the standard of Mahavir.

"Several of the Hindoo and Mussulman chiefs, who have long since quitted their homes for the preservation of their religion, and have been trying their best to root out the English in India, have presented themselves to me, and taken part in the reigning Indian crusade; and it is more than probable that I shall very shortly receive succours from the west. Therefore, for the information of the public, the present Ishtahar, consisting of several sections, is put in circulation; and it is the imperative duty of all to take it into their careful consideration, and abide by it. Parties anxious to participate in the common cause, but having no means to provide for themselves, shall receive their daily subsistence from me; and be it known to all, that the ancient works, both of the Hindoos and Mohammedans, the writings of the miracle-workers, and the calculations of the astrologers,

pundits, and rammals, all agree in asserting that the English will no longer have any footing in India or elsewhere. Therefore it is incumbent on all to give up the hope of the continuation of the British sway, side with me, and deserve the consideration of the Badshahi or imperial government, by their individual exertion in promotion the common good, and thus attain their respective ends; otherwise, if this golden opportunity slips away, they will have to repent of their folly: as is very aptly said by a poet in two fine couplets, the drift whereof is - 'Never let a favourable opportunity slip; for, in the field of opportunity, you are to meet with the ball of fortune; but if you do not avail yourself of the opportunity that foers itself, you will have to bite your finger through grief.'

"No person, at the misrepresentation of the well-wishers of the British government, ought to conclude, from the present slight inconveniences usually attendant on revolutions, that similar inconveniences and troubles should continue when the Badshahi government is established on a firm basis; and parties badly dealt with by any sepoy or plunderer, should come up and represent their grievances to me, and receive redress at my hands; and for whatever property they may lose in the reigning disorder, they will be recompensed from the public treasury when the Badshahi government is well fixed.

"*Section 1. - Regarding Zemindars.* - It is evident, that the British government, in making zemindary settlements, have imposed exorbitant jummas, and have disgraced and ruined several zemindars, by putting up their estates to public auction for arrears of rent, insomuch that, on the institution of a suit by a common ryot, a maid-servant, or a slave, the respectable zemindars are summoned in court, arrested, put in gaol, and disgraced. In litigations regarding zemindaries, the immense value of stamps and other unnecessary expenses of the civil courts, which are pregnant with all sorts of crooked dealings, and the practice of allowing a case to hang on for years, are all calculated to impoverish the litigants. Besides this, the coffers of the zemindars are annually taxed with subscriptions for schools, hospitals, roads, &c. Such extortions will have no manner of existence in the Badshahi government; but, on the contrary, the jummas will be light, the dignity and honour of the zemindars safe, and every zemindar will have absolute rule in his own zemindary. The zemindary disputes will be summarily decided according to the Shurrah and the Shasters, without any expense; and zemindars who will assist in the present war with their men and money, shall be excused for ever from paying half the revenue. Zemindars aiding only with money, shall be exempted in perpetuity from paying one-fourth of the revenue; and should any zemindar who has been unjustly deprived of his lands during the English government, personally join the war, he will be restored to his zemindary, and excused one-fourth of the revenue.

"*Section 2. - Regarding Merchants.* It is plain that the infidel and treacherous British government have monopolised the trade

of all the fine and valuable merchandise, such as indigo, cloth, and other articles of shipping, leaving only the trade of trifles to the people; and, even in this, they are not without their share of the profits, which they secure by means of customs and stamp fees, &c., in money suits, so that the people have merely a trade in name. Besides this, the profits of the traders are taxed with postages, tolls, and subscriptions for school, &c. Notwithstanding all these concessions, the merchants are liable to imprisonment and disgrace at the instance or complaint of a worthless man. When the Badshahi government is established, all these aforesaid fraudulent practices shall be dispensed with, and the trade of every article, without exception, both by land and water, shall be opened to the native merchants of India, who will have the benefit of the government steam vessels and steam carriages for the conveyance of their merchandise gratis; and merchants having no capital of their own, shall be assisted from the public treasury. It is therefore the duty of every merchant to take part in the war, and aid the Badshahi government with his men and money, either secretly or openly, as may be consistent with his position or interest, and forswear his allegiance to the British government.

"*Section 3. Regarding Public Servants.* - It is not a secret thing that, under the British government, natives employed in the civil and military services have little respect, low pay, and no manner of influence, and all the posts of dignity and emolument in both the departments are exclusively bestowed on Englishmen: for natives in the military service, after having devoted the greater part of their lives, attain to the post of subhdar (the very height of their hopes), with a salary of sixty or seventy rupees per mensem; and those in the civil service obtain the post of Sudder Ala, with a salary of 500 rupees a-month, but no influence, jahgeer, or present. But under the Badshahi government, like the posts of colonel, general, and commander-in-chief, which the English enjoy at present, the corresponding posts of pansadi, punj-hazari, haft-hazari, and sippah-salari, will be given to the natives in the military service; and, like the posts of collector, magistrate, judge, sudder judge, secretray, and governor, which the European civil servants now hold, the corresponding posts of wezeer, quasi, safir, suba, nizam, and dewan, &c., with salaries of lacs of rupees, will be given to the natives of the civil service, together with jagheers, kheluts, mams, and influence. Natives, whether Hindoos or Mohammedans, who will fall fighting against the English, are sure to go to heaven; and those killed fighting for the English, will undoubtedly go to hell. Therefore all the natives in the British service ought to be alive to their religion and interest, and, abjuring their loyalty to the English, side with the Badshahi government, and obtain salaries of 2,00 or 3,000 rupees per month for the present, and be entitled to high posts in future. If they, for any reasons, cannot at present declare openly against the English, they can heartily wish ill to their cause, and remain passive spectators of the passing events, without taking any active share therein. But, at the same time, they should indirectly assist the Badshahi government, and try their best

to drive the English out of the country. All the sepoy and sowars who have, for the sake of their religion, joined in the destruction of the English, and are at present, on any consideration, in a state of concealment either at home or elsewhere, should present themselves to me without the least delay or hesitation. Foot soldiers will be paid at the rate of three annas, and sowars at eight or twelve annas per diem for the present, and afterwards they will be paid double of what they get in the British service. Soldiers not in the English service, and taking part in the war against the English, will receive their daily subsistence money, according to the rates specified below, for the present; and, in future, the foot soldiers will be paid at the rate of eight or ten rupees, and sowars at the rate of twenty or thirty rupees per month; and on the permanent establishment of the Badshahi government, will stand entitled to the highest posts in the state, to jagheers, and presents: - "Matchlockmen, per day, two annas; riflemen, two-and-a-half; swordsmen, one-and-a-half; horse-men, with large horses, eight; horsemen, with small horses, six-annas a-day.

"Section 4.- Regarding Artisans. - It is evident that the Europeans, by the introduction of the English articles into India, have thrown the weavers, the cotton dressers, the carpenters, the blacksmiths, and the shoemakers, &c., out of employ, and have engrossed their occupations, so that every description of native artisans has been reduced to beggary. But under the Badshahi government, the native artisans will exclusively be employed in the services of the kings, the rajahs, and the rich; and this will no doubt ensure their prosperity. Therefore those artisans ought to renounce the English services, and assist the Majahdeens or religious fanatics engaged in the war, and thus be entitled both to secular and eternal happiness.

"Section 5.- Regarding Pundits, Fakirs, and other Learned Persons. - The pundits and fakirs, being the guardians of the Hindoo and Mohammedan religions respectively, and the Europeans being the enemies of both the religions, and, as at present a war is raging against the English on account of religion, the pundits and fakirs are bound to present themselves to me, and take their share in the holy war; otherwise they will stand condemned, according to the tenor of the Shurrah and the Shaster; but if they come, they will, when the Badshahi government is well established, receive rent-free lands.

"Lastly, be it known to all, that whoever, out of the above-named classes, shall, after the circulation of this Ishtahar, still cling to the British government, all his estates shall be confiscated and property plundered, and he himself, with his whole family, shall be imprisoned, and ultimately put to death. Interior of the Azimghur district. The 16th Mohurram 1275 Hirji, corresponding with Bhadobady Tij 1265 Fusly."

On the 3rd of March, the court assembled for the nineteenth time, for further evidence, and again adjourned until the 9th of that month; when the vakeel of the prisoner declared, in the name of his royal master, that he did not recognise the authority of the tribunal before which he had been brought, and therefore declined to make

answer to any charges brought against him. The public prosecutor then summed up the whole of the evidence adduced; by which it was proved, that, in defiance of existing treaties, the prisoner had assumed the powers of independent sovereignty, and levied war against the British government; and, moreover, that the murders of the Europeans in Delhi were perpetrated with the sanction, if not by the positive orders of the king, in the presence of his sons the princes, and other individuals connected with the royal houses, and by the instrumentality of the Khassburdars of his own special bodyguard. The court, after a short deliberation, adjudged the prisoner, Mirza Aboo Zuffur, alias Mahomed Suraj-oo-deen Shah Ghazee, guilty of all the charges alleged against him; whereby he became liable to the penalty of death, as a traitor and murderer: but, in consequence of the assurance given to him by Captain Hodson, previous to his capitulation on the 21st of September, 1857, the court, by virtue of the authority vested in it by Act XIV., of 1857, sentenced him to be transported for life to the Andaman Islands, or to such other place as should be selected by the governor-general in council for his place of banishment.

A very considerable delay occurred in carrying the sentence of the court into effect; and in the meantime, the ex-king, with the females of his family and some native attendants, remained in close confinement within the precincts of the palace; in which seclusion he might, probably, owing to his advanced age, have been permitted to linger out the very few remaining years of his existence, but for the injudicious interference of individuals, who availed themselves of his miserable position to create political capital, for the purpose of impugning the policy of the government at Calcutta. among these busybodies was a late member of the English parliament; who, while itinerating through India, stumbled upon Delhi, and, as a matter of course, among the other lions of the place, was permitted to visit the ex-king in his state of duress; and of which visit he subsequently gave the following detail at a public meeting held at St. James's Hall, London, on the 11th of May, 1858. Upon this occasion, the ex-M.P. for Aylesbury, in the course of a very animated speech on the Indian revolt, expressed himself, in reference to the late king, in the following terms: - "Many persons regret that the king of Delhi has not fallen in just punishment for his offences. I saw the king of Delhi; and I will leave the meeting to judge, when it has heard me, whether or not he is punished. I saw that broken-down old man, not in a room, but in a miserable hole of his palace, lying on a bedstead, with nothing to cover him but a miserable tattered coverlet! As I beheld him, some remembrance of his former greatness seemed to arise in his mind. He rose with difficulty from his couch; showed me his arms, which were eaten into by disease and by flies, and partly from want of water; and he said in a lamentable voice, that he had not enough to eat! I will not give any opinion as to whether the manner in which we are treating him is worthy of a great nation; but is this a way in which, as Christians, we ought to treat a king? I saw his women, too, all huddled

up in a corner with their children; and I was told that all that was allowed for their support was 16s. a-day. Is not that punishment enough for one that has occupied a throne?"

This statement excited, as it was intended to do, a large amount of sympathy among those to whom it was addressed, and, for some time, opinion ran strongly against the alleged treatment to which the royal octogenarian captive was subjected; but at length the echo of the speech at St. James's Hall became audible even in the palace at Delhi, whence it promptly evoked a distinct and positive refutation from the individual to whose medical supervision the health of the prisoner and his family had been entrusted by the resident authorities. This gentleman, writing from Delhi on the 25th of June, 1858, quoted the allegations of the ex-member, and proceeded thus: - "I hope that the report of this speech is incorrect; for the words as they stand are likely to mislead. For a man of his years, the ex-king of Delhi is particularly active and intelligent; and I have seldom seen so old a man in England with equal mental and bodily energy. He resides, not in a hole, but in (for a native) a larger room, square, with windows looking inwards and outwards. This room is divided about equally by curtains from one side to the other, separating the females from the males. On either side, the centre room opens on to a square court-one reserved for the females of the family, and containing one or two small buildings (or godowns), used for sleeping; the other, or entrance court, provided with temporary dwellings for the male attendants, of whom there are several, besides eunuchs and women for the service of the concealed ones. The whole suite of buildings is elevated some twelve or fourteen feet; and, on the ex-king's side, overlook a garden, in the centre of which reside the officers in charge of the prisoners.

"At the season of the year Mr. Layard visited Delhi, no covering further than a sheet is, as far as my experience goes, ever used by the natives of Central India; and the old man has no deficiency either of clothes, pillows, or cushions. There is no limit whatever but the individual's own desire, to the amount of water used for bathing or other purposes. At one time the ex-king was suffering from a disease not uncommon in India, but rarely mentioned in polite English ears; the skin was abraded slightly in one or two small patches about the fingers, arms, &c., from scratching only. Although he has been months under my care, he has not once complained of a deficiency of food, though, as has been his custom for thirty-five years, he usually vomits after every meal. I have, on more than one occasion, seen him superintending the preparation of sherbet by his own attendants.

"The ordinary pay of an inferior workman at Delhi is seven rupees per month- that is a sufficiency to feed and clothe man, wife, and childre. Very few adults consume more than three penny-worth of the common food in twenty-four hours, and that amount covers the charge for flour, rice, dhal, sugar, curry, ingredients, vegetables, butter, and firewood for cooking. I speak advisedly, as the accounts for the lunatic asylums pass through my hands; and in that institu-

tion, the dietary for patients of different social conditions is without stint-speaking of necessities, of course. Paupers have an allowance of less than one penny a day for adults. THE OFFICIATING CIVIL SURGEON, DELHI."

After this official explanation, the personal grievances of the ex-king ceased to be a stock subject from whence to suggest charges against the authorities, either at Delhi or Calcutta.

For a considerable time, the destination of the ex-king remained undecided. By the sentence of the military commission by which he was tried, the Andaman Isles were indicated as the penal settlement to which he was to be transported, subject to the approval of the governor-general in council; but, as these islands had been chosen for the deportation of the rebellious sepoys and others taken in arms, it was probably not judged advisable to place the ex-king in close proximity to them; and some other, and more distant, locality had to be chosen for his residence. At length, it would seem that British Kaffraria was selected for the purpose, subject, of course, to the approval of the free settlers in that colony; as, on the 10th of March, 1858, Sir George Grey, the governor of the Cape and its dependencies, in an address to the local parliament, said "A correspondence will be laid before you, detailing the reasons for which it is intended to detain the king of Delhi in confinement in British Kaffraria. You will find, from those papers, that this is an isolated case, and that no intention exists of transporting prisoners from India to her majesty's South African possessions."

In October, 1858, it was notified that the supreme government had determined upon the removal of the ex-king from Delhi to Calcutta; upon his arrival at which place, his final destination was to be declared and accordingly, on the 7th of the month, the aged prisoner and his family commenced the journey, of which the termination was yet to them a mystery. The removal of the unfortunated group was thus described in the *Delhi Gazette* of October 13th: "The ex-king, his family, and attendants, were brought from their place of confinement at an early hour on Thursday; and, after being placed in their several conveyances, were drawn up in line on the piece of road leading from the Lahore gate of the palace to the Grand Trunk road, where the former guard, of the 2nd Bengal fusiliers, made them over to a troop of H.M.'s 9th lancers, told-off for the duty. This was done in the presence of Mr. C.B. Saunders, commissioner of Delhi, Lieutenant Ommanney, the officer in charge of state prisoners, and some other officers who were present. A squadron or two of the lancers then trotted off as an advance guard, and the *cortege* commenced moving. The first palanquin carriage contained the deposed monarch and his two sons, Jewan Bukht and Shah Abbas (the latter a youth, the son of a concubine), the carriage being surrounded by lancers on all sides. Next followed a close carriage, containing the begum, Zeenat Mahal, with whom were Jewan Bukht's wife, her mother and sister, and an infant. The mother and sister of Jewan Bukht's wife were allowed their choice of either going or remaining at Delhi. They pre-

ferred the former. The third carriage contained the Taj Mahal begum, another of the ex-king's wedded wives, and her female attendants. Next followed five magazine store carts, with tilted tops, drawn by bullocks. These contained the male and female attendants, four in each cart, a party of lancers accompanying each. In this order the cavalcade progressed very well, until more than half the distance across the bridge of boats had been accomplished; when, all of a sudden, one of the bullocks in a magazine cart, probably discovering the nature of the load he was assisting across the Jumna, and finding it 'infra dig' to do so, displayed his sagacity by a violent attempt to deposit his worthless burden in the river. As the companion bullock's understanding was not of the same calibre, he pulled in the opposite direction, and only one wheel of the cart, along with the refractory bullock, descended into the boat, a lamp-post luckily placed preventing a complete capsizing. This little event delayed the line some twenty minutes or half-an-hour; when, the cart and bullock having been replaced, the cavalcade recommenced its move on wards, and reached the encamping-ground at Ghazee-oo-deen-nuggur, without further accident or delay of any kind. The band of the 2nd fusiliers played the lancers out of Delhi, and by half-past 3 A.M. they were clear of the city. In camp, the principal prisoner and his two sons occupy a hill tent. A soldier's tent, with kunnant enclosure, is provided for the ladies of the zenana, and two others for the servants; the whole surrounded by a high kunnant enclosure. The prisoners are securely guarded by dismounted lancers, armed with swords and pistols, both inside and outside the enclosure; while pickets from the police battalion are thrown out beyond. The horses of the lancers - a whole troop, actually on duty over the state prisoners - are kept ready saddled; and the enclosed camp is very judiciously pitched between the lancers and Kaye's troop of horse artillery. Lieutenant Ommanney's tent is pitched just outside the enclosure. By all accounts the prisoners are cheerful; and the females may be heard taking and laughing behind their screens, as if they did not much regret their departure from Delhi."

On the 14th of October, the escort had reached Allyghur with its charge in safety; on the 16th, it arrived at Secundra Rao; and, on the 2nd of November, it entered Cawnpoor, without any effort whatever, on the part of the rebels yet in arms, to disturb the progress of the march, which, after a short halt, was continued to Allahabad, where the ex-king, with his family and attendants, were transferred to a river flat, for conveyance to Calcutta.

Upon the arrival of the flat at Diamond Harbour, Calcutta, on the 4th of December, her majesty's steam-ship *Megara*, which had recently arrived from the Cape with troops, was found in readiness to receive the royal prisoner, for the purpose of conveying him to his final destination. The whole of the party who had accompanied the fallen majesty of Delhi were now embarked with him, to share his exile, and, by their sympathy, alleviate his punishment; but little feeling was manifested by any of them at the terrible calamity which had fallen

upon their house. With true Moslem submission to the fate ordained for them, they even appeared cheerful; and, in the words of an officer of the escort, "were in as good spirits as if they were going on a pleasure excursion." Their actual destination still remained a state secret; but it was believed the governor of the Cape would be charged with the custody of the aged prisoner. The embarkation was conducted without the slightest display of feeling or demonstration of public curiosity; and thus the descendant of the victorious and magnificent Timur, was expatriated from the soil on which the throne of his mighty ancestors had stood, until torrents of English blood, wantonly poured out by their degenerated descendant, washed it from its foundations. A letter from Calcutta, of the 4th of December, gives the following detail of incidents connected with the final removal of the ex-king:—"On the 4th of December, at ten in the morning, the ex-king of Delhi, conveyed in the Soorma flat, in tow of the *Koyle* steamer, was taken on board her majesty's good ship of war, the *Megara*, which, for a vessel of the royal navy, presented a curious spectacle at the time, crowded as her main deck was with household furniture, live and lifeless stock in the shape of cattle, goats, rabbits, poultry, rice, peas, chattus innumerable, &c., &c., brought by the royal prisoner and his attendants, for their consumption and comfort. The flat was lugged alongside the gangway of the ship, so that the Delhi gentleman could step on board. Lieutenant Ommanney, of the 59th, who has had charge of him ever since he was taken, conducted him to this, probably the last, conveyance that will ever again serve him in his peregrinations. He had two wives with him, so impenetrably veiled that they were led below by guides. He looked utterly broken up, and in his dotage; but not type of Eastern face and manner—something king-like about his deeply furrowed countenance, and lots of robes and Cashmeres. He was quite self-possessed, and was heard to ask some of the officers what their respective positions were on board, &c. A son and a grandson are with him: thier feet, was to ask for cheroots—took things easily, in short. The ex-king, meanwhile, went below, and was said to have stretched himself forthwith upon a couch of pillows and cushions, which his folk had arranged for him in a twinkling. The whole operation of transferring him and his from the flat was quickly effected; and then the guard of the 84th regiment returned to Calcutta, while the *Megara* steamed away down the Hooghly for its destination."

The next intelligence that reached the English public, in reference to the royal prisoner, was an announcement from Bombay, dated the 11th of January, 1859, which stated—"The ex-king of Delhi has been sent to Rangoon, in British Burmah, instead of the Cape of Good Hope, the colonists of South Africa having refused to receive him. His majesty arrived at Rangoon on the 9th of December, and was to be sent inland to Tonghoo, a station on the Setang river, 120 miles north of Pegu, and 300 miles from Rangoon, in the vicinity of the Karen territory—a locality declared to be the most desolate and forlorn in British Burmah." Shortly after this announcement, the *Calcutta*

Englishman stated that the ex-king had sent in a petition to the government, to be forwarded to the home authorities, in which his pitiable condition and failing health was represented as a ground for the reconsideration of his case, and for his restoration to liberty, if not to his former state- a request not very likely to be acceded to.

In closing this melancholy detail of the career of a descendant of the Mogul conquerors, it will not be out of place to advert to the following singular occurrence, which took place at Cawnpore, shortly after the deportation of the unfortunate Suraj-oo-deen. Two of the princes of the royal house of Delhi had, it seemed, been living at Cawnpore from the earliest period of the mutinous outbreak, in strict privacy, under the disguise of fakirs, subsisting upon the alms of the charitable, without exciting any suspicion as to their lineage. Upon the publication of the amnesty, the two shahzadahs emerged from their concealment, and declared their rank and identity to the government representative at Cawnpore, at the same time claiming the benefit of the amnesty. This functionary was surprised at the appearance of two princes of whose existence he had not the slightest suspicion, and he immediately referred to the governor-general in council for instructions. As it was clearly shown that neither of these individuals had taken any part in the disturbances, and had in no manner forfeited their right to the provision they had therefore enjoyed from the annual revenue allowed to the king, Lord Canning at once acceded to their application, guaranteed their safety, and granted a suitable pension to each; thus showing, even in its last transaction with the family of the justly deposed king, that British justice was still accessible to the appeal of misfortune, where guilt was not actually established.

၂၅၀၆

အေးသိန်း

ရန်ကုန်မြို့ရောက်
(အိမ်နိမ့်စံ)
ဗဟာဒူးရှားဇမီးရှာရ် ၁၇၇၆

TUCHINNING & DEWIS
CO. LTD.

၂၅၀၆ ဝယ်ယူရောင်းချခွင့်ရရှိသူ ဝယ်ယူရောင်းချသူ ဝယ်ယူရောင်းချသူ

အေးသိန်း

ရန်ကုန်မြို့ရောက်
(အိမ်နိမ့်စံ)
ဗဟာဒူးရှားဇမီးရှာရ် ၁၇၇၆

